

KAD JŪS SUGEBĖTUMĖT VISUS SUBURTI PRIE SAVO „VARPŲ“!
Monsinjoras KAZIMIERAS VASILIAUSKAS

ISSN 1392-0669

Varpai

LITERATŪROS
ALMANACHAS
'40

ŠIAULIAI V A R P A I 2019

Vyriausiasis redaktorius
LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Redaktorė
SILVIJA PELECKIENĖ

Dailininkas
BRONISLOVAS RUDYS

Redakcijos kolegija:
ALGIRDAS GLUODAS
DONALDAS KAJOKAS
VYTAUTAS MARTINKUS
KĘSTUTIS NASTOPKA

RĖMĖJAI:

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas remia projektą „Kultūros, meno, mokslo procesų atspindėjimas ir analizė „Varpų“ almanache“. Remiamos rubrikos: „Varpų“ svetainė, Kuriantys Šiauliai, Mūzos, Proza, Esė, Publicistika, Literatūrinis palikimas, Epistolinis palikimas, Asmenybės, Kultūros istorija, Kūryba ir gyvenimas, Mokslas. Kritika. Paramos suma 2019 metais – 2000 Eur.

Šiaulių miesto savivaldybė

LIETUVOS RESPUBLIKOS SEIMO narys,
Žmogaus teisių komiteto pirmininkas Valerijus Simulik
UAB „Sabalin“ (direktorė Regina Arcišauskaitė)
UAB „Rūta“

© VARPAI, 2019 (40)

Almanachas sumanytas 1942 metais
Leidžiamas nuo 1943 metų
„Varpų“ sumanytojas – lingvistas prof. Algirdas Julius GREIMAS (1917 -1992)
Pirmasis redaktorius – prozininkas Kazys JANKAUSKAS (1906 -1996)
Sprendimas atnaujinti „Varpų“ leidybą priimtas 1988 m. rugsėjo 14 d.
Leidimas atnaujintas 1989 metais

JONAS AISTIS	4	Trys eilėraščiai <i>Senujų „Varpų“ skambesys</i>
	6	Trisdešimt. <i>Redakatoriaus žodis</i>
	8	Stasys KAŠAUSKAS: „Jaunatvė ir kiti nutikimai“. „Varpų“ <i>svetainė</i>
STASYS KAŠAUSKAS	30	Iš linksmų žmonių gyvenimo. <i>Publicistika</i>
JANINA JOVAIŠAITĖ	40	Esu budėtoja vienišoj stotelėje. <i>Mūzos</i>
ONA JAUTAKĖ	44	Tikrai pilnija
INEZA JANONĖ	50	Aukštybėse juk rojus
NIJOLĖ RAIŽYTĖ	53	Florentinos lobis. <i>Proza</i>
ARVYDAS JUOZAITIS	65	Kas būtų Lietuva be Kauno? <i>2019-ieji - laikinosios sostinės metai</i>
LEONAS PELECKIS - KAKTAVIČIUS	88	Ne teisti, o atskleisti. <i>Asmenybės</i>
	94	Juozas PABRĖŽA: „Poudo ožsėvuožės buobas nasorasi“. <i>2019-ieji – Žemaitijos metai.</i>
	112	Žemaitiški posakiai, patarlės, priežodžiai
ALDONA RUSECKAITĖ	114	„Meldžiu nespausdint graždanka, bet lietuviškomis raidėmis“. <i>Lietuvos šviesuoliai</i>
ALDOUS HUXLEY	124	Darbas ir laisvalaikis. <i>Esė. Iš anglų k. vertė Gražvydas KIRVAITIS</i>
LEONAS PELECKIS - KAKTAVIČIUS	131	Ką teigia Kazio Bimbos asmens kodas. <i>Kuriantys Šiauliai</i>
	147	Kronika

JONAS AISTIS

IR VANDUO

*Ir vanduo akmenyse, ir vėjelis šile
Nepaliauja kalbėt stebuklingai.
Tai tik mano jau tokia dalia,
Kad tau kalbinti žodžio pristinga.*

*O atsimenu kartą – epušėlė žalia
Visais lapais prašneko džiaugsminga,
Kad pasenusi liepa, rymojus šalia,
Atsidususi metais skaitlingais.*

*O tėvyne brangi, kad galėčiau...
Kad galėčiau šiandieną paguosti,
Kad galėčiau prabilti jaunyste žalia,*

*Kaip vanduo akmenyse, kaip vėjelis šile –
Tavo kruvinas ašaras šluostyt
Ir išvesti iš laiko erškėčių...*

Villefranche sur Mer, 1942.I.19.

O TAIP NORIS

*O taip noris, išėjus į didelę naktį,
Įskaityti žvaigždynų pakrikusius rašmenis.
Pasipuošus naktis, o jos deimantų sagtys
Taip susminga širdin, lyg abišaliai ašmenys.*

*O naktie, tu išburki tėvynės likimą,
Tu išburk jos likimą, sunkų ir kietą kaip akmenį.
Nusibodo mums ta nežinia ir laukimas,
Iš žvaigždžių išskaičius pasek jį.*

*Bet tylėjo naktis... Šienjūviai ir sietynas
Pajudėjo, šiaurinė viena įsiamžinus
Pasiliko iš vietos tiktai nejudėdama.*

*Susitiko mūs žvilgsniai – gražiai pažiūrėdama,
Ji man liejo širdin, lyg gaivinantį vyną,
Kad likimas, kaip žvaigždžių, o žvaigždės gi amžinos.*

Grenoblis, 1942.VI.30.

VAIKYSTĖ

*Tai buvo šviesūs, vaiskūs rudenys, rugienos
Apnertos žvilgančiais voratinklių šilkais,
Linksmi paukšteliai, lyg vėjyje paleistos pienės
Ir gervių nuvirvenantys pulkai.*

*O kaip džiaugsmingai krykštaučiau, bėgiočiau, džiaugčiaus
Tenai, vaikystėje, kur imdavo gili
Nostalgija išskrist su išskrendančiais paukščiais
Į tolimes, į svetimas šalis...*

Grenoblis, 1942.V.9.

Varpai–1944

TRISDEŠIMT

Pastoviams „Varpų“ skaitytojams toji aritmetika jokia naujiena. Taip, sukako lygiai trisdešimt, kai pavyko atnaujinti karo metais leistą literatūros almanachą.

Dabar tas žodis *pavyko* iki galo suprantamas tik tiems, kuriems teko gyventi *anais*, įvairių trukdžių pilnais laikais. Lygiai tas pats žodis kartkartėm ištariamas ir dabar, kai ant stalo jau keturiasdešimtas numeris. Tai todėl, kad nė vienam leidiniui, atnaujintam Atgimimo metais, neteko sulaukti šių dienų. „Varpai“ – kaip ir išimtis, kuria ne sykį jų skaitytojai pasidžiaugė pristatant vis naujus almanacho numerius Lietuvos rašytojų sąjungos klube bei „Varpų“ literatūrinėse valandose Šiauliuose.

Nesame iš tų, kurie įpratę guostis, verkšlenti, nors visko būta. Tačiau leidinys visada pasirodydavo laiku, net tuomet, kai ilgas mėnesius almanacho leidėjams teko praleisti ligoninėje. Išgyvenome ir tuomet, kai neliko vieno, antro, trečio rėmėjo, nes vienų įmonę užgrobė *berniukai*, kitai pradėjo vadovauti nieko bendro su kultūra ir menu neturintis, dar kitiems buvo įrodyta, jog kur kas naudingiau remti tuos, kuriuos remti rekomendavo į valdžią atėjusieji. Turbūt ne mes vieninteliai patyrėme, kad patys turtingiausi mėgsta išsisukti, teigdami, jog tai – ne jų projektas. O rimto rėmimo įstatymo, kuris kartas nuo karto vis prisimenamas prieš eilinius rinkimus, taip ir neatsirado. Kita vertus, kaip yra pastebėjęs gerbiamas Valentinas Sventickas, ne dėl savo naudos, t. y. ne dėl mažesnių mokesčių ar kitokių lengvatų įmonių, bendrovių vadovai ar tiesiog milijonieriai turėtų remti kultūrą. Bent jau taip yra plačiajame pasaulyje.

Taip, požiūris į knygą, kultūrą per tuos dešimtmečius gerokai pasikeitė. Akivaizdu, kad pinigas tapo išskirtiniu Dievu. Tik kažin ar šiuo atveju tinka ši išskirtinį vardą rašyti iš didžiosios raidės. Jau kaip ir normalu, kad *dykai ir arklys arklio nekas*o, kaip teigia visgi iš *anų* laikų atkeliavusi patarlė. Nors anuomet dažniau

Pirmasis ir antrasis „Varpų“ redaktoriai Kazys Jankauskas (kairėje) ir Leonas Peleckis-Kaktavičius prieš trisdešimt metų.

žmogus žmogui buvo žmogus.

Akivaizdžia nemeile „Varpams“ jau porą metų pasižymi ir Spaudos fondas. Deja... Jūsų dėmesiui 2014-2019 metais skirta parama: 2014 m. – 20 000 Lt; 2015 m. – 6000 Eur; 2016 m. – 4500 Eur; 2017 m. – 4500 Eur; 2018 m. – 2000 Eur; 2019 m. – 2000 Eur.

Nuostabai, klausimui, *kaip pavyko taip ilgai išsilaikyti*, turime tik vieną ir labai paprastą atsakymą: tik todėl, kad tai buvo *meilės darbas*.

Kaip ilgai pavyks tokiomis sąlygomis nenuvilti „Varpų“ skaitytojų ir autorių, parodys ateitis. O kol kas tariame, kaip įpratę atsisveikinti užbaigiant „Varpų“ vakarus: „Tegu skamba „Varpai““.

Viliamės, jog dar suskambėsime.

Jūsų

Leonas Peleckis-Kaktavičius

Jaunatvė ir kiti nutikimai

„Varpų“ svečias – Kovo 11-osios Lietuvos Nepriklausomybės Akto signataras, rašytojas Stasys KAŠAUSKAS

Jūsų pavardę visų pirma įsidėmėjau iš „Literatūroje ir mene“ skelbtų ironiškų reportažų, kokių anuomet, praėjusio amžiaus 8-9 dešimtmečiuose daugiau lyg ir niekas nerašė. Tiems laikams tai buvo tikras šviežio oro gūsis. Turbūt išliko ne vienas prisiminimas apie nematerialųjį „honorarą“ už tuos rašinius? Kokia jų atsiradimo istorija – kietas žemaitiškas charakteris, iš prigimties aštresnis žvilgsnis į tai, kas dedasi aplink ar tiesiog supratimas, kad atėjo laikas kitokio pobūdžio lektūrai,

neturinčiai nieko bendra su socializmo statybos romantika ir patosu? Kas formavo Jūsų gyvenimą, pažiūras?

Apie milžiniškus socializmo laimėjimus nėra tekę rašyti.

Iš prigimties nebuvau ir nesu koks nors standartinis ir drausmingas pilietis. Dirbau keliose redakcijose. Tiesa, nuo mokyklos laikų kažką rašinėjau į Telšių laikraštį. Galėjo tai būti ir apie socializmo laimėjimus – buvo madingas N. Chruščiovo kukurūzų kvadratinis lizdinis auginimas, - tekdavo

ravėti molingus perdžiūvusius laukus. Kaimo mokinukai privalėdavo sunešti kuo daugiau pelenų – dirvos gerinimui. Kaimynų sūnus parsinešė pusmaišį bulvių, gavo kalėjimo. Kai grįžo, jo motina, tokia keistoka moterėlė, gyrėsi: dabar mano Bladelis galės būti ir milicijos viršininku. Pamenu, rusai paleido pirmąjį savo „sputniką“. Po miestą vaikščiojo toks inteligentas Raudys ir teiravosi, ar kas girdi „sputniko“

pypsėjimą? Jis girdėjo.

Įdomūs ir alkani buvo laikai!

Mokiausi Telšių Žemaitės gimnazijoje, paskutines dvi klases baigiau darbininkų vidurinėje mokykloje. Dirbau, nes darbo stažas buvo garantija, kad priims į Universitetą be konkurso. Be konkurso priimdavo ir atitarnavusius sovietinėje kariuomenėje. Įstojau į filologijos fakultetą.

Mūsų kursas buvo pasiutęs:

Stasys Kašauskas su Broniumi Radzevičiumi Sereikiškių parke 1970 (?) metų rudenį.

Stasio Kašausko komentaras: „Bronius neturėjo pinigų nusifotografuoti pirmajai savo knygai „Balsai iš tylos“. Buvau grįžęs po trejų metų tarnybos „strojbate“, turėjau parsivežęs foto aparatą, nufotografavau Broniuką... 1963 m. gyvenome viename kambaryje (444-ajame) „Tauro“ bendrabutyje. Bronius nemėgdavo vaikščioti „ant lekcijų“. Pasilikęs kambaryje skaitė ir vis rašė. Reiklus maistui nebuvo, laužė duoną, užgerdavo vandeniu. O ir neturėjo... Berods, prof. V. Daujotytė yra rašiusi, kad Bronius mėgo gražiai dainuoti. Galiu paliudyti: balso neturėjo, mes sumesdavome jam kapeikų, prašydami, kad Broniukas nedainuotų, geriau eitų nusipirkti alaus butelį... Gražios buvo mūsų dienos. Bendrabučių lašinių karta...“

Pristatant istorinių liudijimų knygą Lojolos universitete Čikagoje. Antroji iš kairės – Marija Juozaitytė-Rudienė, viduryje – grafas Nikolajus Tolstojus, šalia – Stasys Kašauskas ir JAV lietuvių bendruomenės Kultūros tarybos pirmininkė Marija Remienė.

Stasio Kašausko komentaras: „Artimai bendravau su trečiosios kartos išeiviais Čikagoje Marija ir Antanu Rudžiais, turtingais žmonėmis, lietuviybės propaguotojais, mecenatais. (1939 m. jie turėjo plieno koncertą, po karo pabėgėliams Vokietijoje atsiuntė šimtus „šipkarčių“ Amerikon). Antanas kartais būdavo „aštrus“. „Esate neprotingi. Turite tokius turtus, bet nerodote pasauliui. Pirmąją Lietuvos statutą – 1529 metų Statutą turite ir nesididžiuojate!“

Rudžiai davė pinigų, išleidau šį didį dokumentą. Pirmąsyk (!) Lietuvoje.

1953–1954 m. JAV veikė kongreso nario, Rudžių draugo Ch. J. Kersteno sudarytas komitetas Baltijos valstybių užgrobimui tirti. Komisija apklausė dešimtis žmonių, jų tarpe ir A. Sniečkaus brolių Juozą. Kalnas medžiagos. A. Rudis pasiūlė man išleisti dalį liudijimų. Išėjo stora, informatyvi knyga. Iškart (1997 metais) ją nuvežiau Čikagon, pristaciau Lojolos universitete.

Be daugybės garsių svečių ten dalyvaavo ir kunigaikštis Nikolajus Tolstojus, su kuriuo maloniai bendravome kelias dienas. Jis dovanavo knygą „Tolstojai. 24 generacijos. 1353–1993“. Giminės medį 1353 m. pradeda Indris iš Lietuvos, čia ir Konstantinas Lietuvis, Zimonten (Žymantas, žemaitis?). Dar žemiau – Tolstojai, Miloslavskiai, Romanovai (carai). Dešimtys garsių palikuonių.

Grafą Nikolajų Tolstojų, gyvenantį Anglijoje, surado benaršydamas po internetą, A. Rudis. Rašytojas, istorikas sutiko atvykti į iškilmes Čikagoje. Jis papasakojo, kad Tolstojai gyveno Lietuvoje, o daugumos jų šaknys – Kauno gubernijoje, išdėstė tėvo, pabėgėlio nuo raudonosios revoliucijos maro į Angliją, priesakus.“

Su uzbekais.

Stasio Kašausko komentaras: „Su uzbekais kaip su broliais mes mainydavom karoliais“. Yra tokia dainelė. Mus nufotografavo Ferganos slėnyje, Kokande. Rytais voros uzbekų su kauptukais ant pečių taip čiurlioniškai traukdavo į medvilnių laukus. Senukai sėdėdavo prie dirbtinių upelių ir žiūrėdavo į medvilnės laukus tekantį vandenį. Toks draugiškų žmonių malonus užsiėmimas. (Nežinau, kodėl ši fotografija man labai patinka, nors turiu daugybę, atrodo, daug reikšmingesnių).

Aukštai praskrisdavo lėktuvai, o kartais kažkur netoliese ir nusileisdavo. Gal degalų papildyti, gal žuvusius kareivėlius perdėdavo į cinkuotus karstus.

Aksakalai kalbėjo, kad iš Afganistano pargabena kūnus.

Karo reikalai sovietų sąjungoje visada buvo labai slapti. Netgi „strojbatas“ Mordovijoje, kuriame atitarnavau 3 metus ir 1 dieną. Paleidžiant 1967 m. gruodžio 8 d. lapelį pasirašyti „bumagą“, kad neišduosiu paslapties iki grabo lentos.

Jau gerokai vėliau išsiaiškinau su Biliu Gajausku (36 metus kalėjusiu gulaguose, Nepriklausomybės Akto signataru), kalėjusiu Sosnovkos lageryje visai šalia, – mus saugojo tie patys sargybiniai. Neapsakomai žiaurūs ir pikti... Jiems vadovavo majoras totorius, Čingischano palikuonis.

Tai buvo Brežnevo, arba kaip sakydavo mielas bičiulis Jonas Strielkūnas, – Žrebnevo laikai.“

Su būsimuoju Lietuvos Respublikos Prezidentu Valdu Adamkumi. Kairėje – Raimundas Mieželis, dešinėje – Stasys Kašauskas.

Stasio Kašausko komentaras: „Su Valdu Adamkumi anais laikais susirašinėjome laiškais, buvome numatę kada nors juos paskelbti. Dažniausiai jie buvo žaismingi. Štai Valdas rašo: „Chicago, 1993.VIII. 9 d.

Jo Prakilnybei šviesiausiajam Atgimimo Vaidylai, Mylistai gerbiamam ir mylimam Stasiui. ...pradedu nuolankus Jūsų tarnas šį laišką išleisdamas jį už jūrų marių...“

Matyt, panašiai buvo parašytas ir mano laiškas. Dirbau tada „Atgimimo“ vyriausiuoju redaktoriumi. Paleidus Aukščiausiąją Tarybą 1992 metais, R. Ozolas, mano bičiulis nuo jaunų dienų, paprašė tapti vyriausiuoju „Atgimimo“ redaktoriumi. V.Adamkus tada savaitraščiui atvežė dar retą ir brangų daiktą – faksą.

Man atrodo, mus su Raimundu Mieželiu jo bute nufotografavo Zenonas Nekrošius. Ruošėme Valdui reklaminių leidinių Prezidento rinkimams 1997 metais. Gražus leidinėlis buvo.

Beje, dar ilgą laiką spauda naudojo Z. Nekrošiaus fotografijas. Paskui jį apspito kiti fotografai.

Valdui kandidatuoju į Prezidentus, pasipylė kaltinimai, kad jis nėra Lietuvos Respublikos gyventojas, kaip reikalauja Konstitucija. Pamenu, buvo ruduo, Valdas gyveno Mieželių bute Rožių alėjoje. Vėly vakarą, kai teismas suteikė jam teisę būti renkamu, Valdas man paskambino: „Nuobodžiauju vienas. Ateik, pakalbėsim, atnešk ką nors pavaldyti.“

Nupirkau sūrio, dar kažko, nuėjau, gerokai pavakarojome.

Kai išrinko, pasakė: „Matai, įkalbėjote, išrinko. Kaip dabar aš sudarysiu komandą?“

Padėjome, sudarė.

Kaip tai buvo seniai... Praėjo beveik ketvirtis amžiaus.“

Su Dalai Lama.

Leonidas Jacinevičius, Bronius Radzevičius, Rimantas Šavelis, Laimonas Tapinas, Vidas Marcinkevičius, Vincas Kuzmickas, Arvydas Valionis, Romas Žibaitis ir daug kitų, vėliau tapusių pedagogais, mokslo žmonėmis, rašytojais. Vengiu minėti merginas, galiu supainioti vardus ir pavardes. Kam ta nemalonė senatvėje? Tai buvo praėjusiame tūkstantmetyje – 1962-aisiais. Beje, L. Tapinas apie mūsų kurso gražias dieneles yra parašęs nuostabią knygą „Prarasto laiko nebūna“. Kiekvienas galėtų parašyti, jei ne ta visagalė prakeikta tinginystė. Apie studentus, ben-

drabučiuose kaimo lašiniaus vėliau pasiekusius įvairiausias aukštumas.

Tais laikais buvo mažai vaikų, gimusių karo metais, todėl kariuomenė ėmė beveik visų aukštųjų mokyklų studentus. Antrajame kurse buvau paskirtas VU kultūros klubo pirmininku! Nebuvau pavyzdingas studentas. Keturis kartus pabėgau iš naujokų surinkimo punkto. Per tvorą. Penktą kartą prigavo rimtai ir išvežė trims metams į „strojbatą“ Mordovijoje. Ačiū Dievui, pabėgau nuo ketvirtojo ešelono – vaikus išvežė į Semipalatinską, kur tebevyko atviri atominių bombų bandymai... „Atpyliau“ tris metus ir

Stasys (kairėje) ir Raimondas Kašauskai. 1948 metai.

Stasio Kašausko komentaras: „Iš Eigirdžių nepaprastai gražiu, tviskančiu dviračiu atvažiaavo Jonas Beresnevičius (jo mama buvo mokytoja Eigirdžiuose). Mane su broliu pastatė prie mūsų pirkelės sienos. Ir tai pirmoji mano gyvenimo fotografija. Kruvinų, nubrozdintų kojų kelių Birikų kaimo vasaros. Labai patiko gulėti ant žemės ir stebėti žolės gyvenimą. O ką daugiau veiksi? Arba žiūrėdavau į dangų. Retkarčiais aukštybėse praskrisdavo rusų lėktuvai. Sykį toks sudužo Eigirdžių laukuose. Mes, vienkiemio vaikai, prisirinkome nepaprastai daug vertingų dalykų. Ir vis laukėme, kada dar vienas nukris... Kokie baisūs buvome.

Kartais vasaros rytai į mūsų kiemą sueidavo būrys Ubiškės stribų. Ubiškėje buvo jų štabas. Būdavo pavargę, naktį, matyt, klajodavo po pelkes ir krūmus. Didelių miškų aplinkui nebuvo. Mūsų trobelė lygumoj, todėl toli matyti. Jie išsirengdavo, ir saulėje džiovindavo prakaitu ir visokiais skysčiais permirkusias rusiškas milines, batus, autkojus. Pašėlusį smarvė.

Apieškodavo ir namus. Partizanų neradę, kartais nutempdavo kokį mėsgalį. Tėvas virė jiems runkelių naminę. Nevirsi – išsivarys kelioms dienoms į Ubiškę, uždarys... Moterys kalbėjo, kad nuo runkelinės galvos šašais apeina.

Keista, kai stribus paleido, jie kažkur išnyko – vieni prasigėrė ir numirė, kiti išsikraustė toliau, kur jų nepažino.“

vieną dieną.

Plačiau rašau apie tuos laikus, nes, manau, „Varpus“ skaito ir gimę ne taip seniai – mūsų jaunystė jiems gali atrodyti gūdi praeitis... Kaip mums baudžiosios laikai.

Grįžęs iš kariuomenės ėmiau ieškoti žurnalistinio darbo. Atrodo, Petras Dirgėla ir Viktoras Brazauskas patarė ateiti į „Komjaunimo tiesą“, kur jie tada dirbo.

Nuėjau. Ten jaunimas ir dirbo, ir linksmai gyveno. Per naktis. Ir atsitik man šitaip: ryte nuėjau prašytis į darbą, o naktį vienas linksmuolis prišlapino į vyriausiosios redaktorės vandens stiklainį. Suprantama, mane išvijo lauk. Girdi, dar vienas brudas atėjo... Bet paskui vis tiek priėmė. Parašiau kelis gražius dalykus, tai pastebėjo „Tiesos“ vyriausiasis redaktorius Genrikas Zimanas, pažadėjo geresnę algą. Sakyčiau, „Tiesoje“ buvo vienos geresnių darbo spaudoje dienų – paskyrė laisvu korespondentu Rytų Aukštaitijai. Taip porą metų keliavau po Švenčionių, Ignalinos, Zarasų kraštą, dažnai su Česlovu Kudaba arba jo patarimu

ką aplankyti – pamačiau dešimtis nuostabių vaizdų, žmonių. Ir apie juos rašiau. Ką čia kalbėti apie socializmo romantiką...

Pamenu, Švenčionių rajone bendravau su jaunu traktorininku, kuris dieną naktį arė kolūkinius laukelius. Kažkas pasiūlė tą tepaluotą vaikiną rinkti LTSR aukščiausiosios tarybos deputatu. Skambina kažkoks viršininkas iš Vilniaus, klausia, ar jis sutiktų balotiruotis į deputatus. Sutikčiau, sako, jei duotumėt nusipirkti „Moskvičių“. Nekalbėk taip durnai, pamokiau. Atrodo, išrinko.

Ir taip toliau.

O kokias vietas pažinau: Linkmenis, Ginučius, Zarasų ežeryną, Ladakalnį, Adomo Hrebnickio pomologinę sodą, fantastinę praėjusio amžiaus pradžios keliautoją ir unikalių eksponatų rinkėją Henriką Šilkinį Santakoje, kur Žeimena įteka į Nerį, Lionginą Šepką, Juozo Baltušio prototipus.

Bet juk nesurašysi šimtus visokiausių vaizdų ir nutikimų.

„Gimtajame krašte“, „Litera-

Stasiui Kašauskui įteikiami Santa Domingo Garbės piliečio dokumentai.

Stasio Kašausko komentaras: „Man, Dominikos Respublikos Garbės generaliniam konsului Lietuvoje, 2008 m. vasarį Santo Domingo vicemerė įteikė Santo Domingo Garbės piliečio dokumentus.

Tenykščiuose Vasario 16-osios paminėjimuose daug dėmesio sulaukdavo dr. Elena Grimašauskas de Paul, pasipuošusi tautiniais rūbais. Ji – vienintelė lietuvė Dominikos Respublikoje, atvykusi kažkada iš Urugvajaus. Kartais pavykdavo sutikti lietuvaitę, ištekęsį už kokios nors šalies diplomato, kokį užsienio banko tarnautoją. Daugiau „vietinių“ lietuvių sutikti neteko.

Wilhelmas Brouweris garbės konsulato reikalams savo erdviame, aukšta tvora aptvertame kieme pastatė namą konsulato reikalams. Kai Dominikos Respubliką nusiaubdavo koks uraganas, pasveikindavau: jo koncernas INDUCA gerai uždirbdavo – sudėdavo langus, duris...

Beje, Dominikos Respublika – turtingiausia Karibų šalis. Ypač pastaruoju metu atsirado daug naujų namų, asfaltuotų kelių.

„Noriu Jums pranešti, kad ši žemė tokia didelė, tokia graži ir turtinga, jog sunku įsivaizduoti nuostabesnę vietą...“ Tai – iš K. Kolumbo laiško karalienei Izabelei. Tokia ji ir dabar.

Santo Dominge K. Kolumbas įkūrė tvirtovę, iš čia vyko ir čia ilsėjosi konkistadorų karavelės. Pilnos aukso. K. Kolumbas grįždamas Ispanijon paliko sudužusį savo laivą „Santa Marija“ ir keliolika jūreivių. Grįžęs neberado – labai svetingi (iš tikrųjų) tarnai buvo nugalabiję plėšiančius ir prievartaujančius jūreivius, kurie buvo ne kas kita, o K. Kolumbo surinkti perėjūnai. Espanjolų valdė K. Kolumbo sūnus Diegas, tebestovi jo statyti rūmai Ozamos upės pakrantėje. Visa, kas atsirado Vakarų pasaulyje, prasidėjo nuo čia – bažnyčios, gatvės, namai, įtvirtinimai, kalėjimai, tiltai ir t. t.

Beje, tebesklinda mitas, kad K. Kolumbas buvo karaliaus Jogailos vaikaitis, portugalas M. Rosas netgi knyga parašė apie galimą lietuvišką K. Kolumbo kilmę. Niekas nedraudžia tuo didžiuliotis. D. Statkutė-Rosales beveik įrodė, kad gotai – tai tie patys gudai, vadinasi, mes. Ispanija, Kuba ir Dominikos Respublika nesutaria, kur K. Kolumbas palaidotas. Esu nusifotografavęs prie jo rūmų ir tariamos amžinojo poilsio vietos. Dominikos Respublikoje K. Kolumbo kultas didelis. Pilna jo garbei žymių.“

Su Bernardu Brazdžioniu.

tūroje ir mene“ irgi panašiai rašiau. Apie Lietuvą, gražius žmones (ne iš viršaus), istoriją. Daug tų savo parašymų vėliau sudėjau į knygą „Gyvenimo paveikslai“.

Su šviesios atminties fotografu Viktoru Kapočiumi per kelis metus jo motociklu „Java“ apvažiavome visą Lietuvą. Viktoras mėgo greitį – aplenkti vairuotojai rodydavo mums kumščius.

Sykį nulėkėme į Sovietską (Tilžę), kur tarnavo milicijos at-

vesdintas į kariuomenę bičiulis P. Dirgėla. Visi kareiviai buvo išvežti į Kazachstaną doroti derlių, tik Petras liko, kažkur pasislėpęs rašė. Budintį kareivį azijietį paprašėme jį pakviesti. Tas išėjo į didžiulį senų vokiškų kareivinių kiemą ir suriko:

- Dirgėla na vychod! Roditeli prijiechali!

Buvo linksma su Petru...

Vėliau pasirodė, kad mano rašinius skaitydavo labai šviesaus atminimo didis kultūros žmogus

Los Angeles su išeivijos šviesuomene.

Stasio Kašausko komentaras: „1991 metai. Los Angeles pas teisininkę ir verslininkę Žibutę Brinkienę buvo susirinkusi „angelių miesto“ lietuvių išeivijos šviesuomenė: Bernardas Brazdžionis, Bronys Raila, rašytoja Alė Rūta ir jos vyras architektas E. Arbas-Arbačiauskas, Vincas Trumpa, Juozas Kojelis, Ignas Medziukas, nebepamenu, kas dar.

B. Brazdžioniui užrašiau knygą „Leisk, Viešpatie, numirti“. Apie trėmimus, kankinimus. „Atsilygindamas“ poetas užrašė savo neseniai išleistą knygą „Po aukštaisiais skliautais“:

Leisk, Viešpatie, išvyst Tave,

Prie vartų atsklęstų,

Leisk pagyventi Lietuvoj

Be melo, be klastų...

Buvo parašęs baladę „Aukos lėlija“ – sausio 13-osios aukoms. Atidavė man rankraštį, nežinau, ar baladė buvo kur nors spausdinta. Rankraštį saugau. Sakė, neseniai lankėsis Sigitas Geda. Pagėręs vyno visiems triukšmingai įrodinėjo, kad esąs paskutinis jotvingis pasaulyje.

Maloniai bendravome su Broniumi Raila, jis užrašė man penkias savo knygas, parsivežiau. Labai talentingas buvo rašytojas, publicistas. Tarpukario laikų Kauno inteligentijos pažiba. Legendos apie jo ryšį su Salomėja Nėrimi, negi teirausies... Lietuvą, sakė jis, matęs pro Sibiro langą... Buvo vedęs žymaus Lietuvos kultūros veikėjo Jurgio Janulaičio dukrą Danetą. Lietuvių inteligentai menininkai Los Angeles, kaip ir kitur, turtais nesididžiavo.“

Vytautas Jakelaitis. 1975 m. jis vadovavo Lietuvos konservatorijos Klaipėdos fakultetams. Vieną sykį jis sutinka mane ir papasakoja istoriją, kurią verta aprašyti.

Istorija tokia. Napoleono kariuomenei traukiant namo Priekulės krašte gal mirė, gal žuvo prancūzų generolas. Kadangi įšalusi žemelė buvo nuklota lavonais, suprantama, niekam nerūpėjo kūno gabenimas Prancūzijoje ir jį palaidojo kažkur čia. O jeigu labai aukšto rango kariškis būdavo palaidojamas svetimoje žemėje, vėliau prancūzai tą lopinėlių nupirkdavo ir paskelbdavo prancūzų žeme. V. Jakelaitis man sako: tu pabandyk *kažkur čia* surasti tą prancūzų žemę ir aprašyti visą istoriją.

Tris dienas basčiausi po Priekulės kraštą abiejose Minijos pakrantėse. Pasakiškai švietė žiemkenčių želmenys. Taikūs žemaitiški debesys lėtai plaukė nuo Baltijos bemaž siekdami eglių viršūnes. Vieni žmonės kraipė galvas, kiti manė, kad esu pabėgęs iš Švėkšnos durnių namų, tretį neprisiminė ką

nors girdėję. Radau daugybę kauburių, bet tai nebuvo Prancūzija.

O grįžus parašyti ką nors reikėjo. Ir parašiau. Mano parašymas netilpo į jokių publicistikos kanonus, todėl teko pavadinti ironišku reportažu „Kas girdėti prancūzų žemėje?“

Tiesa, vėliau dalyvavau ir linksmuolių ekspedicijoje, ieškant Napoleono aukso prie Rambyno. Suprantama, be karvių bandos pyragų vėsų rudenį nieko daugiau neradome.

Man toks žaidimas patiko. Patiko ir skaitytojams.

Tada ir pradėjau rašyti apie didžius socializmo „laimėjimus“. Ko tik neprirašiau! Vėliau tai sugulė į dvi knygas – „Mes, Adomo vaikai“ ir „Meilė ir kiti žaidimai“. *Litmenio* vyriausiasis redaktorius kiekvieną ironišką reportažą lakindavo parodyti *cėka* propagandos skyriaus vedėjui Juozui Kuoleliui (žurnalistų vadinamam pan Pagalečeku), vėliau – garsiajam jedinstveninkui. Tas nesibarė, matyt, patiko. Uždraudė tik ironišką reportažą „Geriau

Su Albinu Januška (kairėje) Australijoje.

Stasio Kašausko komentaras: „Anais laikais Lietuvoje buvo vienintelis viešbutis, ant kurio stogo švietė angliška reklama „HOTEL TAURAGE“. Ir kaip valdžia leido ne „ruską“, o anglišką reklamą...

Su Taurage siejami du žmonės: Romanas Abramovičius ir Albinas Januška.

Vienas yra nepasiekiamas megažvaigždė – milijardierius, todėl palikime jį ramybėje. Kitas – visiems prieinamas signataras ir politikas Albinas Januška. Jūs sieja tik tai, kad abiejų seneliai gyveno Tauragėje, kartu buvo sulaipinti į vieną vagoną ir nugabenti į Sibiro šiaurę, čiukčių žemes. Kiek žinau, jiedu net nepažįsta vienas kito. Tiek mums Tauragė ir tereikalinga.

Su Albinu esame daug keliaavę po Europą, Australiją, Karibų kraštus. Kai buvome jaunesni. Kartą nuvykome į Australiją, susidraugavome su tikru australų fermeriu, linksmu vyruku vardu Simonas, išvaizda primenančiu garsųjį australų plėšiką Nedą Kelį. Nakvojome įspūdinguose jo XVIII ar XIX a. kolonizatorių statytuose namuose, pilnuose įvairiausių šnabždesių. Simonas valdo tūkstančius hektarų žemės, o kiek ten ganosi avių, atrodo, ir jis pats nežino. Suprantama, apeiti ar apvažiuoti tokius plotus beveik neįmanoma, todėl skraidė nedideliu lėktuvėliu. Linksmai paskraidino ir mus. Pamenu, davė pavairuoti Albinui. Kai ėmėme smigti žemyn, mūsų trapų likimą perėmė Simonas.

Australijos laukai pilni paslapčių, bauginantys karščiu. Kai pirmąsyk pamačiau, atrodė, kad saulė į juos žiūri per apmusijusį stiklą. Neaprepiami. Nutarėme su Albinu parvaizduoti „vagabundas“ – taip vadinami australų valkatos, benamiai. Tai smagiai ir padarėme, aptikę visų pamirštą namą. Buvo daug tokių namų. Aborigenai juose negyveno, jiems australai buvo pastatę tokį patogų kaimelį, bet jie civilizuotai nenorėjo gyventi.

Tokia tai istorija.

neišeiti“. Jame buvo aprašytas Petro Griškevičiaus atsisveikinimas su šiuo pasauliu. Šv. Petras bendravardžiui liepė pristatyti tada taip vadinamą „obchodnoj listok“ su daugybe parašų. Ir žemiškasis Petras juos rinko. Pažino gyvenimą žmogaus.

Prasidedant Atgimimui pasirodė Jūsų nemenkos bombos sprogitimui prilygstanti knyga „(Ne) Tiesos sakymas“? Kokia jos gimimo istorija?

Istorija paprasta.

Kartą a. a. Albertas Laurinčiukas sako:

- Žinai, pažįstu tokį Albertą Meilų, Žibartonių kolūkio pirmininką. Labai įdomaus likimo žmogus, karo veteranas, socialistinio darbo didvyris, vis pervedantis Sąjūdžiui daug pinigų.

Nuvažiavau ir „užkliuvau“. Taip gimė „(Ne) Tiesos sakymas“.

Šalia Žibartonių yra Paberžė, todėl vakarais lankydavausi pas Tėvą Stanislovą (kunigą Mykolą Dobrovolskį). Beje, A. Meilus labai daug padėjo Tėvui Stanislovui

tvarkant Paberžės kapinaites, bažnytelę, kryžius ir t. t. Tada dar galėjai pakelėse matyti V. Svirskio skulptūras.

1988 m. triukšmą Lietuvoje sukėlė dvi knygos: Vito Tomkaus „Taranas“ ir mano („Ne) Tiesos sakymas“.

Po visko, kas pasakyta, suprantama, kodėl atsidūrėte tarp Sąjūdžio pirmievių. Ir vis dėlto prisiminkite tą jau gerokai nutolusią istorinę dieną, kai atėjote į Mokslų akademijos salę.

Nebuvau Sąjūdžio pirmieviu, nebuvau ir Mokslų akademijos salėje.

A. Meilus mane įdarbino kažkokiu kontoros tarnautoju, ir aš vėl sėdėjau Žibartoniuose, rašiau kitą knygą – „Leisk, Viešpatie, numirti“. Turėjau surinkęs daugybę politinių kalinių, tremtinių dienoraščių, prisiminimų, medžiagos apie Stalino represijas, kankinimus, žudymus, egzekucijas. Tuo metu Rusijos spaudoje ėmė rodytis daug kraupių publikacijų. Daugiau nei

Lietuvoje. Visa tai sudėjau į knygą, kuri išėjo 30 000 egz. tiražu. Vienas rublis už parduotą knygą buvo skiriamas Rainių koplyčios statybai.

Kartais Jums papriekaištaujama, kad kaip AT deputatas nedalyvavote balsavime dėl Lietuvos Nepriklausomybės atstatymo Akto, nes su keliais kolegomis išvykote į III neeilinį TSRS liaudies deputatų suvažiavimą. Kodėl toji išvyka buvo būtina? Kas ją inicijavo?

Buvo būtina, manau.

Tą vakarą tebebuvau dar ir TSRS aukščiausiosios tarybos deputatas. Į Lietuvos Aukščiausiąją tarybą buvo išrinkta šešiolika TSRS aukščiausiosios tarybos deputatų. Kovo 11-ąją salėje balsavau maždaug iki 19.30 val. Po salę vaikščiojo dar kol kas irgi TSRS deputatas Egidijus Klumbys ir siūlė mums paskutiniu lėktuvu (atrodo, apie 22 val.) skristi į Kremlį ir pranešti apie Lietuvos sprendimą. Pamenu, buvo užsirašę aštuoni TSRS deputatai. Atidaviau balsavimo kortelę pažymėjęs „UŽ“

jaunystės ir AT „suolo“ draugui Antanui Račiui. Jis balsuojant perdavė mano kortelę balsų skaičiavimo komisijai. Prieš 22 valandą, kai vyko vardinis balsavimas ir patvirtinimas atsistojant kiekvienam salėje, taip darsyk patvirtinant savo sprendimą, aš ir dar du AT deputatai jau sėdėjome lėktuve.

Mano balsavimo kortelė nebuvo tada užskaityta. Žinau, kieno tai buvo iniciatyva, bet nenoriu sakyti...

Kodėl skridome?

Todėl, kad kovo 12-ąją, pirmadienį Kremliaus salėje turėjo būti priimtas TSRS konstitucijos papildymas apie Maskvos viršenybę virš visų respublikų konstitucijų. Puikiai žinojome apie Baku ir Tbilisio skerdynes, žinojome, kuo tai gresia, o Maskvoje nuolat buvo šimtai užsienio žurnalistų, mus palaikantys deputatai. Tuo pirmadienis grėsė ir Lietuvai. Pirmadienio rytą nuėjome į Kremlį, atsisėdome į žiūrovų kėdes balkone, informavome apie ką tik Lietuvoje paskelbtą Nepriklausomybę. Salė apačioje suošė (vadinamoji „juodoji dauguma“), matyt,

nesuprato, kas atsitiko. Ir šiandien taip manau.

Kitą dieną grįžome. Buvome bent tūkstančiu kilometrų priartėję prie Sibiro. Jei kas, būtume palengvinę KGB rūpestį. Sako, ten buvo paruošti barakai Lietuvos sąjūdiečiams. O Sausio 13-oji vis dėlto atėjo...

Po poros dienų Maskvon nuskrido TSRS AT deputatas Vaidotas Antanaitis ir oficialiai, iš tribūnos perskaitė mūsų Nepriklausomybės Aktą.

Beje, specialiu AT nutarimu signataro statusas vėliau mums buvo patvirtintas.

Su didele intriga viena Jūsų nuveiktų darbų pusė: „parengė emociškai komentuojamų dokumentų, susijusių su Antrojo pasaulinio karo kolizijomis Lietuvoje“.

Kokie dokumentai turimi omenyje?

Tik pakartosiu – visa tai sudėta į mano knygą „Leisk, Viešpatie, numirti“.

Tai – mano pati skaudžiausia knyga. Aprašytos tragedijos, įvykiai, palietę ir mano giminę. Kaip ir šimtų kitų. Milijonų!

Užaugote netoli Rainių, apie kurių tragediją sovietmečiu rašė tik Vakarų spauda. Jei neklystu, Lietuvoje apie ją pirmasis papasakojote Jūs? Turbūt nelengva žemaičiams buvo kelis dešimtmečius gyventi su tokia vieša paslaptimi?

Taip, šalia gimiau ir užaugau.

Visi apie tai žinojo.

Mes, Žemaitės vidurinės mokyklos vaikai, eidavome į Rainių miškelį žibučių. Tokios didelės ten augo...

Mano dėdė ir krikšto tėvas Tomas Kašauskas, miręs Australijoje, dalyvavo identifikuojant nukankintuosius. Sako, ilgai neištvėręs, nukritęs.

Kitą mano dėdę Stasį 1941-ųjų birželio 14-ąją, Tomo vestuvių dieną pačiupo ir išvežė. Bet čia jau kitos istorijos.

Prieš paskelbdamas savo

straipsnį apie Rainius, buvau gavęs žudynių sumanytojo ir pagrindinio vykdytojo Petro Raslano pasiaiškinimą, rašytą Antanui Sniečkui Maskvoje. Amerikonas „pažangietis“ Antanas Bimba teiravosi A. Sniečkaus, kas įvyko Rainiuose? Po Vakarų pasaulį keliavo paroda su Rainių vaizdais. Tada P. Raslanas raštiškai A. Sniečkui išdėstė, kas įvyko. Detalai. Kraupiai. Taigi aš su tuo jo liudijimu (originalu) nuėjau pas P. Raslaną, gyvenusį Antakalnyje.

Prisistačiau telefonu. Pasakiau, jog esu iš Telšių, rašau, norėčiau išgirsti ką nors apie Telšius 1941 metais. P. Raslanas, anuomet buvęs Telšių KGB vadas, mielai sutiko pasikalbėti.

Gerame jo namuose kavą, apie kažką kalbame, tada aš sakau:

- Draugas Raslanai, juk jūs esate Rainių žudynių organizatorius ir vykdytojas.

Draugas Raslanas labai įsiuto. Labai.

Tada aš jam po nosimi pakišau jo rašytą pasiaiškinimą A. Sniečkui.

P. Raslanas susmuko kėdėje...

Pirmojo Sąjūdžio suvažiavimo išvakarėse keliuose leidiniuose iškart pasirodė mano bombikė „Rainiai“. Išsami, ne šustauskiška.

Telšių kompartijos pirmasis sekretorius bandė mane duoti į teismą už šmeižtą, esą, visi žino, kad tai vokiečių darbas. Siūliau valstybės prokurorui, AT vadovams sulaikyti P. Raslaną. Deja, jis dar porą metų vaikščiojo po Antakalnį, kol pasitraukė Rusijon.

Paskui teko organizuoti Rainių koplyčios statybą.

Medžio meistras Vytautas Majoras padarė koplyčios maketą. Buvau Sibiro tremtinys, sako, žinau, kad reikia statyti iš drebulės – ilgiau laiko.

Tarėmės nesyk Telšių „Alkos“ muziejuje.

Tačiau visiškai netikėtai mane surado kaunietė V. Virakienė, kuri atvežė savo vyro Jono Virako darytus koplyčios brėžinius. J. Virakas už tai atsėdėjo Sibire – koplyčia buvo pradėta statyti Telšių kapinėse 1943-iaisiais.

Tai – vienintelis Lietuvoje pastatas, kai medinė architektūra perkelta į betoną.

Išrinkome vietą šalia miškelio.

Talentingas architektas Algis Žebrauskas nuostabiai pakoregavo projektą, ir koplyčia bene per devynis mėnesius buvo pastatyta. Statė visa Lietuva. Ačiū Algiui ir už tai, kad Telšių senamiestį padarė gražiausiu pasaulyje. Lenkiu galvą ir menininkams A. Kmieliauskui, R. Midvikiui, A. Dovydeniui, padėjusiems meniškai sustiprinti koplyčioje Rainių kančią.

J. Virako bendramintis architektas Jonas Mulokas spėjo pasitraukti į Vakarų, Amerikoje pastatyta daug to paties stiliaus betoninių pastatų.

Jau nepriklausomybės laikais nemažai nuveikėte kaip žurnalo „Lithuania in the World“ leidėjas ir vyriausiasis redaktorius. Koks buvo pagrindinis to leidinio tikslas? Ar pavyko jį įgyvendinti?

Atrodo, pavyko.

1992 m., likvidavus Lietu-

vos Aukščiausiąją tarybą, jaunystės draugas Romualdas Ozolas pasiūlė tapti jo įkurto „Atgimimo“ redaktoriu. Sutikau. Neužilgo kilo mintis leisti žurnalą apie Lietuvą anglų kalba. Beje, prieš tai kažkas jau buvo bandęs leisti, tačiau išėjo tik vienintelis numeris, kuris vadinosi „Lithuania“. Kadangi toks pavadinimas jau buvo užregistruotas, teko suktis: atsirado „Lithuania in the World“. Norėjome gražaus ir informatyvaus leidinio anglų kalba apie Lietuvą. Pasisekė – rėmė tada dar gyvavusios „Lietuvos avialinijos“, žurnalą gaudavo ir lėktuvų keleiviai, kaip įprasta pasaulio avialinijose.

Pradžioje buvo spausdinimo bėdų – Lietuvoje dar nebuvo geros poligrafijos technikos, todėl spausdinome Danijoje, Latvijoje. Savikaina buvo didelė, amžinai skendėjome skolose. Bet nedidelis redakcijos kolektyvas – J. Laumenskaitė, J. Paškevičienė, Z. Nekrošius, S. Ladukas ir kiti dirbo labai nuoširdžiai ir atsakingai. Gražiai išlėdėdavome ir sutikdavome redak-

cijos darbuotoją Vladą Vitkauską, vis lipantį į aukščiausias pasaulio viršukalnes. Ypač dėkingas dizaineriui Jokūbui Jacovskiui, kuris kiekvienam numeriui suteikdavo prestižinę išvaizdą. Mano manymu, tuo laiku tai buvo pats gražiausias ir turiningiausias Lietuvoje leidžiamas žurnalas, deja, aukštąją valdžią labai dominęs. Ėjo žurnalas penkiolika metų. Kaip žinoma, pasaulyje nieko amžino nėra.

Esate ne tik Kovo 11-osios Nepriklausomybės atkūrimo Akto signataras, bet ir signatarų klubo kancleris. Kuo išskirtinė ši veikla?

Jau nebe kancleris, juo buvau apie penkiolika metų. Dabar kancleris mano bičiulis Egidijus Bičkauskas, dvylika metų jaunesnis kolega.

Išskirtinė veikla? Kad jaunoji karta nepamirštų, kodėl ir kas yra Kovo vienuoliktoji.

Susipažinome visai neseniai, - kai netikėtai buvau pagerbtas Gabrielės Petkevičaitės-Bitės

medaliu „Tarnaukite Lietuvai“. Esate komisijos, kuri kasmet Lietuvos Respublikos Seimo vardu slaptu balsavimu išrenka šešiolika Lietuvai nusipelnusių tautiečių, pirmininkas. Kaip gimė toji idėja?

Džiaugiuosi pažintimi, seniai gerbiu Tamstos gražų darbą Lietuvai.

Tai – panevėziečių ir Sąjūdžio generolės Angonitos Rupšytės idėja. Nepaprastai graži ir garbinga. Aš tik prieš porą metų buvau paskirtas medalio skyrimo komisijos pirmininku.

Įdomi Jūsų biografijos eilutė – Dominikos Respublikos Garbės generalinis konsulas. Čia be paaikškinimo niekaip neišsiversim.

Vėlgi – nieko specialaus.

1991 m. labai artimai susidraugavau su žymiu, didelio talento, neregėto darbštumo kovotoju už Lietuvos laisvę JAV diplomatu Vytautu Dambrava. Teko vėliau išleisti jo kelias knygas – gausų publicistinį palikimą.

Baigęs karjerą JAV diploma-

tinėje tarnyboje, dalyvavęs daugelyje „karštų“ pasaulio taškų, įsikūrė Venesueloje, Karakase. Lietuva jį paskyrė ambasadoriumi Venesuelai, Lotynų Amerikos, Karibų kraštams. Esu Venesueloje buvęs, sunku patikėti, kuo dabar tapo nepaprastai turtinga žemės dovanomis šalis, kūrusi socializmą...

Diktatorius H. Čavesas yra tarnavęs lietuvių majoro Boriso Petrusevičiaus vadovaujame dalinyje. Per mažai jį vaikiau, yra man sakęs Borisas. Kodėl, klausiau, esi žemaitis, o Borisas? Taip atvykusį su tėvais užrašė biurokratai.

B. Petrusevičius dabar yra mūsų Garbės generalinis konsulas Venesueloje.

Nukrypau į šalį, laikas vėl stoti ant bėgių. Taigi, puikiai pažinojęs tuos kraštus, V. Dambrava pasiūlė Lietuvos Garbės generaliniu konsulu Dominikos Respublikoje paskirti turtingą ir įtakingą verslininką olandą Vilhelmą Brouverį, garbingos flamandų giminės palikuonį. Pažinojau jį ir aš. Beje, niūry 1990 m. blokados rudenį Vilhelmas

savarankiškai atvyko automobiliu iš Lenkijos į Lietuvą.

Po kelių metų su V. Dambrava ir V. Brouveriu aplankėme Prezidentą Algirdą Brazauską. Vilhelmas sako:

- Reikia, pone Prezidente, paskirti ir Lietuvos Garbės konsulą Dominikos Respublikoje.

- Tai va, sėdi šalia, - parodė ranka į mane Prezidentas.

Dominikos Respublikoje lankiausi gal aštuonis kartus, visada – vasario pradžioje. Vilhelmo ir Sonios Brouverių namuose kasmet vykdavo Vasario 16-osios paminėjimas. Susirinkdavo daugiau kaip du šimtai garbingų svečių: visada būdavo valstybės viceprezidentas, gal šimto atstovybių diplomatai, ministrai, daug kitų garbingų svečių. Savaitę po minėjimo Santo Domingo spauda ištisis puslapius skirdavo Lietuvai ir Vasario 16-ajai.

Neteko girdėti, kad kokioje kitoje valstybėje dar taip iškilmingai būtų pažymima ir garsinama Vasario 16-oji ir Lietuva.

Retas atvejis, kad šeimoje gimtų du broliai rašytojai. Raimondas kaip vyresnis turbūt Pačiam turėjo tam tikros įtakos, bent jau kaip pavyzdys? O gal ir kažkas iš Jūsų giminės protėvių pasižymėjo kūrybinėmis galiomis? Kas Jums kūryba?

Kokios čia galios... Žinoma, Raimondas turėjo įtakos.

Kaip sakydavo mielas mano bičiulis a. a. rašytojas Eduardas Cinzas (Čiužas), didis žemaitis iš Rietavo, - nieko specialaus čia nėra. Tiesa, Eduardo brolelis Antanas – Rainių kankinys...

Kas yra kūryba?

Stanislovas Riauba, garsusis žemaičių dievdirbys, toks mažiukas, panašus i žemaitišką velniuką neturėdavo kelnų vykti į visokius pagerbimus, todėl skolindavosi. Žmonės Stanislovą gudriai klausdavo:

- Kas tave įkvepia tokiems nuostabiems darbams?

- Faifoklis.

- O kas ta yr?

- Vo kon aš žinau.

Esu apie Stanislovą rašęs, saugau jo meilės laiškų kopijas jaunai, aistringai kaip ugnis merginai.

Nebuvo stipriai mokytas, todėl, manau, raides savo jaunutei meilei sudėliodavo žiūrėdamas į laikraščius.

Ir dar apie Žemaitijos Rodeną. Jį aukšti ponai barė, kad dažo savo darbus. Girdi, nei Šepka, nei Užkurnys taip nedaro. Tada Stanislovas paklausė:

- Ar esate matę nedažytą gaidį?

Nedažyto skiedryno gaidžio niekas nebuvo matęs.

Beje, pirmasis parašiau ir apie garsiąją Orvydų sodybą prie Salantų. Dar neišardytą. Tada velnių pan Pagalečekas davė kaip reikiant, girdi, propaguoju liaudies masėse religiją. Ir sugalvok tokį absurda!

Iš neilgo bendravimo su Jumis įsidėmėjau vieną posakį-patarimą: „Svarbiausia – nepasiduoti“. Kiek suprantu, tai neatsitiktiniai žodžiai. Ko gero, būta dienų, kai

Pačiam sau juos teko kartoti? Atspėjau?

Taip, mėgstu tai kartoti ir linkėti: nepasiduokim dvasios driskiams. O jie dauginasi tarakonišku greičiu. Ką padarysi.

Los Andžele man dar teko pabendrauti su garsiuoju keturvėjininku Broniu Raila. Parsivežiau jo dovanotus raštus. Dar anais, ikikariniais Kauno laikais jis rašė: „Lietuvi, bulvėm penimas, atėjo naujas, modernus gyvenimas.“ Beje, B. Raila iš Los Angeles Lietuvą matė iš kitos pusės – pro Sibirą. Matyt, visuomet kažkas kažkaip kitaip buvo.

Ir šiais laikais žmogų supa nemažai negerovių, problemų, situacijų, kurių neturėtų būti. Tikrai praverstų ironiškas Stasio Kašausko žvilgsnis, kuris kažkada nepatiko valdžiai, bet labai patiko žmonėms. Nepriklausomos Lietuvos spaudoje lyg ir neteko su tokiu susidurti. Galgi naujos knygos puslapiuose galime kažko panašaus tikėtis?

Pažiūrėsime.

Gal praeis tas prakeiktas tingumas. Gal bus knyga apie mūsų jaunatvę ir kitus nutikimus.

O kai atidžiau pasižiūri, atėjo nauja, gudri išmaniųjų raštininkų karta. Kur ten su jais kasdien pasivaržysi. Nebemadinga tapo tikrinti faktus, įžeisti žmogų ir neatsiprašyti, drėbtelti žmogui negeru daiktu į veidą...

Kaip ir sakė B. Raila, lietuvi, bulvėm penimas, atėjo naujas, modernus gyvenimas. Tik bulvės pakeitė picos.

Kalbėjosi
**Leonas PELECKIS-
KAKTAVIČIUS**

IŠ LINKSMŲ ŽMONIŲ GYVENIMO

STASYS KAŠAUSKAS

Nėra jokio pagrindo smerkti tuos, kurie netiki, kad Žemaitijoje yra ne taip, kaip likusiame pasaulyje. Tai jų problema, kaip sako išsilavinę žmonės.

Vieną vasarą autobusiuku važiovome per Žemaitiją. Su Marcelijum Martinaičiu garsiai samprotavome, kad Žemaitijoje kitokie debesys – jie žemi, dideli, plaukia dažniausiai nuo jūros, braukdami aukštas, aštrias eglių viršūnes; visaip maišydamiesi ir sukdamiesi, plaukia ir plaukia pro Marcelijaus Blinstrubiškės ąžuolus, aukščiausią žemaičių magistralės kalvą, nusirita taip link Šiaulių, per visą Lietuvą ir dar toliau, bet tai mūsų jau nebedomina. Algirdas Verba (esu su juo studijavęs Universitete) verbiškai, pamenu, iškilingai deklamavo apie eglių alebardas. Žemaitiškas.

Ir lietūs mūsų krašte yra kitokie.

Antai Žemaitė (gal Ušnėnuose) rašė:

„Prie mūsų orai dabar be galo bjaurūs – miglos, liūtys, vėjai, šlapia, čia belynanti valanda, žiūrėk, bešalanti; biškį paskrebs ir vėl lyna, o vėjas visus stogus apdraskė; čirkšdamas teškia lytaus lašus į mano langą, diena buvo tamsi ir miglota, rodos, vis dar neišaušo, ir vėl taip sutemo, nors pirštu durk į akį – nieko nematyti. O prie to vėjas kaukdamas plėšos, rodos,

ištraukęs iš debesų lytaus saują, pažėręs įkypai kur į langus, ir vėl laksto per laukus, ieškodamas daugiau; sukrutina mišką, sujudina virbynus, suvirpina klanus, sukeldamas vandenį, švaistos po debesis, užia, šniokščia, išsižiojęs lakstydamas ant oro.“ (Iš laiško Povilui Višinskiui).

Ar begali kas žemaitiškiau parašyti? Gražiau ir tobuliau?

Negali.

Gal tik Romualdas Granauskas galėjo.

Žemaičiai senais laikais nelabai gerbė persikrikštijusius į, kaip sakydavo, „verstinę“ kalbą.

Mano tėvas, toks didis aštrialiežuvis, teiravosi kaimynų mergaitę, pusmetį saugojusią kažkokių ponų vaikus Šiauliuose ir jau pamiršusią žemaitiškai.

- Eliūne,- klausė tėvas, - o kaip versta kalba vadinasi šūdas?

- Šodas, - atsakė Eliūnė.

Dabar jaunimėlis lyg ir gėdijasi žemaitiškos tarmės, bet jautresnė ausis vis dėlto pagauna žemaitišką kvapą... O Telšiuose aš matau visai kitą, naujai susiformavusią bendruomenę: nematyti, kažkokiai kitai civilizacijai priklausantys veidai. Visada taip buvo ir bus – senų žmonių nuomonė nebesutampa su jaunų.

• • •

Dar pora nukrypimų.

R. Granauskas knygoje „Kenotafas“ aprašė savo mokytoją Mosėdyje. Ta mokytoja vėliau Telšiuose buvo mano klasės auklėtoja. Dovydaitienė jos pavardė. Keistoka tada mums ji atrodė – žiemą vasarą vis ta pačia suknele, sako, namuose medituodavo prie pelenų krūvelės... Baigiau taip vadinamą darbininkų vidurinę mokyklą. Su Zigmū Gudu, „Masčio“ fabriko pameistriu, nulėkė motociklu pas gerus žmones, nusipirkome kanistrą

naminės, kažkieno tėvai paskerdė versį. Išleistuvės. (Prašau jaunimą tai, ką parašiau, neskaityti).

Bet auklėtojos mūsų išleistuvėse nebuvo.

Ryte ją rado atgulusią po traukiniu.

Tik vėliau sužinojome jos kančią: pokaryje kagėbistai nužudė jos vyrą ir tris vaikelius...

Toks nepapasakotas skausmas. Papasakojau ir R. Granauskui, perskaitęs jo „Kenotafą“. Daug šnekėjome.

...

Nuklydau.

Apie ką kalbėjau?

Apie žemaitiškus debesis.

Ne tokie jie kaip kitame pasaulyje.

Noriu pasakyti, kad žemaičio raštininko (taip rašytojus mėgo vadinti Eduardas Cinzas) rašymą atskirsi iš tolo, – kitoks mąstymas, kitoks žodžių dėliojimas, dar kažkas kitaip, nei Justino Marcinkevičiaus raštuose. O juk tiek metų Eduardas pragyveno Belgijoje.

Mielas kolega Leonas štai dar prašo parašyti straipsnį. Negaliu sugalvoti, apie ką. Ranka kyla – apie viską. Neįmanoma.

Matau, kaip lengvai yra išsisukęs Sigitas Geda, pateikęs savo prozos knygoje dienoraščių, užrašų, pastebėjimų ištraukas. Užrašų knygelių turiu ir aš.

Bandysiu pavartyti.

Štai 1987 metų žiemą mane su dailininku Vytautu Jurkūnu nusiuntė į BAM“o statybą pamatyti ir aprašyti, kaip lietuviai Užbaikalėje stato Uojano miestą. Ilga kelionė per Ulan Udė Buriatijoje; lėktuvais, sunkvežimiais pasiekėme Uojaną. Patyrę daugybę nuotykių. Šalta, net elektros stulpai

kaukia. Gal minus 40. Pastatė, atrodo, Zima gyvenvietėje naują geležinkelio stotį. Suplūdo į ją iš visų kraštų (negražu sakyti) valkatos, besislapstantys nusikaltėliai. „Bomžai“. Bet pasirodė, kad stoties pastatas nešildomas.

Narsuoliai statybininkai, – kelios dešimtys merginų ir vyrų iš Lietuvos, – gyveno palapinėse, jose visą laiką kaito geležinės krosnelės. Šiaurės pašvaistė. Romantikai iš visų pasviečių. Geria gryną spiritą iš aliuminių puodelių. Atvykėlius „krikštija“ – duoda išgerti pusę puodelio spirito. Ir tyčia užsigerti tą patį baisumą. Ne vandenį.

Naktį klyksmas – kažkas kažkam į pilvą suvarė peilį. Lietuviai, kaip ir daug kur, gudresni už kitus. Ūkininkų vaikai. Jie iš Baikalo vienintelėje ištekančioje upėje prisigaudė ir prisisūdė unikalios Sibiro žuvies – omulio. Tokia riebi, silkiškos išvaizdos žuvis, valgoma žalia su duona. Kai kas turi nudykę sabalo kailiukų, sako, parsiveš Lietuvon. Meilė čia verta pusės spirito puodelio – naktimis jausmingai kilnojasi, dūsauja lovų lentos. Pietiečiai užsidirba didelius pinigus pardavinėdami prezervatyvus. Nyku žiūrėti į lietuvaites, įlindusias į vatines kelnes, suviliotas romantikos. Grįžtant kažkurioje stotyje sutinkame ką tik atvykusią šeimą su vaikiu. Vaikas rėkdamas bėga atgal bėgiais klykdamas: „Noriu namo!“ Bet traukinys nudunda tolyn.

Kažkokiam kaimelyje girtas buriatas tekant saulei šaudo iš kariško šautuvo į dangų ir šaukia: „Buriatai mėgsta šaudyti...“ Kalnai tuščių spirito butelių.

Tokia romantika. Tik mažai dabar besigirdi apie Baikalo-Amūro magistralę. Iškirto aplink besidriekiantį mišką – pasaulio oro plaučius.

Dabar galvoju – kiek turėta drąsos tokioms kelionėms!

Kitur neleido. Tik į Rytus.

...

Kartą parūpo sužinoti, kas yra tas Karelijos beržas. Juo buvo padengti mūsų ambasadoriaus ir poeto Maskvoje Jurgio Baltrušaičio baldai. Sumaniau pamatyti tuos medžius Karelijoje. Svirės upę, už kurios į Vakarus yra Karelija, pasiečiau naktį. Tirštas rūkas. Beveik nieko nesimato. Pataikiau į paskutinį keltą. Žmonių nedaug, keltininkai niekur neskuba. Žmonės ragina kelti greičiau, girdi, kitame krante paskutinis autobusas nuvažiuos. Išgėręs keltininkas rodo į gabenamą karstą ir sako:

- Žiūrėkite į jį, niekur nebeskuba. Ir jūs neskubėkit. Suspėsite.

Išlipau vidurnakčio tamsoje. Kažkas pavežė iki pirmos gyvenvietės. Pasibeldžiau į pirkia, kur matėsi šviesa. Atrodo, pataikiau neblogai – priglaudė karelo miškininko šeima. Paguldė ant šilto rusiško pečiaus. Pagirdė karšta arbata. Pasirodo, patekau į tikro karelo miškininko namus. Jo pavardė buvo Ivanovas. Matyt, pusė Karelijos yra Ivanovai. Vėliau vežimu, tempiamu lieso arkliuko, kelias dienas keliavome. Parodė gerasis žmogus garsiąją, bet išsprogdintą Manerheimo liniją, garsiuosius beržus, vietas, kur Ivanovas bendrauja su lokiais. Jei patikėčiau juo, su vienu lokiu ėjęs ristynių.

Beje, vėliau tokių beržų aptikau ir Lietuvoje, - tai medyje atsiradę dideli gumbai. Sako, kažkokia medžių liga, gal vėžys. Bet mediena nepaprastai graži.

Ladogėje nesunkiai prisigaudėme lydekų. Tada jų buvo gausu. Paskui sugalvojau pamatyti unikalius medinius stebuklus Kižų saloje, Onegos ežere. Įsiminiau Onegą iš pirmo vaikystėje matyto filmo: ant Onegos ežero ledo rusai kovėsi su šarvuotais priešais – ledas įlūžo ir skęsdamas priešų karys ištare lietuvišką sakinį. Estai Onegą vadina „Peipus“.

Nusibasčiau. Tikrai stebuklai. Žiūri ir negali atsistebėti, kas ir kaip

galėjo medinius stebuklus pastatyti. Be metalinių vinių.

Iš kur būta tiek narsumo, ryžto keliauti? Daug kartų tokiose kelionėse buvau atsidūręs ant žūties ribos. Esu nesyk padėkojęs mane saugojusiam Angelui. Nesyk...

O jis, Angelas, yra. Viską mato ir girdi.

...

Atmintį turiu gerą, bet trumpą. Taip vis sako mano geras bičiulis, 92 metų Aleksas Lauraitis, gyvenantis Čikagoje. Žemaitis.

1940 metais, užėjus rusams, jis su klasės Šiaulių gimnazijoje draugu nutarė trauktis į Vakarus. Pėsti iškeliavo maždaug ton pusėn.

Išalko. Užaina kaimo trobon ir prašo pavalgyti. Šeimininkė padeda duonos ir rūgusio pieno. Užaina vienon, kiton sodybon – vaišina tuo pačiu. Nei mėsytės, nei sūrio ar dar ko nors rimtesnio.

Taip jiedu pasiekė Janapolę. Mato – prie bažnyčios sėdi senas, storas nutrinta sutana klebonas ir kemša pypkėn taboką. Vaikinai katalikiškai pasilabina.

- Kur keliaujate, *vaka?*- klausia klebonas.

- Į Vokietiją. Nuo rusų bėgame.

- Ar alkani?

Vaikinai linkteli, mano gausiantys lašinių ar dešros.

- Onute,- sako klebonas šeimininkei,- pašerk tuos *vakus*.

Ir vėl tas pats – duona ir raugintas pienas. Padėtis nelinksma. Paskui klebonas sako:

- Duosiu jums kelionei penkiolika rublių.

Alekso bendražygis perskaičiuoja pinigus ir sako:

- Čia tik keturiolika...

Reikia kalbėti ką nors rimčiau, bet noriu pabaigti tų dviejų vyrų

istoriją. Vokietijos, žinoma, jiedu nepasiekė.

Vokietijoje vis dėlto atsidūrė, bet jau po karo. Alekso draugas, kurio pavardė Labanauskas, neturėjo jokio dokumento. Laidojo skeveldros lietuvių nukirstą tautietį, – žiūri, žuvusiojo dokumentai. Aleksas Merūnas. Pasiėmė. Taip įgijo naują vardą ir pavardę. Vėliau pateko Australijon. Gražiai draugavome, papasakojo, kaip amerikoniai jį perrengė, įdavė ginklą ir Niurnberge pristatė saugoti teisiamus hitlerininkus. Kažkokioje istorinėje knygoje esu matęs kareiviškai aprencto, ginkluoto nusikaltėlių sargo Merūno fotografiją.

Suprantama, lietuviai negali išgyventi be krepšinio. Abu žaidė dipukų rinktinėje. „Manai, gerai žaidžiau?“ – yra sakęs Merūnas. – Laksčiau po aikštelę ir taikiau nutraukti priešininkui kelnaites.“ Gal juokavo, gal taip ir buvo, – abu nufotografuoti tarp lietuvių krepšinio rinktinės narių. Vokietijoje.

Tiek apie atmintį. Įdomu, kad vaikystėje ir jaunystėje rėžtuvas, smegeninėn rėžęs įvykius, buvo daug aštresnis. Daugiau įvykių įrėžė. Ritantis saulelei vakarop, tas deimantas pamažu atšipo, dūlėjo. Žinoma, ateis metas, kai jis visai sutrupės.

• • •

Dabar vėl apie tą Žemaitės aprašytą „lytų“.

Gyvenome kaime, iki Žemaitės gimnazijos ant Telšių kalvos reikėjo eiti 45 minutes. Tiek laiko užtrukdavo ir grįžimas. Taigi, dvi valandos paauglio galvojimams, fantazijoms. O lydavo dažnai, toks skersas, įkyrus lietus iš žemų žemaitiškų pažeme slenkančių debesų. Kelias patįžęs, tik ratų vėžės, bet ir tos pilnos vandens – molis. Brolis pokariu gimnazijon ėjo dar toliau – iš Birikų. Kaimynas, toks visą laiką arkliškai žvengiantis Joutkus, sakydavo tėvui:

– *Peleks*, kas tas kiaules beganys, jei *vakus* į mokslus išleisi?

Tas Joutkus, prisimenu, iš Telšių į Birikus atvežė pilną vežimą alkanų vokiečių, pabėgusių iš naikinamo Karaliaučiaus krašto. „Kur mus veži?“ – klausė vaikai. „Į Arabiją“, – žvengė Joutkus.

Joutkus neskyrė arabų nuo žydų. Taip mūsų pelkėta lyguma ilgus laikus buvo vadinama Arabija.

Taigi, ko tik vaikas tokiame kelyje neprisigalvoja.

Tėvo brolis Tomas po karo atsidūrė Australijoje. Gavome pirmą laišką iš Melburno. Tas minkštai skambančio vardo miestas buvo toliau nei Mėnulis – jį bent jau matyti gali. Paskui daug syk buvau tame mieste, buvau įsigijęs daug gerų draugų, deja, jie jau visi (beveik) iškeliavę ten, kur aukštai Mėnulis šviečia. Toks kaimynas sportininkas Bidva buvo ėjikas. Kaimo keleliais treniravosi, taikėsi į Melburno olimpiadą, tik toliau Vilniaus nenuvažiavo. „Stasi, – prašydavo jis, – lydek mane, nuobodu vienam treniruotis.“ Lydėdavau dviračiu, o moterys, ravinčios daržus, šaukdavo:

– Bidva, žabalty, kiaušius pamesi.

Žemaičiai net „baisaus“ keiksmazodžio – žalčio – vardą sušvelnindavo.

Ir dar. Kukurūzų karalius Nikita Chruščiovas buvo paskelbęs, kad Sovietų Sąjungoje jau yra rojus. Ir kvietė visus, atsidūrusius svetimose žemėse, grįžti. Patikėjo dešimtys, gyvenusių Pietų Amerikoje. Tarpukario ar dar ankstesnių emigrantų. Į mūsų kaimą iš Brazilijos parvyko tėvas su mano amžiaus berniuku Antanu – Antoniu. Kaip gražiai buvo aprengtas Antanėlis, kaip pasakiškai kvepėjo jo odiniai švarkeliai mūsų alkaname kaime. Deja, nerado jie Nikitos rojaus, išvažiavo į Skuodo kraštą, ganė ten karves... Vėliau daug tokių emigrantų teko pažinti.

Tais metais toks apylinkės viršininkas Šumskis išvedė mūsų karvę už kažkokią skolas. Ir pragėrė karvelę... Gąsdindavo išvesiąs ir kaimynų, bet kaimo moterys sugebėdavo jį nugirdyti. Guli štai girtas Šumskis skersai lovą, knarkia iš visos gerklės, o riebios kaimo musės iškvepiant ir įkvepiant

tai pakyla, tai vėl supuola srėbtuvėn. Praeis daug metų, ir aš pamatysiu Šumskį girtą, nudriskusį gulintį paežerėje. Kaip keičiasi laikai ir žmonės, nieko nėra amžino.

Taigi, vėl ne apie „lytų“...

Iš tikrųjų Žemaitijoje tie „lytūs“ nėra tokie tankūs. Kai danguje nė vieno debesėlio, o senoje liepoje užia bitutės, iš toliausių tolių matosi pamėlusi Šatrija, kaip kokia kardinolo kepurėlė. Nuo jos, sako, matyti trylika bažnyčių. Nepavyko tiek suskaičiuoti. Pamenu, senais laikais Šatrijos papėdėje gyveno suvargęs žmogus, buvęs kalno savininkas. Sako, kažkoks pralobęs linksmuolis žemaitis amerikonas norėjo nusipirkti Šatriją. Būtų statęs „pasaulinę mokslyniją“. Ką gali žinoti...

Ir dar apie kepurėles. Storulio Nikitos laikais į Žemaitiją atvežė kelis vagonus tiubeteikų iš Azijos. Gražiai jos buvo išsiuvinėtos. Ir visi Žemaitijos vyrai kelias vasaras buvo tapę musulmonais.

• • •

Vienas atkaklus bičiulis žemaitis vis įkyriai klausia:

– *Vo kon beraša?*

Meluoti nemoku ir teisybės negaliu sakyti – ilgai užtruks.

Buvau išmokęs rašyti apie visokius sovietmečio viršininkus, gražų melą, propagandą. Ironiškai. Juokėsi viršininkai, bet rašyti nekliudė.

Prasidėjus atgimimui, po Kovo 11-osios man pasirodė, kad šaipytis ir taip rašyti nebetinka – juk atėjo savi, laisve nešini, padorūs. Kaip juos gali žeminti?

Bet buvo kitaip. Kol mes Aukščiausioje Taryboje kūrėme teisingus įstatymus, sportiškai apsirengę, apsukrūs vyrukai čiupo. Dar daugiau čiupo ir aukštai įsitaisę. Negailėstingai. Tai buvo vadinama privatizacija. Išsidalijo arba sunaikino, pirko-pardavė gamyklas, kolūkius, žemę. Dvidešimtojo

amžiaus krupavičiai vienu metu paleido tris įstatymus: žemės gražinimo, valstiečių ūkių kūrimo ir trijų hektarų dalinimo buvusiems kolūkiečiams.

Aplinkui Aukščiausiąją Tarybą siautė minios. Kažkoks linksmuolis, skambindamas varpeliu, lakstė aplink pastatus, vaikydamas piktas dvasias. Prie durų deputatų laukdavo moterėlės su pagaliais ir dilgėlėmis. Klausdavo: „Už ką tu? Už Landsbergį ar Brazauską?“ Atsakymo nelaukė – kirtो, ir tiek. Už Lietuvą – negerai.

Po Vilnių bastėsi *jedinstveninkai*.

Iš visų jėgų rėkė *autonomininkai* – Vilnijos „gelbėtojai“.

Rusų kareiviai užiminėjo patalpas, laukėme jų įsiveržimo į Aukščiausiąją Tarybą. Atsirado apsauga – iš Kauno atvyko būrys treniruotų vyrų.

Kareiviai užgrobė Istorijos institutą (dabar SEB bankas). Komisaras Petras Liubertas, Romualdas Ozolas ir aš nuėjome pas „ant platformos“ sėdėjusį vadą Mykolą Burokevičių. Prašyti, kad kareiviai nedegintų Instituto dokumentų. Institute, beje, buvo dirbęs ir pats M. Burokevičius.

Pamenu M. Burokevičiaus žodžius:

- Sąjūdistai yra banditai. Šiandien prospektu ėjo draugas Siurblys, sąjūdistai jį užpuolė ir suplėšė pinžaką. O tavęs nenoriu matyti (sakė rodydamas į R. Ozolą), - perbėgėlis. Iš latvio persikrikštijai lietuviu.

Tokie buvo laikai. Kaip ir kam galėjai tada rašyti?

Stasys KAŠAUSKAS

JANINA JOVAIŠAITĖ

ESU BUDĖTOJA VIENIŠOJ STOTELĖJE

*

Buvo du Orfėjai.

*Tas, kuris viltingai keliavo į Hadą
ir tas, kuris viską prarado.*

*Dėkoju paskutinei fėjai,
kuri sušvelnino užkeikimą
ir atmainė likimą.*

*Laimė pasirodys pasivėlinus,
pasakė fėja.*

*Ir meilė pabučiuos pasivėlinus,
pasakė fėja.*

*O tolyje žvakutėmis dega vėlinės
ir dainuoja abu Orfėjai.*

*Vienas apie meilę,
kitas apie mirtį –
ir jų negalima išskirti.*

Kelionė

*Vartai į buvusį parką –
vienas kitą stebi akmeniniai liūtai.
Akmeninėse nišose
du akmeniniai karžygiai
saugo išnykimą.
Ant vienišo beržo
vienišas mažas inkilas,*

ten tupi liūdesys.
Naktimis klaidžioja šventieji,
išsivadavę iš koplytstulpių.
O mažas paukštelis rado naują inkilą,
dar nykesnį,
ant karties iškeltą.

Dovinės laukuose pūpso
Varnupis –
valčių ornamentas ežero krante.
Ančių armija taikiai klega.
Paverknių piliakalnis
tyli –
ten pasislėpė istorija.
O laukuose
auksinės gubos šoka,
šoka vasaros akimirkos.

Lakajoje ties Kertojų kaimu
dar maudosi laumės,
bet niekas nežino.
Pasakos amžinos.
Liūdnas gryčios langas
įstiklino motinos laukimą,
gėlių darželis palangėje
baigia sunykti.

O Sartų žirgai lekia
lyg gyvenimas.
Palėvenės bažnyčia kyla iš miglos
į dangų,
bokštai ir viltys kyla.
Velnias norėjo
Anykščių bažnyčių sudaužyti –
dabar akmenyje – Darius ir Girėnas –

Lietuvos garbė.
Už javų lauko
malūnas tupi lyg pasiklydęs kiškis.
Šeduvos malūne
dar gyvena velniai
ir kybo su žibintais ant stulpų
už nuodėmės.
Ir skamba variniai varpai
mirusiems,
ir skamba auksinės varpos
gyvenantiems - -

*

Galiu skaityti Lukrecijų,
galiu atrasti secesiją –
visi amžiai
nešė dovanas kaip Trys karaliai
man ir tau,
mano ir tavo daliai.
Deja,
nežinome
nei tu, nei aš,
ką būsimieji amžiai neš.

*

Sninga.
Tyliai, tyliai, tyliai
sninga,
tarsi grotų baltu klavesinu
angelas.
Ir aš vėlei bėgu laiptais –
krenta
krištolo
kurpaitė,

suspindédama lyg sniegas
saulės spinduly.

*

Kokį mišką reikia iškirsti,
kad užmiršimas
sielvartą užpustytų,
kaip Karvaičių kaimą
užpustė smėlis? - -

*

Visas gintaro kambarys
akyse
katės,
kurių myliu.

*

Išniro bažnyčia
iš dangaus debesuoto
balta
kaip gulbė iš vandens
ir paukščiai
nutūpė
ant kryžiaus

*

Tai ne vyšnia sename sode prinoko –
uogų sultys panašios į kraują.
Net medinę širdį Pinokio
sielvartas užkariauja.
Sielvartas žingsniuoja per pasaulį
kaip kariauna Čingischano –
batai ilgaausiai

trypia džiaugsmą tavo ir mano.
Nukirs vyšnių kirvis - -
Pasibaigia visi likimai –
paskutinę meilę ir meilę pirmą
laikas nutrina kaip aktoriaus grimą.

Iliuzijos ir vynas, poezija ir hašišas –
slėptuvės nuo sielvarto, gilių nišų,
įvairios lyg prekės rinkoj.
Skirtumas – kas kurią pasirinko.

*

Paslapčių sode
vyrai juodais drabužiais
elegantiškas – visada – stilius
o gal medžių kamienai
budi
varnų koncertas
tarp žemės ir dangaus
o už juodų nakties kulisų
mėnuo išsigandęs pasislėpė
kas įleido baltą avinėlį
o gal tai paskutinis mėnulio blyksnis
gaidžio juoda skiauterė
pranašauja užgiedojimą skardų
nubaidys vienišą velnią
susitikimo ar mirties valanda
vėlinės ar juodų vėliavų šventė
vėlių vakarą paslapčių sode

*

Visi stogai priklausė katinams ir
kaminkrėčiams,
o man – svajonės.

Tai buvo gyvenimo pradžia
 su kino salių aksominėmis užuolaidomis
 ir šokančia Širle Temple,
 su arbata
 seserų širdiečių mokyklos pusrūsyje,
 su baline mamos suknia,
 kai tėvai per Naujuosius metus eidavo į
 Piliečių klubą,
 su ledais pas Kavaliauskus
 ir su Volfės vaistine,
 su senelės pasakojimais miegamojo
 kampe
 ir su medžiais aukštais
 prie Rūdės upelio - -

O namas buvo medinis
 ir langai su langinėmis.

*

Žmogus – gyvenimo artistas,
 kaip Herbačiauskas sakė:
 nerūpestingai vaidina vaikystę,
 jaunumą – nuolat klysdamas,
 net senatvės tobulai vaidinti
 neišmoksta
 gyvenimo teatre.

*

Išmuša valanda,
 kai nusibosta lopyti savo apvalkalą,
 nusibosta taisyti kevalą,
 kuriame slypi
 graži jauna siela.
 Belieka

skudurus į laužą išmesti.

*

Gavau sodo mandatą –
 medžiai ir gėlės įgaliojo
 kalbėt jų vardu.
 Mane spinduliui pristatė
 ir vėjui –
 gal vasaros laužą įpūs?
 Bet aš nesu gera deputatė –
 rudens eilėmis nesužavėjau, -
 žiedus nudraskė, nubarstė lapus.

*

Sproginėja spalvoti fejerverkai –
 lekia žėruodami centai į dangų.
 O vaikas kažkur verkia
 prie sudaužyto lango
 ir sena senutėlė sapnuoja savo pensiją,
 centų vėl ieško ieško - -
 Lyg gintaro karolių vieškely –
 tokia kasdienybės dimensija.

*

Esu budėtoja vienišoj stotelėje.
 Esu budėtoja,
 kuri išleidžia mylimuosius
 į tolimą tolimą kelionę,
 iš kurios negrįžtama.
 Esu liūdna budėtoja,
 labai labai liūdna išlydėtoja.

ONA JAUTAKĖ

TIKTAI PILNIJA

Rupkė

*Ilgai miegok, ir viskas aplink pasikeis,
kaip per pirmąją karštinę – pirmąją meilę,–
Valpurgijų naktį šnibždėjo
virš manęs palinkusi ragana,
atverdama žemutinįją čakrą.
Netikiu tais naktiniais kerėjimais.*

*Esu iš kitos dimensijos,
kur Schopenhaueris gimdo sekundę,
kanibališkai ryjančią savo vyresniąją seserį,
Schopenhauerio brolis Šliogeris
dar pilnesnis liūdesio
lyg kokia dieną naktį mezganti vorė,
apsimetėlė moira.
Būtų Arthuro tautietis,
nors pavardė skambėtų europietišškai snobiškai:
Schloger beveik kaip schlager,
kaip nepažaisi mokytų žodžių žaidimo,
bet esu tik trečioji, ne, ne sesuo,
tik kvaila pesimistė,
įtariu, kad net nėr manyje
tos lengvabūdės žemutiniosios čakros,
gal net aukštutinės niekada neturėjau.*

*Dar viena naktis
bus pasėta be teisės sudygti. Bet rytą
kažikas tikrai pasikeis,
jei išeidamas pabučiuosi miegančią.
Pasiversiu į rupūžę, kūno atmintis laimins mane
užmušinėti laiką ir vietą,
glaustysiuos prie tavęs
nuodingais kupros kauburėliais,
kol išnyksim. Tie apsėdimai –
žaviausia kvailystė, ištinkanti senstant.
Kartą metuose, per Valpurgijas,
arba nė karto per visą buvimą...*

*Bet ir Hera atpažintų tave
iš mažųjų griovelių delnuos,
nugalėtasis.*

Pilnija

*Naktis be Xanaxo, Halcijono ir kitų mylimųjų.
Niekas neliepė, renkiesi pati
mergaitišką pagrūmojimą piršteliu tai bambagyslei,
rišančiai prie kasdieniškų ėdžių.
Galėtum numirti be vaistų, nikotino ir vyno.
Manyti, kad juos nugalėjai.
Bet pro langą sunkias mėnulis,
siurbias į lūpas jaunikis iš senos fotografijos,
ten mūsų vestuvės dar neatšoktos,
tik tu šypsaisi kreivai,
lyg žinotum daugiau negu aš,
o kiti, man pro petį žiūrintys,
jau išėję iš laiko. Bet galėčiau juos prisikviesti,
slaptažodį atmenu.*

*Kiekvienas eilėraštis turi pasekti istoriją,
sako žemaičių poetas Vytautas Stulpinas.
Čia nėra nė užuominos į istoriją ir mano buvimą,
tiktai pilnija, kaip sakydavo mano mama,
tik pagunda sugert mėnesieną
ir išbūti, kol rasota sodo žole
sėlina rytas.*

Pradžia

*Vakaro brėkšmos susisuka
nakčiai lizdus
tarp mažyčių namelių,
jaukių lyg sekmadienis,
tarp agrastų ir krapais dvelkiančių lysvių.*

Aš laikau tavo ranką,
nereikia bijoti
to iš svetimo krašto atūžiančio vėjo,
tos tamsios paslapties, to sopėjimo.
Einam, einam,
kol vedasi takas
iš smilčių, pro tarpupirščius byrančių,
juk tavo mažos kurpaitės
baukštos rasos,
tų mažų lašeliukų,
kol vaidenas lietus,
nevaikšto žeme.

Paklausk

Žibintai kelio tamsybėje
pagauna
dvi baltas dėmes.
Stirnos šoka per kelią
į girią.
Vakar mano vaikas klausė manęs,
kaip atsirado pasaulis.
Numykiau kažką ir pabėgau,
buvau kažkuo svarbiu ir vėl užsiėmusi.

Dabar jau žinau: kiekvienas
striukos uodegėlės plaukas
per tobulas, kad būtų
iš ko nors išsivystęs.

Vaike,
paklausk manęs šįryt.

Moterų laikas

*Moterų laikas naktis.
Mes tokios gražios,
visaregėm katės akimis
ganom miegančius savo vaikus
ir paikus mylimuosius.
Mes statom smėlio pilis
ir rašom
pirštu ant dulkėtos palangės
eilėraščius vienai nakčiai,
o kai nusibosta,
susirandam palovy seną žaidimą
ir dėliojam save
iš družgelių, šukių ir duženų.*

*Ir atželia karklai, iš šaknų nukirsti.
Pražysta kraujo rožėm sniegyne
kaip motinos atminty
jos jaunystėj,
prieš antrąjį karą.*

Vasaros inkliuzas

*Žiedadulkių žvynais apauga
gražiųjų mauduolių kūnai.
Po delnais virpuliuoja
erotiška upė su seklumom, sietuvom,
su pasauliu, kuris lyti tave,
nematomas neregys,
šnabžda apie perkelinę suknelę,*

*nėriniuotas padelkas,
jos šlapios ir sunkios sapne,
nors žinau: niekur neisiu,
esu savo tėvo namuos
su vėsiuoju builių lietum
į paklydėlės plaukus.*

Mano miestas

*Sapno sargai, nakties kirasyrai,
neišpažinti ir nepažįstantys –
iš troškimo gyventi,
snaigėms krintant į laužą.*

*Aidi brukas po kojom slapaus
pakeleivio. Ant kalno po debesiu
tebežydi rugiai, paskutinis žydėjimas šiemet.
Vėl trumpam amžini tavo bokštai
ir tavo gatvės – senos, duobėtos.
Septintoji galaktika, gyvenimas po būties,
menkutė apgaulė,
kad niekas nebaus,
jeigu rinksies –
mylėti ar būti.*

INEŽA JANONĖ

Aukštybėse juk rojus

*

bedantė bejėgė
 nukritau iš dangaus
 sėklele mikroskopine
 žemės saujon
 per anksti per vėlai
 to suprasti vis tiek nepajėgiu
 dūzgė dūzgė bitelė
 nežemiškuos soduos
 mėnuo švietė geltonas
 žvakė geso save sunaikindama

saldžiam lūkesty virpinom širdis
 viską valdo viešpataujantis žvėris
 jis ir mudu išskyrė
 o Tave suėdė
 naują daigą iš sėklės išleisiu
 kaip išleidžia
 krušos daužomos gėlės

*

ąsotis dykynėj
 toks vienišas
 ir gerti ištroškęs
 miražo pačiam vidury
 vingiuoja upelis
 jo vandenys šviesūs
 dangaus atspindį
 nešiuosi ąsotį
 pagirdysiu jį
 skalausiu vėsiam vandeny
 išnyko miražas
 kas nugvelbė jį?
 dykynė dykynė
 ąsotis dykynėj
 išdžiuvęs visai
 gomurys

*

po atviru dangumi
 laukuose
 šiaudų stirtos didžiulės
 javai sukapoti
 į stirtas suploti
 kabinas į dangų
 išsiskirti negali
 jie bando save nuraminti
 kad viskas į gera –
 tik vaikas buvai
 o dabar jau pasenęs

*

su savo mintimis užsidariau tarp sienų
 iš vietos vis sunkiau pakilti
 prie sienos prirakintos mintys
 ką veiksiu gatvėj šurmuliuojančioj?

žmonių per daug
 į kairę ir į dešinę
 pirmyn atgal
 jie nuolatos sukiojasi
 aukštybėse juk rojus turi būti!
 bet spokso nuolat sau po kojomis
 galva visai apkvaišo
 pasijutau kaip trobesys apleistas
 nepasiduodu drožiu priekin
 jau pasitempusi ir išsitiesinusi
 skinuos sau kelią į rytojų
 maršrutas vėl pasikartojo
 nors aš nuo jo kasdien žegnojuosi
 aukštybėse juk rojus turi būti!
 prieky vartai:
 pragaro
 o gal skaistyklos?
 grimztu į keistą dvilypumą
 kuris nesugrąžina viso kūno

*

malka įkaito
 ta šleivakojė
 užsiplieskusi šviečia liepsnoja
 kaip Tavo žodis
 kaip Tavo žodis
 įsiliepsnojęs skyla į gabalus
 tykšta ištykšta
 tos anglys karštos
 aprėpia viską
 raudona masė
 kiek apkvaitusi
 plėnimis virsta

ką aš galvoju
 ką tu galvoji

žaidimas baigėsi

toks ir galvojimas
tyloj rymojimas

*

gatvėm slampinėdama apmirštu
kažkas tolima pasigirsta
iš anų nutolusių laikų

negaliu savęs surasti ir suvokti
be seniai išnykusių garsų

Tavo delnas ak tas Tavo delnas
persunktas nežinomų srovių
manąjį seniai apleido

nesantūrūs saulės spinduliai
užsilieka ar ilgam palieka
viskas taip nepastovu

o mielasai aš bijau žmonių

iš kelinto amžiaus jie atslinko
ką jie sako
ką dar pasakys

rąstas į akis įkaltas

rąstas
rąstas

įžūlus balastas

*

išsiilgau Tavo delno pirštų
kai smuikai groja viduje
barškuolei glostom uodegą
svajodami
už jos barskėjimą atsidėkodami
dar nepatyrę iš barškuolės nuodo
iš anksto jau užnuodyto

*

žemės žiupsneliai vaikšto po žemę
kiekvienas jaučias karaliūm
puvėsių kvapas erzina šnerves
o idiotui rodos mesijas
joja Jeruzalėn gelbėt žmoniją
joja vis joja o neatjoja
keičiasi žmonės – juos išsijoja
nesugrąžina Stasės ar Jono
bet vis tie patys žemės žiupsneliai
sau vaikštinėja toj pačioj žemėj
į krantą suterštą smogia muša
mes juk bejėgiai ką nors pakeisti
žemės žiupsneliams skirta nugaišti

*

gyvas ir laisvas piršto judesys
jis kiekvienam iš mūsų turtas
prieš jį nublanksta didmiesčiai
menai šlovė regaliijos įtakingumas
tiek daug žmonių yra ir bus
kuriems akis užtraukia splinas
nes vertina ne tai ką paveldėjo vos
užgimę
o laisvo piršto judesys per daug jiems
gyvas
kad jį išskirtų iš kitų negyvėlių

NIJOLĖ RAIŽYTĖ

FLORENTINOS LOBIS

Ištrauka iš rašomo romano

Florentina mėgsta miestelio turgų, knibždantį prie pat bažnyčios. Jis visada, ir sovietiniais laikais, čia buvo, tačiau dabar turgus privatus, priklauso kažkokiai porai. Turgus būna trečiadieniais ir penktadieniais. Aplinkinių kaimų ūkininkai prekiauja grūdais, bulvėmis, paršiukais, viščiukais, moterys ant prekystalių visada turi šviežio sūrio, pieno, varškės, kiaušinių. Pavasarį suvažiuoja gėlių bei vaismedžių sodinukų augintojai. Prekiauja čia ir visokiais sendaikčiais, drabužiais, naujais ir dėvėtais, suvežtais iš įvairiausių Europos kampelių. Kartais ir Florentina nusiperka patikusį drabužėlį už eurą ar du. Čia suplaukia miestelio naujienos, gandai, kartais atsitiktinai galima nugirsti įdomių istorijų, patarimų. Čia žmonės nesijaučia vieniši, patiria bendrumo jausmą, tampa vieni kitiems reikalingi.

Florentina, nusipirkusi didelį varškės sūrį ir gabalą sūdytų lašinių, jau norėjo eiti namo, bet staiga išgirdo pažįstamą balsą. Ją užkalbino pašto viršininkė Ramunėlė:

- Gal gavote naujų knygų? – paklausė, - ateičiau į biblioteką pasiimt.

- Naujų meilės romanų negavom, - šyptelėjo Florentina, - tik keletą detektyvų, keletą filosofinių ir istorinių. – Ji žino, kad Ramunėlė skaito tik meilės romanus, todėl kitokių jai ir nesiūlo.

Nugirdęs moterų pokalbį, įsikišo ir mokyklos istorikas Remigijus. Jis ypač domisi Hitleriu, Stalinu, antruoju pasauliniu karu, tremtimi ir holokaustu. Kartą jis papasakojo apie miestelio merginą, tokią Onutę, gyvenusią pokario laikais, kuri vieną sekmadienį į bažnyčią atėjo apsilvilkusi puošnia sušaudytos žydaitės suknele. Visi nuo jos nususuko, badė pirštais, o ji nesuprato – kodėl? Tą suknelę jai iš kažkur parnešė mama. Įdavė į rankas ir pasakė: „Dabar ji bus tavo.“ Kartą gatvėje, kai vilkėdama ta suknele ėjo namo, prie jos prišoko kažkoks barzdotas senis, čiupo už plaukų, partrenkė ant žemės ir ėmė spardyti. Jai taip sudaužė galvą, kad liko beprote. Daug metų vaikščiojo po miestelį kartodama vieną ir tą patį klausimą „Kur mano gražioji suknelė?“

- Sakote, kad gavote naujų istorinių knygų? – susidomėjo Remigijus.

- Nežinau, ar jums bus naujos? Gal jau ir skaitėte. Kol knygos pasiekia miestelį, kartais praicina ir metai, du, trys. Gavome Josifo Stalino biografiją, knygą apie Hitlerį, taip pat Dalios Grinkevičiūtės atsiminimus apie tremtį „Lietuviai prie Laptevų jūros“.

- Per tuos prakeiktus bolševikus žmonės tiek prisikentėjo, - staiga, nugirdęs judviejų pokalbį, įsiterpė ir pusamžis pražilęs vyras, prekiaujantis įvairiais elektros prietaisais, peiliais, indais ir kitokiais buities rakandais. Anąkart Florentina iš jo nusipirko geras žirkles tik už vieną eurą.

- Taip, pone, - pritarė istorikas, - tikriausiai nerasime Lietuvoje giminės, iš kurios kas nors nenukentėjo: vieni nuo bolševikų, kiti nuo

hitlerininkų, tretį nuo saviškių.

- Nors šiandien, ačiū Dievui,- atsiduso senienų pardavėjas, - Lietuvoje ramu. Kitur žudynės, skerdynės, o čia kol kas taika. Keistas padaras tas žmogus: lyg ir protingas, sumanus, o, žiūrėk, ima ir iškrečia kokią beprotybę. Šaudo, žudo, sprogdina, pasiduoda silpnapročių valdžiai, tiki nebūtais dalykais, tampa fanatikais.

- Vadinasi, ne toks jau jis ir protingas, - paprieštaravo istorikas, - vadinasi, jo smegenys nepatikimos, lengvai pažeidžiamos...

Florentina nesikišo į vyrų pokalbį, be to, ją staiga užkalbino kaimynė Elė. Ji tempėsi didelį permatomą krepšį, prikrautą maisto produktų ir dėvėtų drabužių. „Kam jai tiek, pagalvojo Florentina, juk gyvena viena. Nors ir vienam žmogui ne tiek jau mažai reikia...“

- Šiandien man labai pasisekė,- linksmai pasigyrė,- už keletą eurų nusipirkau gražų megztinį, sijoną ir staltiesę.

- O aš tik sūrį ir lašinių,- nusišypsojo Florentina,- tinkamų rūbų neradau.

- Žinau, tu labai išranki, bet ko tau neįsiūlysi. Tu tikriausiai niekada nesi nusipirkusi rūbo, kurio paskui nenešioji?

- Kur jau ten! – nusijuokė Florentina. - Ne vienas drabužėlis yra nukeliavęs į šiukšlių konteinerį, o spintoje kabo kelios suknelės, kurių niekada nevilkėjau.

- O aš, - prisipažino Elė, - jeigu nusiperku gražų naują drabužį, tai ilgai jo nenešioju, kartais kabo spintoje net metus, du.

- Kodėl? – nustebė Florentina.

- Nežinau. Gal, kad gaila... Anksčiau, kol dar Amerikoje buvo gyva teta, atsiųsdavo šilko, suknelių, skarelių. Viena tamsiai mėlyna suknelė, išsiuvinėta sidabro siūlais, man labai patiko ir tiko. Atrodžiau su ja kaip karalienė. Tačiau kartą, vilkėdama ją per pusseserės vestuves, netyčia suplėšiau. Labai jos gailėjau.

- Taip taip,- pritarė Florentina,- kartais mes labai prisirišame prie kokių nors daiktų ar drabužėlių, gal net juos sužmoginame, sureikšminame, bandome sudvasinti. Tautrimas irgi labai mėgo vieną kaklaraištį, sakė, kad jį gimtadienio proga padovanojo mama. Keisdavo marškinius, švarkus, kostiumus, o kaklaraištis po kaklu vis tas pats. Išėjo iš mados, susidėvėjo, bet jis vis tiek jo neatsisakydavo. Ir, žinot, Ele, to kaklaraiščio spalva buvo gana bjauroka, priminė pašvinkusį, seniai išvirtą buroką. Kartą, kai rengėmės į mano giminaitės vestuves, užprotestavau: „Arba užsiriši madingą naują kaklaraištį, arba į vestuves einu viena.“ Tautrimas labai įsižeidė ir ilgai su manimi nesikalbėjo.

- Tai ar paklausė tavęs? –susidomėjo Elė.

- Tada niurzgėdamas nusileido, bet visą vakarą buvo nelinksmas, niūrus. Visi klausinėjo, kas jam atsitiko, ar neserga? Nuo to vakaro palikau jo kaklaraištį ramybėje. Su juo ir palaidojau. Per šermenis giminės, girdėjau, šnibždėjosi: „Tokį ryškų kaklaraištį užrišo, visai netinka.“

- Užeik, Florentina, į svečius, - staiga pakvietė ją Elė. – Kalbamės viduryje gatvės – negražu. Juk kaimynės esame. Seniai pas mane buvai, net nepamenu kada.

Florentina atsikalbinėjo, sakė, kad jau laikas į biblioteką, tačiau Elė, žvilgtelėjusi į laikrodį, pasakė, kad iki bibliotekos atidarymo dar liko dvi geros valandos.

- Na, gerai,- nusileido Florentina,- bet tik trumpam.

Medinis Elės namas dvelkė praeitimi ir priminė nedidelį muziejų. Seno ji, seno ir jos baldai, daiktai. Florentina išmetė senus baldus ir nusipirko naujus, madingus, o Elė per daugybę metų nieko nekeitė. Išsėdėta sofa buvo užtiesta jos pačios austa lovatiese, prie sienos stovėjo mažytis ąžuolinis bufetas, prikrautas porcelianinių puodukų, krištolinių vazų, suvenyrų. Tarp povo plunksnų, įrėminta siauruose sidabriniuose rėmeliuose, stovėjo jos tėvų vestuvinė nuotrauka. Kukli balta suknelė, nežymi šypsena. Vyras –

aukštas, santūrus, griežtokų bruožų. Ne kartą norėjo paklausti Elės, kodėl ji neištekėjo, tačiau vis nedrįsdavo. Elė buvo paslaptinga moteris, miestelyje niekas apie ją jokių gandų nenešiojo, tik kartais pasakydavo: „Kolchozo pirmininko duktė“ arba „A, tai ta, kurios tėvą nušovė.“ Anksčiau dirbo virėja mokykloje, o dabar pensininkė. Namuose kepa sausainius, šokoladinius baravykus ir kartais pardavinėja turguje. Taip prisiduria vieną kitą pinigėlį prie nedidelės pensijos.

- Noriu tau parodyt vieną suknelę,- Elė atidarė seną girgždančią spintą, sprogstančią nuo drabužių,- man maža, bet gal tau tiks. Jeigu tiks, pasiimk, padovanosiu.

Suknelė buvo labai puošni, retro stiliaus, aksominė, dailiai siuvinėta apykakle, rauktomis rankovėmis.

- Oi!- sušuko Florentina,- gal kokia grafitė ją kažkada nešiojo. – Čiupinėjo tviskantį aksomą, prisidėjo prie savęs, aikčiojo, sukosi ratu.

Elė supyko.

- Na, žinai,- visai rimtai pasipiktino,- tai galvoji, kad šitai suknelei keli šimtai metų? Per tiek laiko ji būtų sudulėjusi, suplyšusi į skutelius. Na... tiesa, aš ją pirkau už keletą litų turguje... Bet tikrai ji ne tokia sena kaip tau atrodo. Kaip nori, gali ir neimt...

Florentina atsiprašė kaimynės. Visai nenorėjo jos įžeisti, tik taip pajuokavo. Sakė, kad dabar bibliotekoje rengia vaikų piešinių konkursą „Grafų gyvenimas“ ir todėl jai nuolat vaidenasi turtingi ponai, nuostabaus grožio grafitės, karalienės, prabanga stebinantys rūmai, prašmatnūs drabužiai, Liudviko XIV laikų baldai, itališki veidrodžiai sienose, židiniai, marmuro laiptai, arkos, mažytė koplytėlė, vyno rūšiai, didžiulės freskos su Olimpo dievų figūromis, egzotiški paukščiai, čiulbantys soduose, sniego baltumo gulbės tvenkiniuose, vandens lelijos ir kitokios pasakiškos grožybės.

Suknelė Florentinai buvo per maža: krūtinė per sagutes veržėsi lauk, liemuo taipogi netilpo.

- Mes – ne grafitės,- nusijuokė Elė, - ir tokios suknelės ne mums. Kiti laikai, kiti drabužiai, kitos figūros. Kitokie turtuoliai, kitokie ir jų namai. Varguoliai, tarnaujantys turtuoliams, irgi kitokie. Viskas keičiasi, nestovi vietoje. Ir tegul, taip reikia. Nereikia judinti tos praeities, nereikia kelti vaiduoklių iš kapų.

Išgirdusi, jog Elė bijo praeities, nieko jos neklausė ir apie asmeninį gyvenimą: kodėl viena, kodėl namuose niekada nebuvo jokio vyro, vaikų? Ji, svarstė Florentina, gyvena su savo vienatve, ir jai gerai, neatrodo, kad labai liūdėtų. Sakė, kad jai labai gaila Tautrimo, kad visada jį prisimena tik geru žodžiu. Kalbėjo: „Viską mokėjo sutaisyti: išklrusią rozetę, sugedusią spyną, išverstą tvorą. Net pečius kartą, kai sirgau, man iškrėtė. Išėjo suodinas kaip velnias. Paslaugus, mandagus,- tikrai ne toks kaip tas storulis kaimynas. Šnopuoja, vos paeina, baisu, kad apvirs. Ir dirba atbulomis rankomis. Dabar sunku rast darbininką nedideliems darbams. Jeigu kuris dar ką ir sugeba, tai girtuoklis arba vagišius,- baisu įsileist į namus.“

- Tautrimas irgi išlenkdavo vieną kitą taurelę,- pratarė Florentina. – Jai glostė savimeilę, kad kaimynė giria jos velionį vyrą.

- Kad per šventes išgerdavo, tai čia niekis,- mostelėjo ranka Elė. – Bet nebuvo nei girtuoklis raudona nosimi, nei koks mušeika.

- Čia tai teisybė,- neprieštaravo Florentina, - nė karto rankos prieš mane nepakėlė. Nors pasiginčydavome, parėkaudavome kartais kaip reikiant, gal net ir pati tuos mūsų riksmus esi girdėjusi?

- Jeigu ką ir girdėjau,- šyptelėjo Elė,- tai seniai pamiršau. Mūsų lobių ieškotojai irgi dažnai rėkauja. Tai nors girdi, kad žmonės gyvi, kad gyvena. Vakar storulis ant viso kiemo šaukė: „Taupyk, žmona, pinigus, taupyk! Neleisk niekam!“

- Įdomu, ar jie rado lobį?

-Atrodo, kad rado.

-Tikrai! Sakė ką nors?

- Ne. Sakys jie tau! Abu tokie slapukai burundukai. Ar nepastebėjai – langus pasikeitė, namą persidažė. Viena ausimi girdėjau, kad ketina griauti koklinius pečius ir įsivesti centrinį šildymą. Tokių darbų iš pensijų nepasidarysi. Tegul dėkoja taupiai močiutei. Žmonės iš tokių taupių bobučių šaiposi, bet paskui džiaugiasi, kai randa jų turtą.

„Gal ir Tautrimas taupė centriniam šildymui? – susimąstė Florentina. - Kartą buvo užsiminęs, kad reikėtų griauti krosnį ir įsivesti centrinį šildymą. Aš pritariau, tačiau pasakiau, kad tai brangiai kainuos. Namuose visko reikia: naujo šaldytuvo, televizoriaus, spintos... Aš tikrai niekada nebuvau taupi, pinigai mano piniginiėje niekada neužsilaikydavo, išskrisdavo kaip vėjas. Bet jis... galėjo juos taupyti banke, savo sąskaitoje, o ne kišti į senus kailinius. Kai žuvo, jo sąskaitoje buvusių pinigų vos užteko laidotuviams.“

- Jeigu Alfonsas šaukė „Taupyk pinigus!“, tai gal tikrai tą lobį rado, - padarė išvadą Florentina. - Moteris yra moteris: visada rūpi kokį naują rūbelį nusipirkt, skaniau pavalgyt, namus papuošt. Pastebėjau, kad ir naujos brangios užuolaidos ant langų atsirado, ir šviestuvai salone kitas, daug didesnis, brangesnis.

- Apie rastus pinigus niekam neprasitaria, nes bijo vagišių, kurie tik ir gauda žinias apie netikėtai praturtėjusius, - palingavo galva Elė ir susidomėjusi gal dešimtą kartą nužvelgė kaimynų kiemą. Dabar jis buvo tuščias, tik ant skalbinių virvės plevėsavo vyriški marškiniai ir plačios kelnės. - Gal ir toji burtininkė nepaliauja apie juos galvojusi.

- Apgavikė kalėjime, ką ji gali galvoti?

- Jau greitai išeis į laisvę. Atsliūkins kada naktį ir ims rausti kiemą. Kad tik nepradėtų jiems kerštauti.

- Nieko ji nepadarys. Gal jau bus praėjęs noras vagiliauti.

- Jeigu ji vagilė iš pašaukimo, tai kažin, ar mes tuos savo juodus darbelius.

- Tikėkim, kad kalėjimas ją perauklės ir daugiau ta apgavikė miestelyje

nesirodys. – Gerai, kad taip būtų,- pritarė Elė.

Tą rytą, užtrukusi pas kaimynę, Florentina pavėlavo į biblioteką. Kadangi taip retai pasitaikydavo, nustebusi Pulcherija pakėlė galvą nuo kartotekos kortelių ir ironiškai paklausė:

– kažkas čia naujo... Gal jau kokį princą susiradai, tik man nesakai? Neslapukauk, nes supyksiu.

Florentina nieko jai neatsakė, tik mįslingai šyptelėjo.

* * *

Florentina kalbasi „Skaipu“ su dukra, šalia jos sėdi Erikas ir retkarčiais įterpia vieną kitą žodį lietuviškai. Tiesa, su akcentu, juokingai, bet atrodo, kad tie nesuprantami žodžiai jį labai domina. Laura tikina, kad jai viskas gerai, kad darbas ligoninėje sekasi, kad namuose taip pat taika, nieko nestinga, tačiau jos veide linksmumo nėra, žodžiai – šalti, niūrūs kaip norvegiškas oras.

– Kada atvažiuosite? – paklausė Florentina.

– „Kada atvažiuosite! Kada atvažiuosite!“ Nusitvėręs šiuos žodžius, Erikas pradėjo rėkti. Laura bandė jį nutildyti, tačiau vaikas neklausė. Atrodė kažkoks nervingas, pavargęs.

Vyras, matyt, išgirdęs triukšmą, atėjo iš gretimo kambario, čiupo sūnų už pažastų ir išsinešė.

– Rengiamės važiuoti į kalnus,- pasakė Laura,- pasivaikščiосime, pakvėpuosime gaiviu oru, pasigrožėsime kriokliais, paplaukiosime garlaiviu. Markus ežere gaudys lašišas, o aš paskaitysiu kokią knygą. Erikas, žinoma, bliaus, taip pat norės į valtį, tačiau pasiliksiu jį namelyje. Markus nemėgsta, kai jam trukdo žvejoti.

– Kalnuose gražu, tačiau ir pavojinga. Neseniai internete perskaičiau, kad nuo uolos į prarają nuriedėjo dvidešimtmetė studentė iš Vilniaus.

- Girdėjau,- patvirtino Laura, - tai ne pirmas kartas, kai nuo Trolio liežuvio paslysta koks turistai. Ta uola, nuo kurios atsiveria fantastiškas vaizdas į ežerą, užburia, traukia kaip magnetas. Grožis ir paslaptis taip vilioja žmones, kad net aptemdo jiems protą. Kas čia žino, gal net kokios kalnų dvasios juos pasiglemžia, ypač tuos, kurie pernelyg arti prie jų prisėli-na.

- Norvegijos kalnai ir fiordai primena pasaulio kraštą. Ir tu, Laura, būk atsargi, niekada neik ant uolos krašto, grožį stebėk iš toli. Begalinė erdvė ir aukštis turi velnišką trauką, tačiau nereikia pamiršt, kad mes tik paprasti žmonės – ne paukščiai. Gal Dievas ir sukūrė šiuos kalnus žmonių išbandymui. Prisimenu, kaip mes visi trys: aš, Markus ir tu, grožėjomės Siognės fiordu, tamsiu ežeru apačioje, snieguotomis kalnų viršūnėmis. Kažkur netoli šėlo Atlanto vandenynas, o ten buvo ramu. Didžiuliai kruiziniai laivai, įplaukę į užutekį, atrodė žaisliniai. Netyčia išgirdau, kaip šalia stovėjusi jauna moteris pasakė savo draugui: „Einam iš čia, gana, man bau-gu.“

- Pavojų pilna visur,- susiraukė Laura. „Moralizuoja kaip vaikystėje: neik ten, stovėk čia, žiūrėk, kad šuo neįkastų, kad katė neapdraskytų, kad koks girtuoklis ar pamišėlis neišgąsdintų.“

- Ir Lietuvoje pilna pavojų: jūroje, ežeruose, miškuose, gatvėse. Nieka-da nežinai, kokį pokštą tau iškrės likimas. Ir tu, mama, būk atsargi,- pai-ronizavo. – Gal pamiršai, kaip pati vos nenuskendai ežere. Ledas dar buvo netvirtas, o tu sugalvojai ir tiesiai drožei į kitą jo pusę. Gerai, kad tik koją įkišai, atsitokėjai. Sakei, kad žvejai, tupėję krante, šaukė; „Ei, moteriške, neik, ledas dar plonas!“

- Tikrai kvailai elgiausi,- prisipažino Florentina,- lyg kas būtų ap-temdę protą. Gal todėl, kad man tada labai rūpėjo nauja tetos siuvama suknelė. Reikėjo pasimatuoti, o autobusas į kitą ežero pusę nevažiavo: slidu, kelias užpustytas.

- Tai va,- nusijuokė Laura,- kai mums kažkas labai rūpi, nieko nepaisome, neriame stačia galva į pačią peklą. Nebijok, kalnų viršūnėse niekas manęs nelaukia – neskubėsiu. Kai nebijai, tai nieko ir neatsitinka. Jeigu drebinsi kinkas, tai tikrai kažkas blogo atsitiks.

- Girdėta frazė,- šyptelėjo Florentina.

- Girdėta, mama, taip sakydavo tėvas. Kartais labai jo pasigendu: sapnuoju, prisimenu, girdžiu jo žodžius, pamokančius, padrašinančius. Tik... – Laura staiga nutilo, o paskui pradėjo kosėti. Atrodė, kad jai į gerklę įlėkė musė.

- Ką „tik?“ – Florentina apsimetė nieko nesuprantanti.

- Pati, mama, žinai, neapsimesk. Įdomu, ar jis tikrai turėjo... kokią... draugę?

Kažkaip nesinori tikėt... Niekada nepastebėjau, kad tėvas labai domėtusi kitomis moterimis, ypač jaunomis mergaitėmis... Man atrodo, kad jis labai tave mylėjo. O gal aš kažką pražiūrėjau? Ar tau pavyko apie tą gražuolę iš nuotraukos ką nors sužinoti? Iš kur ji atsirado?

- Ne-e-e...- nenoriai numykė Florentina. Su dukra apie tai ji visai nenorėjo kalbėtis. – Gal ten nieko ir nebuvo, gal šiaip ji užrašė jam tą nuotrauką... Gal už kažką atsidėkodama... Pati žinai: tėvas daugelį metų važinėjo po Europą, - maža kas galėjo nutikti.

Laura lengviau atsiduso ir, išgirdusi, kad ją šaukia Markus, atsisveikino.

Visą dieną galvojo apie tėvą: vaikščiodama kalnų takais, važiuodama tuneliais, žiūrėdama į iš beprotiško aukščio žemyn krintančius krioklius, slėnius su baltais skoningais namais, akmenų griūtis, sniegą ant pačių kalnų viršūnių, susiliejančių su debesimis, pataisydama Erikui šalį, kalbėdamasi su vyru, pietaudama, gerdama kavą... Iškilę atsiminimai ir abejonės graužė sielą, draskė širdį.

Tai atsitiko vasarą, lyjant lietui. Tada jai buvo gal tik šešeri, Laura dar

nėjo į mokyklą. Džiaugdamasi naujais raudonais guminiiais batukais, išbėgo į lauką ir ėmė taškytis balose. Buvo taip smagu, taip gera. Šiltas lietus žliaugė per veidą, suknelę, bėgo rankomis ir kojomis. Ji greitai permirko, sušalo, pradėjo kosėti, tačiau vis tiek nesiliovė. Jai atrodė, kad tie raudoni batai, kuriuos padovanojo tėvas, patys ją nešioja. Net nepajuto, kaip išbėgo iš kiemo ir nusileido nuo kalno, kur tyvuliavo rūke paskendęs ežeras. Ji dar niekada nebuvo mačiusi tokio keisto ežero: juodai pilkšvas rūkas buvo susiliejęs su vandeniu ir negalėjai atskirti, kur vanduo, o kur rūkas. Mergaitei pasirodė, kad valtys plaukia ne vandeniu, o dangumi. Ji žinojo, kad vienoje iš tų valčių sėdi jos tėvas, tačiau Laura jo neatpažino. Juodi vyrų siluetai čia išdygdavo prieš jos akis, čia vėl pradingdavo. Irklai gulėjo valčių dugnuose, tačiau jos vis tiek plaukė, pačios, niekieno nevaldomos, švelniai skrosdamos vandenį ir rūką. Mergaitė pirmąkart matė skraidančias valtis, be žmonių, be lelijų, be žuvų. Laura sušuko: „Tėti, žiūrėk, kokie šitie batai stebuklingi! Jie neskęsta! Aš galiu su jais skraidyti!“ Vieną akimirką, patikėjusi, kad batai tikrai stebuklingi, pabandė šuoliuoti vandeniu. Vienas šuoliukas, antras, trečias... Kažkieno stipri ranka pagavo Laurą paskutinę akimirką ir ištempė į krantą, permirkusią, išsigandusią, aplipusią meldais. Koją šliaužė didelė sraigė, o batai buvo tokie sunkūs, kad ji net negalėjo jų pajudinti.. Batai traukė ne į dangų, o į žemės gelmes.

Ak, koks buvo nusivylimas, kai sužinojo, kad raudoni guminiai batai, kuriais taip džiaugėsi, viso labo yra tik paprasti batai.

Kitą dieną Laura išsitraukė iš palovio senus apnešiotus batelius, delnu nubraukė dulkes ir apsiavė. Skylėti bateliai greitai sušlapo, į juos pribiro smėlio ir aštrių akmenukų, kurie kaip peiliai raižė pėdas. Nusivylusi įlindo į didžiulius guminius tėčio batus ir bandė žingsniuoti, tačiau nesėkmingai: paslydo, pargriuvo į balą, susikruvino nosį. Visa virtinė nesėkmių, – ir viskas dėl tų prakeiktų batų!

Tėvas, matydamas dukros išdaigas, pasakė: „Kai išdžius tavieji rau-

doni, prisijaukink juos. Naujus batus, kaip ir žmones, reikia pamažu prisijaukinti, susidraugauti. Žinoma, kartais nepavyksta: žmonės užsisklendžia savyje, nebūna atviri, nuoširdūs, jie nespinduliuoja ir nešviečia. Niekada nedraugauk su žmonėmis, kurie nešviečia: nematysi kelio, prasiskelsi kaktą į stulpą, akmenį ar medį.“

Laura paklausė:

- O kaip žinoti, kurie žmonės šviečia, o kurie ne?
- Tai pajusi širdimi. Tiesiog pajusi ir viskas.
- O jeigu mano širdis miegos? - susirūpino Laura.
- Jeigu ji miegos, tai ir bus ženklas, kad tas žmogus nešviečia.

„Kai susipažinau su Markum, galvojo Laura, jis švietė, ir net labai, beveik akinančiai. Bėgant metams šviesa po truputį blėso, šiluma mažėjo. O kaip dabar? Kas mums atsitiko? Jis norėjo antro vaiko, o man tiesiog nepasisekė... Markus tada apkaltino mane: „Buvai neatsargi, nesaugojai nei savęs, nei vaiko, todėl mes jos ir netekome.“ Jau žinojome – būtų gimusi mergaitė. Labai tada įsiseidžiau, net galvojau apie skyrybas. Norėjau grįžti į Lietuvą, tačiau žinojau, kad sūnaus jis man neleis vežtis kartu. Tik sūnus ir sulaikė, tik jis...“

Laura stovėjo ant skardžio krašto ir žiūrėjo į apačioje tyvuliuojantį smaragdo spalvos ežerą. Aplinkui nebuvo nė gyvos dvasios, tik rūke paskendusios snieguotos kalnų viršūnės, užskurusi žolė po kojomis ir miškai – tylūs, be gyvybės, slepiantys kraupias paslaptis. Staiga jai toptelėjo: „Ką aš čia veikiu, kodėl čia atsidūriau? Ar nebūtų geriau, jeigu šią akimirką žvelgčiau į Alšios ežerą, tyvuliuojantį gimtojo miestelio pakraštyje? Aplinkui be perstojo suoktų paukščiai, kvėpėtų ievomis, šlaitas mėlynuotų žibutėmis, juodalksnių šakomis karstytųsi voverės, o dirvonu gal nušuoliuotų visai nebaugšti stirna...“

Nijolė RAIŽYTĖ

ARVYDAS JUOZAITIS

KAS BŪTŲ LIETUVA BE KAUNO?

Pirmoji vigilija

Ištrauka iš rašomos knygos „KAUNO LIETUVA“

Vieną dieną rašėiva prasikrapštė akis ir pakėlė jas į šviesos šaltinį – Kaunas užstojo jam pusę dangaus. „Šit kaip?“ – prikando liežuvį ir bailiai apsižvalgė. „Na, na, na...“ – tarė kaip išgąsdintas lietuvis. Bet tą pat akimirką išvydo plazdantį Vytį virš Karo muziejaus ir čia pat – Trispalvę ant bokšto. Ir nusmelkė jį gėda, ir išsyk suprato: lietuvis be Kauno — ne lietuvis. Ir ėmėsi rašėiva šios knygos.

Vilnius per amžius augo kaip Lietuvos svajonė, kaip valdžios sostas. Sostu jis ir liko, net liovėsis būti lietuviškas. O kai liovėsi buvęs Lietuvos sostinė, Vilnius liko su savo dangumi, kuriam giedojo bažnyčios ir vienuolynai. Nei politika, nei prievarta, nei Rusija, nei Lenkija nenutildė Vilniaus. Jis liudijo Europą net sukaustytas.

O Kaunas? Varge, Kaune — nei Universiteto, nei valdžios sosto. Ir vis dėlto Kaunui buvo lemta tapti tikruoju lietuvių valstybės sostu.

Kaip šitai galėjo nutikti? XX amžiaus mūsų valstybė — iš Kauno? Ne iš Vilniaus? Būtent — ne iš Vilniaus.

XIX a. piešiniuose Vilnius ir Kaunas susigiedojo kaip niekad. Ir net pirmuosiuose dagerotipuose, kurie parodo daugiau tikrovės, abu miestai apsupti nuostabiausių kalvų, perrėžti pasakiškai tekančių vandenų. Jų akmenimi grįstose gatvėse — skrybėlėta, karietomis važinėjanti publika, laisva. Užrašai ant sienų, stulpai, langinės — viskas iš vieno pasaulio.

Tai dar nebuvo lietuvių pasaulis.

Ir Vilnius, ir Kaunas, tie du mūsų vilties paukščiai, vis dar skrido ne lietuviškose padangėse.

Kauno ir Vilniaus sugretinimas – lemtingas. Kaip kitaip, jeigu istoriniame tarpukelyje susitinka šiedu didieji Lietuvos mitai, susitinka dvi istorinės legendos.

Kaip susiformuoja legendos, ir kada tai nutinka? Žinoma, ne išsyk, bet jeigu susiformuoja, tai gyvuoja jos ilgai. Gal net šimtus metų. Viena iš Lietuvos legendų gimė Adomo Mickevičiaus istorinėje poezijoje. Sukurta ji XIX a. pradžioje. Išversta į lietuvių kalbą ši legenda — mūsų. Bet likusi lenkų kalboje, skambanti tik lenkiškai, ji — lenkiško mesianizmo variklis. Tas mesianizmas paskatino XX a. pradžios Juzefo Pilsudskio politiką. Politiką, kuri mums labai brangiai kainavo — Vilniaus praradimą.

Taip, šis praradimas buvo lemtingas, jis paskatino visai kitą — lietuviškos Lietuvos politiką, kuri, netekus Vilniaus, buvo nebeatsiejama

nuo Kauno Lietuvos.

Ar mūsų Kauno Lietuva — tik legenda?

Apie tai ir bus ši knyga.

Pažvelkime į Vilnių nuo Kauno kalvų ir į Kauną nuo Vilniaus kalvų. Ką pamatysime? Lietuvos valstybę. Kurioje valstybėje daugiau Lietuvos? Vilniuje ar Kaune? Dabar šis klausimas atrodo tuščias, jo net bijoma kaip ugnies. Nes klausimas užtrenkiamas tuščios baimės: aha, norite pasakyti, kad «Lietuva – lietuviams»? Net jeigu užmiršime, kad šią formulę mums paliko himno autorius Vincas Kudirka, vis vien nėra reikalo sakyti tokius niekus: lietuvių tikrai fiziškai daugiau.

Bet lietuvių gana greitai gali likti labai nedaug. Dabartinis tautos jausmo silpnėjimas ir emigracijos maras — faktas.

Tautos vis mažiau. Ir vis sunkiau Lietuvos valstybei saugoti savo esmių esmę — lietuvių kalbą kaip valstybinę.

Taip, būtent taip.

Jeigu Lietuvos likimą sprendžia vadinamoji „politinė tauta“, tai ši tauta sparčiai praranda lietuvišką tapatybę. Jos viršūnės jau reikalauja (net Lietuvių kalbos institute!) atšaukti konstitucinę nuostatą dėl valstybinės kalbos. Vyriausybėje ir Seime stiprėja jėgos, reikalaujančios anglų kalbą paskelbti antrąja valstybine kalba.

Rašeiva rašė, o Sodoma su Gomora šoko aplink jį. Šokčiojo net ranka. „Ką dabar daryti? - paklausė pakėlęs akis. Stovėjo prieš sieną, ant jos kabėjo veidrodį. — Nedaug reikia, ir mūsų pamišusi politinė tauta savo lietuvišką kilmę paskelbs atgyvena, net nuodėme.“

Nors „nuodėmė“ tautai nebeegzistavo. Jos vietą užėmė „gerovė“ ir malonumų paieška.

Virpančią dešinį delną prislėgė kairiu, prispaudė jį prie stalo. Palaukė

minutę. Ranka pabalo, sustingo, liovėsi virpėjusi. Tada vėl griebėsi pieštuko (rašė juk ir pieštuku). Reikėjo rašyti greitai, nedelsti – dings mintis. Jam pavyko, nes išraitė: „1827 metais lietuvišką Lietuvą palaidojo Adomas Mickevičius. Ne, jis nepadarė nieko ypatingo, tik apibrėžė pripažintą faktą. „Konrado Valenrodo“ pratarinėje pasakė: *Politinė Lietuvos tauta* palaidojo Tėvynę. Nyki išvada, bet fakto konstatavimas.

O dabar kas vyksta? Ar tik ne XVIII-XIX amžių sandūros sumaištis vėl mūsų kieme?“

„Negali būti“, – pasakysime? Argi? O kodėl negali?“

Šios mintys kaip kulkos vaikėsi jį gatvėmis, atvesdavo į paskaitas, biblioteką, vijo į kampą Parodos kalno papėdėje.

Nuo mokyklos laikų rašeiva žinojo, kad istorija sukasi spirale. Bet kaip sukasi? Paguldyta ant žemės — ant žemės, štai kaip! Vadinasi, tai reiškia, kad jeigu kas kada istorijoje-praeityje nutiko, tas gali pasikartoti istorijoje-dabartyje. Precedentas istorijos teisme galioja -- dievaži, gyvas, nelyginant nuosprendis Anglijos teisme.

Jis ėmė gromuliuoti: „Prakeikta *Żečpospolita*... prakeikta politinė tauta, seimai prakeikti ir labiausiai prakeiktas *liberum veto*, pribaikęs mus prieš... ateinant tikrai pražūčiai.“ Prieš kiek metų? Nebesvarbu. Svarbu, kad tai gali ir vėl nutikti.

Nuovargis ir rudens drėgmė pakirto jo jėgas, kaulus maudė, krėtė. Jis užmigo, padėjęs galvą ant stalo.

Ir vėl rašeiva atsivertė Lietuvos Konstituciją, ir vėl ėmė skaityti preambulę. Jos autorius buvo ne bet kas, o Justinas Marcinkevičius. Vadinasi, tekstas — kone klasikinis, literatūros, istorijos ir minties lydinys. Tekstas liudijo ne „Lietuvos tautą“, o „lietuvių tautą“.

Ir susimąstė rašeiva, netolimą istoriją prisiminęs.

Pirmaisiais Sąjūdžio metais buvo bandyta naudoti sąvoką „Lietuvos tauta“. Ji skambėjo neįprastai, buvo akivaizdžiai antikomunistiška, priminė ir JAV konstitucinę tautą. Tada gyvenimas buvo pilnas svajonių, panašus į grynus projektus, atrodė, kad Lietuvos žmonėms tereikia tapti piliečiais, ir jie jau bus „Lietuvos tauta“.

Tačiau Lietuva negalėjo palaidoti aktyviausios tautos, sukūrusios lietuvių kalbos valstybę.

Rašeiva sustojo priešais veidrodį. Veidrodis rodė ne jį patį, jo apsuktą vaizdą: kairysis skruostas — ne kairys, o dešinysis — ne dešinys. Širdyje dyglys sujudėjo: „Vadinasi, ir mes visi, lietuvių tauta — ne lietuvių tauta, kai žiūrime į veidrodį? Tai kas tuomet Lietuvos tauta?“

Kuo jos, po galais, skiriasi? – kankinosi rašeiva, nebesiartindamas prie veidrodžio.

Ir čia lyg kipšas prisėlino prie rašeivos, lyg Kindziulis. Prisėlino ir pasakė tokią tiesą, kad rašeivai vidurius surakino. Nes toji tiesa priminė jam Juzefo Pilsudskio *Litwa*-Lietuvą. Taip, taip. Tą Lietuvą, kuri buvo skirta ne lietuviškai, o lenkiškai kalbančiai tautai.

Dar kitą dieną rašeiva prisiminė ir Adomo Mickevičiaus tautą, – ir toji buvo nebe lietuvių, o lenkų reikalas.

Trečią dieną rašeiva padarė paskutinę išvadą: vadinasi, tuos du *litvinus* vienijo *Litwa*, o ne Lietuva.

Rašeiva užsimerkė ir užsimerkęs persižegnojo. Ir nusijuokė. Nes dabar jau puikiai žinojo, kad istorinė A. Mickevičiaus vizija, istorinė J. Pilsudskio politika nebuvo įgyvendinta. Litvinas-lenkas suformavo tik *Litwa Środkowa*, ir neįveikė Lietuvos.

Lietuvišką Lietuvą išgelbėjo 1918 metų vasario 16-oji.

Paskui Lietuvai į pagalbą atskubėjo Kaunas.

Ir prasidėjo Kauno Lietuvos, Laikinosios sostinės Lietuva.

Ir vis dėlto. Vis dėlto grįžkime prie A. Mickevičiaus.

Jis buvo tikras litvinas, lietuviškai nekalbėjęs. Neprabilo lietuviškai jis ir Kaune.

1819 metų rudenį pravėręs prefekto Stanislavo Dobrovolskio duris, jis rado čia varganą miesto visuomenę, kuri kartu buvo ir šviesuomenė, kalbanti lenkiškai. Administracija ir karinis garnizonas kalbėjo rusiškai. Lietuvių kalba? A. Mickevičius ją galėjo išgirsti tik priemiesčių bakūžėse ir turgaus dieną, kai tarp žydų prekystalių imdavo nardyti sodiečiai.

Į Kauną A. Mickevičius atvyko lyg į tremtį, todėl ir Kauno durys, kurias pravėrė, buvo sunkios.

Wilno/Вильна tuomet buvo atitolęs nuo Kowno/Ковна, kaip karūna nuo kromelninko. Tiesa, Vilniaus ir Kauno varžymosi dar nebūta — iš kur jam imtis? Vilnius tebebuvo sostinė, kad ir sutrypta, bet su imperatoriškuoju universitetu ir generalgubernatoriumi. O čia provincija, užkampis — nei literatūrinių salonų, nei kavinių, net apskritai jokio filareto ar filomato. Nė vieno laisve alsuojančio užstalės pokalbio. A. Mickevičiaus laukė šešeri mokytojavimo metai. Tokia buvo Vilniaus universiteto diplomo kaina: už suteiktą nemokamą mokslą — tiek darbo apskrities mokykloje.

Ak, Kowno/Ковна! Kokia nykynė.

Napoleono karams nugriaudėjus, čia įsikaraliavo provincijos dūlėjimo dėsniai. Imperija pradėjo smaugti miestą bukų karinio garnizono komendantų valdžia. Hanzos kontoros mieste nebebuvo likę nė kvapo, Nemunu į Prūsiją plukdomas gėris — svetimas. Miestas buvo rengiamas tapti imperijos pasienio bastionu.

Ak, Kowno/Ковна! Tau buvo lemta tapti fortifikacijos perlu?

Taigi, būtent tada, 1819 metais dvidešimt vienerių A. Mickevičius pravėrė sunkias kaip jo būsimas likimas mokyklų prefekto duris.

Taip, jis buvo lenkiškai kalbantis litvinas ir kultūros dykroje atsiradęs

poetas. Ir Kaune padarė tai, ko Vilniuje vargu ar būtų ėmęsis, – puolė prie istorinės Lietuvos temos. Taip jau nutinka: kultūros bado sąlygomis gimsta giliausios prasmės giesmės. Kaune lyrinis herojus peršoka į praeities vaizdinių arkadiją.

Ak, Kowno/Ковна! *Per aspera ad astra* — ne kur kitur, o Kaune.

Kaune gimė „Gražina“, kuri bemat išpopuliarino lenkiškame pasaulyje lietuvišką vardą. Į literatūrą įėjo Lietuvos ir prūsų praeities didybės ilgesys. Gimė lenkų, o vėliau ir lietuvių tautinis romantizmas.

Skliautuotuose gimnazijos koridoriuose aidėjo jauno mokytojo monotoniški žingsniai, celėse-klasėse skambėjo vangūs jo žodžiai apie gramatiką ir politinę ekonomiką, literatūrą ir antikinę istoriją. Tačiau jo sieloje aidėjo kas kita — istorinė Lietuva.

Per aspera ad astra — Kaune.

Ypatingos jėgos kūryba turi gimti ypatingoje vietoje. Ypatingu laiku. Tai turėjo būti ypatingas lietuvių miestas-sostas. Kaunas.

„O paskui...“

Rašeiva apsidairė ir suprato, kad šuolis bus pernelyg platus. Už sienų buikai gaudė pavargęs, vakaro Kaunas.

Jis nuleido galvą ir rašė toliau: „Praslinkus lygiai šimtui metų, 1919-aisiais iš Vilniaus į Kauną atkeliavo jau nebe poetas, o visa Lietuvos vyriausybė. Ir praverti jai teko ne sunkias prefekto duris, o Lietuvos valstybės duris. Prasidėjo laikinosios sostinės istorija, gimė Kauno Lietuva.“

Rašeiva vos neprirašė: „Be lenkų ir be rusų“, bet ranka sustingo. Nes Lietuva gimė kartu su jais. Tik uždavinys buvo kitas — lietuvių kalbos Lietuvos valstybė.

Prieš šimtmetį Kaune gimė Lietuvos istorijos romantika, po šimtmečio — Lietuvos istorijos praktika. Kaunas, matyt, buvo ir liko tokia

vieta, kurios *genius loci* — vietovę sauganti dvasia — prakerta žemės pluta ir išplėšia žemės ir vandens energiją į dienos šviesą.

Ne veltui čia suteka į daiktą dvi didžiosios Lietuvos arterijos — Neris ir Nemunas.

— Iki pat XX amžiaus pradžios, o ir iki Pirmojo karo, vadinto Karalių karu... - rašeiva tarė šiuos žodžius ne tik sau, bet ir draugams. — Taigi, tada Kaunas nė iš tolo nebuvo lietuviškas.

— Būta čia ko, - sukikeno Juozapas Albinas Herbačiauskas, vadintas regimo ir neregimo pasaulio advokatu. — Kam tas lietuviškas reikalingas?!

Niekas iš šalia susėdusių draugų negalėjo suprasti to „būta čia ko!“ O ir mistiko klausimas „Kam tas lietuviškas reikalingas“ — visiška nesąmonė.

Rašeiva vėl pažvelgė į Laisvės alėjos liepas. Ir dabar jau ryžtingiau, bet atkakliai pakartojo:

— Nė iš tolo nebuvo lietuviškas.

Ištarė šitai ir atidžiai pažvelgė į kiekvieną iš apsėdusių stalą draugų.

Jie sėdėjo palei langą, „Knygų ministerijoje“. Kone ten pat, kur Kaune žydėjo kultūros ir laisvo gyvenimo *meka*, oficialiai vadinta cukraine „Pas Konradą“, arba tiesiog „Konradu“. Dabar nebuvo čia nei „Konrado“, nei laisvo gyvenimo. Buvo kažkas kita.

Baisias permainas sąlygojo keli XX a. perversmai, sumaitoję pasaulį ir jo užėigas. Laimė, laisvas verslas nepaliko šios vietos tuščia: *Laisvėje* kone ten pat buvo įrengta „Knygų ministerija“. Dievaži, šventa vieta tuščia nebūna. Cukrainė, kavinė, užėiga — ar ne vis vien? Svarbu, kad Soboro šešėlis krinta ant didžiųjų knygyno-kavinės langų, kaip kitados krisdavo ant „Konrado“ ir „Tulpės“.

Jie buvo keturiese. Taip pietų valandą dažniausiai ir nutikdavo — keturi muškietininkai draugėje. Štai šioje draugėje rašeiva susijaudinęs, kaip

malkas kapodamas žodžius nupasakojo savo sumanymą — imtis ypatingos knygos. O baigdamas šuktelėjo:

— Tiesa turi būti nuoga. Antraip kokia tai tiesa?

— Kokia tiesa? - kilstelėjo galvą Juozas Keliuotis, ir jo akiniai šoktelėjo ant nosies kaip raitelis balne. – Tiesos nėra!

Visi išsyk sujudo. Susierzinimo priežastis buvo ne nuskambėjęs idiotiškas raševos sumanymas, o žurnalas „Naujoji Romuva“, J. Keliuočio leidžiamas su ne ką mažesnio idioto užsispyrimu. Redaktorius trenkė naujausią numerį ant stalo. „Vadinasi, vėl piktinasi savo paties kvailumu ir net straipsniu“, - pamanė kiekvienas iš trijų, ir pamanė būtent taip, o ne kitaip.

— Tiesa? - gargtelėjo Radvila Perkūnas, ryžtingai užversdamas užrašų sąsiuvinį ir pakeldamas sunkų žvilgsnį. — Kauno tiesa? Ar „Naujosios Romuvos“ tiesa?

— Valstybėje tiesos nėra, ir apskritai, nė lašo, - truktelėjo galvą J. Keliuotis, jo akiniai dar kartą sušokčiojo. — Ir todėl jėgos nėra. Ir jokios teisybės nėra. Ir nieko — nieko nėra!

— Nuostabu, - nusikrenkštė Juozapas Albinas. Iki šiol nejudrus jo sausų lūpų siūlas sudvigubėjo, vadinasi, sujudėjo. — Aš ir už teisybę, ponai, ir už valstybę, ponai.

J. A. Herbačiauskui nukirtus, trijulė sutriko. O jis sukryžiuo sau prieš akis pirštus, aptrauktus juodos odos pirštinėmis, pajudino juos kaip krabo čiuptuvus. Tą akimirką buvo panašus į budelį, besiruošiantį kankinimo seansui.

Radvila Perkūnas sukikeno ir išsyk dramaturginę įtampa nslūgo. Draugai ėmė juoktis ir pagaliau pradėjo aptarinėti tos dienos miesto naujienas.

Vadinasi, pietūs baigėsi, o ir popietė — taip pat. Ėmė sparčiai temti, visi pakilo. Kurlink visi pasuko? Kiekvienas kas sau? Ne visi: rašeiva dar

kelias valandas pasiblaškė tarp Kęstučio ir Donelaičio gatvių be tikslo ir naudos. Suirzęs ir skaudančiu smilkiniu — migrena, amžina migrena rudenį! — ir permirkusiais batais, apgaubtas darganos debesio, pasuko į savo kampą.

Jo kampas buvo už kampo, Donelaičio ir Vytauto gatvių sankryžoje. Maža to, kad iš *Laisvės* nesunkiai pasiekiamas, — jis buvo ir dangui atviras, atvirais laiptais, primenančiais kopėčias ir pritaisytais prie sienos. Tą vakarą laiptai buvo itin įmirkę, rašeiva vos nenusirito, net laikydamasis turėklo, vos užslinko. Tik atsidūręs ant balkonėlio, kuris buvo ir atviras vėjams bei lietui prieangis, pagaliau pasijuto savo kampe. Misinginį raktą įkišo į prieškarinę spyną, sunkiai pasuko, atlaužė balkonėlio duris ir staigiai atidarė jas, pastumdamas į vidų.

Kambarys. Čia jo biblioteka, jo virtuvė ir, svarbiausia, rašymo vieta. Alkovoje stovėjo lova, amžinai užmesta languotu vilnoniu antklotu. Jis grįždavo į šį kampą lyg palaimintas, žinodamas, kad nieko netikėto neras — ras tik tai, ką paliko. Štai ir dabar. Vos įslinkęs į šešėlių dryžiais judančias sienas, kone pravirko — taip čia viskas buvo sava. Ir knygos ant lentynų gulėjo kaip plytos. Rašeiva gunktelėjo ir staiga pasisuko ant kulnies. Ir, lyg laukdamas smūgio, pažvelgė į siaurą langą-duris, pro kurį ką tik įsigavo į vidų. Purvo sluoksnis leido įžvelgti tik drumzliną Donelaičio gatvės žibintų šviesą – už jos slinko troleibusų ūsai. Judėjimas ant to kampo nurimdavo tik prieš vidurnaktį.

Jis garsiai atsiduso:

— Tokia, matai, misija.

„Misija...“ Kodėl misija? Kodėl šis žodis užkrito jam ant liežuvio galo?

Karštos arbatos gurkšnis nudegino lūpas, ir jis vėl ištare: „Misija“.

Tada susmuko ant kėdės, patogiai įrėmė nugarą į lenktą atkalnę ir ėmė snausti.

„Misija, misija...“ – niurnėjo užsimerkęs, kol migrena smilkinyje apmirė. Tai buvo palaima.

Šitaip tą šlapią lapkričio trečiosios vakarą aiškiau nei bet kada rašeiva suprato, kad jo inkaras, nuleistas Kauno uoste, palietė dugną. Jo laukė didis darbas. Ir širdis jau spurdėjo, nujausdama didelius atradimus.

Kitą dieną rašeiva pravėrė akis ir garsiai ištare:

— Kodėl Adomas Mickevičius išdrįso tai pasakyti? Kas jam leido? Manyti, kad Lietuva likusi tik praeityje? Vadinasi, misijos nematė.

Žodis „misija“ jį jau vedė: ne strategija, ne taktika, o būtent misija.

Misija kaip akmuo. Akmens jam reikėjo kaip skausmo.

— Akmuo! Visur lietuvių kelyje turi būti akmuo! Kur bepasuktų, kur benuslystų, – akmuo ant akmens. Sukruvinti nuo kritimų keliai — ar ne lietuvių jėga?

Jėgos pojūtis, jeigu jau ne jėga.

Ir nejučia išlemeno: „Punktuko akmuo kaip kalnas... Gedimino kalnas kaip akmuo. Tai kertiniai mūsų akmenys... O kur toks akmuo Kaune? Koks?“

Buvo laikas gerti arbatą. Kuo stipresnę, indišką, o dar geriau – Ceilono. Užsiplikė, nusijuokė, vėl nusiplikė lūpas, ne, šį kartą ir liežuvį. Ir pasibaisėjo: „Nejaugi tai būtų Mickevičiaus akmuo? Jo vardo slėnyje? Su jausmų įrašu damai, meilužei? Niekinga!“

Paspyrė tą akmenį. Ne, reikia kažin ko daug didingesnio. Ir šaute iššovė: „O kodėl ne Prisikėlimo bažnyčia? Kauno akmuo — didžiausia, aukščiausia akmeninė bažnyčia.“

„Tai tau ir taip?“ – sukrutėjo mintys, akmenys sukrutėjo. Tą mirksnį

jis ir vėl suprato, kad tikrai rašys apie Kauną.

Žiema šaltose viešosios bibliotekos salėse, kur langai nuo komunizmo laikų jau kaip rėtis, kur trupančios lubos, ištrinti iki duobių kilimai. Bet tik ten neįkainojami lobiai, atskiras fondų skyrius „Kaunensis“. Tik skaityk, skaityk į valias.

Netruko pavasario vėjai įsisukti į *Laisvę*. Išpūstą kaip centrifuga; nelikę nė pajuodusių kremzlių šaligatvių pakraščiuose.

Rašiva paspyruokliuodamas, atradęs kertinį Kauno akmenį, šokčioja Laisvės alėja.

Metas prieš pat Velykas. Eina ir šokčioja, skuba į „Knygų ministeriją“.

Paliko ąžuolais alsuojantį Žaliakalnį, atokiau dejuojančią Vilijampolę. Sieloje nei Fredos, nei Šančių. Guvus ir laimingas geria kaunietišką Laisvės alėjos šnektą. Kas tik joje nebanguoja, kas tik nealsuoja! Ir žemaitiškas, ir aukštaitiškas, o daugiausiai — suvalkietiškas interesus. Kaunas be Suvalkijos? O ne, Kauno nebūtų be suvalkų.

„To šyto, ponია, žynote... Ne, o ne! Tamsta ne šytaip mane supratai... pone Dieve šventas, kaip šytaip... Mielas mano, šį vakarą valstybės teatre nesvietiškas revju... Ką jūs sakote, negali būti -- duoda? Šitokios begėdystės būti negali!.. Kodėl? Nes būti to negali... Kaip... po viso šyto, to šyto, na žynote... Kaip jūs galite šytaip sakyti, tamsta?! Susimylkyk!“ Žodžiu, nors folklorą užrašinėk.

Štai tokiomis valandėlėmis Kaunas atstoja visą pasaulį.

Pala, o kas čia? Skausmas. Achilo kulnas. Sužeidė, susopo, sugėlė. Ir jau nebeplaukia jis *Laisvę* kaip Nemunu, jau tik teškenasi kūdroje kaip roplys. Šokčiojimo lyg nebūta, jis švininiais padais prilimpa prie šaligatvio. Ir ima klausyt, kad nė žodžio nepraleistų.

Po *Laisvės* liepomis — vertas pokalbis! Lyg kraujas iš atviros žaizdos

laša ant šaligatvio. Kalbasi dvi Kauno poniutės kūmutės. Viena panaši į aktorę Varnaitę, kita į Salomėjos Nėries raganą, nepaliekančią pėdų. Abi su dailiomis skrybėlaitėmis, „paryžškomis“, kaip čia sakoma.

„Nu, ir kuo? – ištaria viena. — Kuo tu dabar pasakysi? – atitaria antra. — Ir kuo? Ko jau įsigeidei?“ Jai atitaria: „Tai jau, klausyk, ką munei nupasako...“ Ir tada jau viena per kitą, viena per kitą, nebesugaudysi, kuri kalba: „Tik palauk, tik neskubėk honorautis... Kiekviena mudviejų narauna... Bet suprasti reikia... Kuo? Kuo jau tokio aš padariau? Kuo neįtikau?.. Ak. Ak, ščyra! išklojau ir sakau, kaip mačiau, kaip girdėjau... Tu manęs nemūčyk... Tik jau, būta ko... Kitas tave taip pakūtavotų... Parokuok, kai... Nes žinai, kas tu? Jeigu jau nesi kaunianska, neišaugai čia kaip kaunianska *Laisvės* liepa, nè nebandyk, nè per nago juodymą, a ny.... Ščyra! Ir išklojai?! Kaunas ausis tau nutrenks... Jeigu jau neužgimei ir... neužaugai Kaune? Tik pamanyk!“ „O kas jau čia užgimė? Pamanyk!“

Laisvės damų kalba trenkė į rašėivą kaip žaibas. Jis juk nebuvo kaunianskas.

Spruko iš įvykio vietos, nulėkė.

„Visai nekalbėt apie Kauną? Paspringsiu? O, ne!“

Lūpos sulemeno: „Iš troškulio aš mirštu šalia šaltinio? Ne. Nemanau mirti!“

Buvo pats vidurdienis, laikrodis mušė susitikimo valandą. Tad iš po liepų — tiesiai į „Knygų ministeriją“. Pas draugus.

Laikas susipažinti su tais draugais.

Jų buvo ketvertas, jeigu skaičiuosime ir patį rašėivą. Išsidalino jie keturių Aleksandro Diuma muškietininkų vardus. Rašėiva — D'Artanjanas; Juozapas Albinas Herbačiauskas trinktelėjo: „Aš — tik Aramis, kuriam labiausiai rūpėjo Mirusiųjų karalystės reikalai“. Geriausias

ekskursijų vadovas Radvila Perkūnas pasiėmė tingaus bet išmoningo Porto vardą; amžinajam redaktoriui, netapusiam rašytoju, sukūrusiam „Naująją Romuvą“ ir amžinai visus nervinančiam Juozui Keliuočiui liko avantiūristo Ato vardas.

Taip pasidalinę vardus, draugai suplojo delnais.

Lygiai vidurdienį, Vilniaus Katedros bokšto laikrodžiui skaičiuojant dūžius, jie čia, „Knygų ministerijon“ sueidavo. Negalėjo atsisakyti šio švento Kauno inteligentijai ir ponijai ritualo. Ir nors čia ne honoraunas „Konradas“, bet įsitaisyti prie ilgos lentos, veidu į langą, prie to keisto stalo, kurį praminė darbo varstotu, jiems tapo lyg ir paskutinės vakarienės prologu.

Čia rašėva matydavo miesto veidą: sėdėjo apsaugotas nuo *Laisvės* stiklo siena, stebėjo ir piešė charakterius po liepomis; rašymas buvo jo gyvenimas, jo liga, jo iliuzija, jo meilė. Nieko kito nebemokėjo ir mokėti nenorėjo. „Rašyba — tik rašyba, rašyba, - mano žmona ir mano meilužė... Rašyba yra labai seksuali būtybė, ponai“.

O dabar dėmesio: D'Artanjano žygis — knyga.

Rašivai atėjo rašomos knygos išbandymo valanda. Jeigu jau lemta rašyti apie Kauną, tą rašymą reikėjo išdegti draugų būryje. „Konrado“ seniai nebebuvo, degti teko „Knygų ministerijoje“. Ir nors prabangos čia nėra, oficiantai nesisukinėja, salės gelmėje nestovi fontanas su skulptūra, o vakare nėra orkestro, tačiau aplinka žmoniška. Svarbiausia – visur knygos, marios knygų, pasiutiškai jauku, kai sienos knygų lentynom įrėmintos.

Buvo jau kiek po dvylikos, *Laisvės* alėja įsibangavo. Jis sėdėjo šventoje vietoje. Už nugaros prieš valandėlę dusliai, o dabar vis aštriau sugaudė pokalbiai, suskimbčiojo stiklas, metalas. Prie baro vis zyzė Lietuvos radijas. „Kodėl Vilniaus? - vangiai pagalvojo, - juk ir Kaune yra varpų. Kodėl jie tyli vidurdienį?“

Tačiau užsirašė visai ką kita: „Vakar prie Universiteto humanitarinio

fakulteto durų pastatė Algirdui Greimui skirtą paminklą. Parinko lyg ir teisingą užrašą: „Tikrovė yra tai, kuo tikima“.

Kauno tikrovė? Jis žino, kas ji yra.

Bet draugų – trijų muškietininkų vis nebuvo. Todėl rašė toliau: „XXI a. antrasis dešimtmetis. Praūžė sutemų laikai, siaubas ir negandos, komunizmas, privatizacija, Kauno banditizmas... Ir štai demokratijos daugiau nei prieš karą: dabar gali matyti *Laisvę* kaip ant delno, sėdėdamas veidu į *Laisvę*.“

„Laisvės ir demokratijos dabar daugiau negu prieš karą?“ – vis klausė savęs rašeiva ir ramino save: „Daugiau, dabar daugiau...“

Kartą jis apėjo „Knygų ministeriją“ šimto metrų spinduliu. Ir užsirašė: „Dabar meno Kaune daugiau negu prieš karą ir daugiau negu komunizmo laikais. Viskas teisinga.“ Aplink „Knygų ministeriją“ visur buvo kavinės ir meno galerijos. Smagumas — net rankas sudėjęs jautiesi lyg kokiam klondaikė. Galerijos – privačios: „Mažasis Paryžius“, „Movido“, „Meno parkas“, „49“, „Kultūra“, „Happ-space“. O ir Andriaus Pukio „POST galerija“. Pastaroji net didžiausius Kaune meno aukcionus rengia.

Tos puokštės pakraštyje — ir „Knygų ministerija“. Virš siaurų stiklinių durų, įtaisytų žalių blizgančių koklių sienoje, pritvirtintas didelis baltas kvadratas su užrašu: „Knygynas. Obuolys. Kavinė. Knygų ministerija“. Maža to – virš iškabos secesijos šriftu suraitytas užrašas: „Tas, kuris skaito knygas, gyvena tūkstančius gyvenimų. Tas, kuris neskaito, gyvena tik vieną. George R.R. Martin“. Mintis, skirta jam.

Pasakiška buvo privilegija stebėti Kauno veidą. Veidą kaip ant delno.

Jau rašo. Ir jau parašė ryto dozę. O draugų vis nėra. Nerimas įsmelkia kaip išmetamų dujų garai — per plaučius tiesiai į širdį. Kaip koks Vilniaus nuodas – radijo diktoriaus balsas. „O jeigu jie pasmerks? – ėmė kramtyti pieštuko galą rašeiva. — Nesupras, ką aš Kaune aptikau?“

Staiga šalia sukosčiojo.

— Įsimylėjai? - karktelėjo. — Blogai baigsi.

Rašeiva net šastelėjo į šoną. Pagaliau! Keli žodžiai, ir jis vėl gyvas. „Eskvairas!” - aiktelėjo patenkintas. Tai buvo J. A. Herbačiauskas. Ne tik Mirusiųjų karalystės ambasadorius, bet dabar jam ir eskvairas. Pirmasis ekspertas.

— Kodėl blogai? - rašeiva pažvelgė į tamsią figūrą šviesos fone. Eskvairo lietpaltis siekė žemiau blauzdų, skrybėlė užmaukšlinta, dengianti kaktą, trumpa barzdelė ir siauras Mefistofelio šypsnys.

— Nes esi įsimylėjęs savo knygą. O įsimylėjimas žudo meilę, - vėl karktelėjo Juozapas Albinas.

— O jeigu meilė ir įsimylėjimas neišsiskiria?

— Tu apie Kauną? - bakstelėjo eskvairas juodu pirštu į sąsiuvinį. — Daug prirašei?

— Vieną kitą sakinį.

— Ir ką tai reiškia? - kilsteli juodi kaip smala antakiai.

Juozapas Albinas artistišškai nusiėmė skrybėlę, neskubėdamas nusitraukė pirštines. Nuo jo, kaip nuo Mirusiųjų karalystės ambasadoriaus, pagaliau padvelkė ir pelėsiu.

— Keičias rūbas margo svieto, D’Artanjane, - pasakė žiūrėdamas į langą. — Miestą reikia užkariauti meno ginklu, o tu grauži pieštuką.

Rašeiva užvertė sąsiuvinį.

— Aš ne Napoleonas, nežiūriu į miestą vien tam, kad jį užkariaučiau.

— Ak, redaktoriau...

Eskvairas nuolat painiojo rašeivą su J. Keliuočiu, kurį Kaune gerbė labiau nei ką kitą. Jis negalėjo prieštarauti savo prigimčiai: kultūros žurnalą leidžiantis žmogus jam yra Nr.1. Vadinasi, jeigu dabar pavadino Keliuočiu, nuotaika jo kuo puikiausia.

— Pilsudskis mylėjo Lietuvą. O dabar meilės vis mažiau, - pagromuliavo.

— Ačiū už tokią meilę! - prunkštelėjo rašeiva. — Apsimetėlis agresorius!

J. A. Herbačiauskas buvo labai keistas paukštis. Atklydęs į Kauną iš Krokuvos, pačioje Nepriklausomybės aušroje. Kaip koks J. Pilsudskio dvasinis bendras. Bet dabar rašeiva nė nenorėjo apie tai galvoti. Jis juokėsi. Mirusiųjų karalystės ambasadorius neatims iš jo Kauno.

— Vadinasi, apėmė pavasarinis pasiutimas? Šį kartą rimtai? - piktdžiugiškai sukikeno. — Knyga? Nu, nu... Kad tave kur.

Rašeivai atlėgo krūtinė, jis nusijuokė. Pagaliau draugas pataikė į malonią vietą.

— Vadinasi, nauja knyga? - kranktelėjo eskvairas ir įsitaisė greta, tiesia kaip lenta nugara, lyg anglų dendis.

Tuo metu kažkas stuktelėjo į durų stiklą. Aišku, į „Knygų ministeriją“ įšoko J. Keliuotis. Ir puolė tiesiai prie varstoto.

— Straipsnis jau vakar turėjo būti ant mano stalo. Kur jis? - šuktelėjo.

Rašeiva akimirksniu prisiminė garbės kodeksą: netesėjai žodžio — dink iš akių. Jis netesėjo.

Ir čia eskvairas, savo sausais kaip skiedra pirštais ištraukė iš vidinės redingoto kišenės išilgai sulenktą lapą.

— Tema buvo laisva, kiek pamenu, redaktoriau?

J. Keliuotis nieko nelaukdamas godžiai pagriebė lapą ir prikišo prie trumparegių akių.

Tą valandėlę muškietininkų garbė ir vėl buvo išgelbėta.

— Kaip tai įmanoma? - suvapėjo redaktorius po valandėlės. — Kaip tu šitai parašei?

— Argi svarbu? - atkišo siauras kaip siūlai lūpas eskvairas. — Svarbu, kad tavo rankose teatro gabalėlis. Mano genialiosios sielos gabalas.

J. A. Herbačiauskas buvo Laikinosios sostinės gaivintojas, nutaręs neleisti jai jaustis menkesne už tikrąją.

J. Keliuotis mostelėjo savo prancūzišku mostu. Paryžiaus įprotis! Perlenkė lapą ir kyštelėjo jį į vidinę kišenę.

— Pasiutai, vėl mirtina kritika. Nebeduos man kontramarkių į Valstybės teatrą.

— Argi gyvenimas ne teatras? - sukikeno ambasadorius ir brūkštelėjo smakrą atgalium delnu. — Lietuvoje — grynas. Tebevaidinama “Amerika pirtyje”. Ant kiekvieno kampo visi klieđi apie emigraciją ir Ameriką.

— Tai tavo galvoje emigracija, - atsilošė J. Keliuotis.

— Gal aš nežinau kokioje šalyje gyvenu? O-lia-lia! Gal aš nematau, kas joje darosi? Tragedija-o-lia-lia-komedija! Ir pas tave, Juozai, „Naujoji Romuva“ naftalinu dvoktų.

“Neužkimši fontano”, - užsirašė rašeiva. Jam pasirodė, kad dar akimirka kita ir J. A. Herbačiauskas Kauno “Knygų ministerijoje” pasijus kaip tabako dūmų persmelktame Krokuvos kabare “Žaliasis balionėlis”. „Zielony Balonik — mano gyvenimas“ — buvo lenkiškos bohemos liudijimas jo raštuose. „Knygų ministeriją“ lankė ne dekadentiška publika – nei plevėšų, nei dekoltuotų damų su povo plunksnomis. Čia lietuviai kone muzikiškai troško gyvenimo. Bet herojus pan litwin Józef Albin Herbaczewski taip pat buvo čia. Ir dėkui dievams, kad buvo. Kad nulipęs nuo Krokuvos kabare scenos, jis ir Kaune troško veiksmo ir skandalo.

— Nurimo šį kartą fontanas, - atsiduso J. Keliuotis.

Visi apsidairė. Ketvirto muškietininko vis dar nebuvo.

Čia Mirusiųjų ambasadorius apsidairė:

— Kurgi Aramisas?

Vos žodis buvo ištartas, pasirodė ne jis, o Radvila Perkūnas. Buvęs mokyklos istorijos mokytojas, gyvenęs iš begalinių ekskursijų — vaikštynių po fortų griuvėsius, rūsius, buvusias ministerijas. Kai tik reikėdavo fakto, dokumento ar autentiško prisiminimo, Radvila Perkūnas trenkdavo ir visi „prikąsdavo musę“, likdavo it musę kandę. Net eskvairo fontanai užgęsta

prieš gyvąją Kauno enciklopediją. Ir nors kultūrine enciklopedija, tai yra „Naująja Romuva“, didžiavosi J. Keliuotis, bet ir šis prieš Radvilą Perkūną sėdėdavo sudėjęs ginklus.

„Kaunas yra Kaunas“, – ištardavo Radvila Perkūnas, ir visi nutildavo.

„Keista, – pagalvodavo rašeiva, – šią sakralinę frazę ištaria ir taksistas, ir stoties valkatėlė, o pasako mūsų Perkūnas.“ „Kaunas yra Kaunas“, ir nors pasikark. Visi daiktai, net kiekvieno daikto ar reiškinių praeitis jam buvo ir dabartis, ir ateitis. „Jeigu viskas virsta praeitimi, tai praeitis yra viskas“, – buvo didysis Radvilos Perkūno šūkis. Rėž, tarkime, kad „Šiandien Muitinės gatvėje sutikau Smetoną. Jis pažadėjo grįžti po metų, ir mes vėl susitiksim toje pačioje vietoje“, – ir niekas nesuabejodavo, kad gal ir susitiks. Frazė būdavo ištarta ir tą pačią akimirką virsdavo aksioma. O Radvila Perkūnas tęsdavo: esą jis praneš, ką šalis galvoja apie Smetoną, o šis atsilygins panašiu – ką galvoja apie tautą. Net Mirusiųjų eskvairas nesumetė, ką galėtų pridurti. Jeigu jau Smetona, tai Smetona.

Radvila Perkūnas buvo gyvasis šviesos šaltinis. Rašeiva šio šaltinio bijojo. Ne, ne kaip velnias kryžiaus, bet kaip studentas profesoriaus. Ir kiti muškietininkai žinojo, kad jis bijo.

Taip draugai tą pietų metų ir sėdėjo, išsirikiavę prie varstoto veidu į Laisvės alėją. Užsisakę kavos ir amžinųjų Kauno „roksų“, paniro į kelių minučių tylą ir mėgavimąsi užkandžiu. Tik J. A. Herbačiauskas gurkšnojo savo juodą kaip antracitas kavą ir lenkiškai murmėjo kažką sau po nosimi.

Tą vakarą rašeiva, parslinkęs į savo kambarį, užsirašė: „Kaunas yra naktyje uždegta žvakė... Kaunas yra suliepsnojusi Lietuvos ugnis... Kaunas – pirmoji lietuviška modernybė, lietuviška siela... Kaunas — Mirusiųjų karalystė, kaip sako jos ambasadorius, ir Kaunas kaip Lietuvos sostinė — vienintelis... Kaunas yra ir viltis, kuri po dvidešimties metų, vėl atgriuvus

Maskvai, buvo perkelta į Vilnių.“

Toliau rašė greičiau: „Kaunas yra svaja, Kaunas yra lietuvių mitas daugiau negu Vilniaus mitas... Nes Kaune mitas tapo tikrove.“

Kaune lietuviška svaja didesnė už tikrovę. Vilniui — neįkandama lietuvių civilizacija, jos mitologija, į Vilnių ji buvo atvežta iš Kauno.

„O Vilniuje — kas lietuviška?“ - čia jo galvoje ėmė užti pokalbis, nutikęs „Knygų ministerijoje“. Apie 1905 metų Didįjį Lietuvių Seimą. Kai Lietuvos sostinėje Vilniuje pirmąjį kartą lietuviai prabilo lietuviškai. Pirmą kartą per penkis šimtus metų.

— Kaip tai? Kaip? - išsižiojo J. Keliuotis, nesuvokdamas, kokio atsakymo norėtų.

— Taip ir pabrėžė Jonas Basanavičius, atidarydamas Susirinkimą, - ramiai tęsė Radvila Perkūnas. — Beje, tą sueigą tik jai pasibaigus pavadino Didžiuoju Vilniaus Seimu.

— Kaip visad per vėlai, - pakėlė balsą Mirusiųjų ambasadorius.

— O argi blogai, kad susigalvojo?

— Daugelis nekalbėjo lietuviškai, - nenurimo redaktorius. — Ką jie suprato?

— Oni, tež litvini, no nie nie rozumieli! - sukikeno eskvairas.

Ir čia vienas per kitą muškietininkai praplyšo:

— Ne nie rozumieli, bet jiems vertė.

— Ir ilgai vertė?

— Kol tie išmoko, tol vertė.

— O kas juos išmokė?

— Ar jie norėjo mokytis?

— Ar jie turėjo mokytis?

— Ten pat, Filharmonijos salėje, ir išmoko, po galais!

Taip ginčą nutraukė Radvila Perkūnas. Vilniuje tuo metu iš šimto gyventojų mažiau nei du tekalbėjo lietuviškai. Ar galėjo sulietuvėti Vilnius?

— O štai ir pszenygdy! Nesulietuvėjo, - klyktelėjo Mirusiųjų karalystės ambasadorius.

Keliese aiktelėjo, bet Radvila Perkūnas nesiruošė nusileisti:

— Ponai, laikykimės: Kaunas sulietuvėjo. Taip, buvo šeši, bet prieš pat Karalių karą jau visi dešimt.

— Ko?

— Tiek buvo iš šimto kalbančių lietuviškai.

— Ir kas į akis lenda? - suirzo juodasis eskvairas. — Kokia išvada? Panovie! Ar jūsų kiaušinių galvos kada pagalvojo, kad Lietuvos Seimas, jeigu būtų išrinktas Vilniuje, būtų keturkalbis? Ką?

— Tik jau... tik! - ūktelėjo kaip pelėda J. Keliuotis, o jam iš paskos rašeiva. Radvila Perkūnas nudelbė akis.

— Lenkiškai kalbančioje sostinėje būtų paskelbęs lietuvių kalbą valstybine? Nejuokinkit. O kur dar žydai, kaip visad aplink valdžią susisukę? Ir kur dar gudai, kurie Vilnių savo lopšiu vadino?

— Lietuvių politinis genijus nebūtų to leidęs, - riktelėjo Radvila Perkūnas.

— Ko leidęs?

— Ką? Koks genijus? Kuris genijus?

— Basanavičiui barzda trukdė, - laibu balseliu ištare lenkuojantis suvalkas J. A. Herbačiauskas. — Basanavičius buvo tik suvalkietis. Kaip, beje, ir aš.

— Jis nebuvo pusiau lenkas, kaip tamsta, - trinktelėjo abiem kumščiais į stalą Radvila Perkūnas.

— Nigdie! - Juozapas Albinas pašiaušė varganą barzdą. — Protestuoju! Aš gal ir ne genijus, panovie, bet litvin jestem. Kiekviena mano sielos ląstelė — lietuviška.

— Kas visa tai sugalvojo?

— Kalbos genijus, rašeiva! - užkirto Radvila Perkūnas, parodydamas,

kad ši kalba jam jau visiškai tuščia. — Lietuviai Kaune buvo mūsų genijus. Jie baigė 1905 metais Vilniuje pradėtą darbą. — Jis mostelėjo ranka, o tai reiškė, kad ginčas visai nutraukiamas. — Lietuviai reikalavo daug, ir autonomijos, o Gabrys Paršaitis net sukilimo, bet niekas nežinojo, ko griebtis. Ir tada kalba padarė savo. Daukantišką darbą padarė. Po knygnešių tada jau kiekvienas suprato — ir ponuliai inteligentai, ir sulenkiję Seinų kunigai, ir tuo labiau daraktoriai: mažesnė pusė Lietuvos sujungs visą Lietuvą po kalbos vėliava. Tikrai nekalbės kitaip, tik lietuviškai. — Čia jis pakėlė pirštą. — Ir netekus Vilniaus, ir pamačius, ko siekia Lenkija — paversti mus keliomis vaivadijomis, tik tada. Štai, ponai, mes ir lietuviškame Kaune.

— Žinoma, kur tik šeši iš šimto tekalbėjo lietuviškai, - vėl sukikeno eskvairas.

— Šeši — tai tris kartus daugiau negu Vilniuje!

Mušketininkai sėdėjo veidu į Laisvės alėją ir alsavo į didįjį langą, už kurio almėjo lietuviška sostinė. Didysis “Knygų ministerijos” langas rasojo, kaip kitados Didžiojo Vilniaus Seimo sienos.

Už mušketininkų nugarų tilo salė, pietų metas baigėsi. Visi vienu metu nuleido galvas ir pakilo.

Rašeiva užsirašė: „Kaunas — naktįje neužpučiama žvakė.“

Įrašas jam pasirodė per sprangus ir sausas. Bet paliko jį.

Grįžęs į Donelaičio gatvės kampą, ėmė kone alpti. Parodos kalnas liejo mašinų laviną *Laisvės* link. Rašeiva net nežvilgterėjęs į šį srautą, tik įkvėpęs jo nuodingų išmetamų dujų, taukstelėjo tvoros dūrelėmis ir pasuko į savo vienišą kambarį-celę. Laiptai į palėpę pasirodė ilgesni nei paprastai, ir vėl šlapi. Įbedė misinginį raktą. Viduje jį pasitiko vienuoliško gyvenimo palaima. Nuspyrė įmirkusius batus, susmuko ant sukamos kėdės šalia

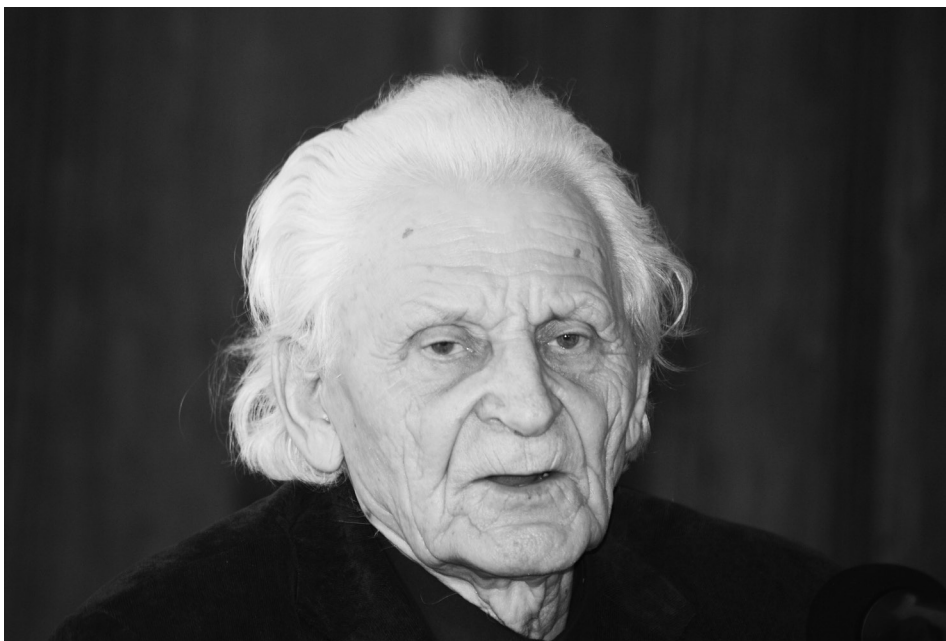
knygomis ir užrašais apkrauto stalo. Nusišypsojo laimingas. Visi daiktai laukė jo kaip geriausi draugai ir dryžuotų atšvaitų prietemoje priminė mažytes skulptūras. Čia pat gulėjo ryte palikti trys „Gaidelio“ sausainiai. Susibėrė juos į burną.

Jį kankino žvakės vaizdinys. „Simbolis. Nejaugi? Ne. Taip, duona kasdieninė, tikslus Kauno simbolis“.

Ir tyliai, lyg bijotų išgąsdinti simbolį, susirado ant palangės stovėjusią žvakę. Žvakė bemat įsidedė. Iškilmingai sutraškėjo. Jis ėmė rašyti skubia rašysena: „Pagaliau šiandien supratau...“ Parašęs pakėlė akis. Anapus siauro lango zyzė troleibusai, jų ūsai slinko virš aukštos tvoros kaip tušti laivų stiebai. „Supratau, žvake, kad tu žiūri į mane savo akies tamsybe. Savo juodąja rainele, juodžiausiu pasaulyje tašku. Tu matai mane kiaurai, įsiurbi mane į save. O traški degdama? Bet juk tu kaip manosios akies rainele — taip pat tamsiausioji kosmoso skylė. Aš susiurbiu į save visa, ir tu tai darai. Manasis regėjimas — žmonijos turtas, tavo žinojimas — taip pat žmonijos turtas. Pasaulio šviesa, įleista į mane pro mažąją kosmoso skylę, sukuria manyje grožį, apie kurį aš galiu papasakoti. Apie Kauną. Taip, rainele, juodžiausioji visatos skylute, taške, juodoji kosmoso skylė. Tu degi ir atspindi mane savyje? Ir aš darau tą patį. Taigi, manyje nušvito Kauno Lietuvos pasaulis.“

Rašeiva užvertė sąsiuvinį. Atradimas buvo baisus. Vertas „Starkos“ stiklelio.

Arvydas JUOZAITIS
2018 m. gruodžio 31 d.

Tokį Vladą buvome įpratę matyti pastaraisiais metais.

NE TEISTI, O ATSKLEISTI

Vlado Kalvaičio 90-čiui

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

Šis tekstas rašytas labai liūdną praėjusio rudens dieną – rugsėjo devintąją. Tądien Tytuvėnuose amžino poilsio atgulė Kolega Vladas Kalvaitis. Kadangi dėl sveikatos problemų nebuvo galimybės dalyvauti atsisveikinant, teko vienam prisiminti tai, kas susiję su šiuo talentingu kūrėju, kuriam likimas buvo skyręs pragarą Žemėje, iš naujo atsiversti jo knygas, laiškus.

Išankstinis sumanymas buvo kiek kitoks, apie jį žinojo ir Vladas. Planavau parengti birželio dvidešimt septintajai – jo 90-čiui skirtą publikaciją. Kartas nuo karto vis pasikalbėdavome telefonu, neretai ir porą sykių per savaitę. Visada buvo malonu girdėti jo ramų, jaunatvišką (taip, taip!) balsą, kartu aptarti Lietuvos ir pasaulio naujienas, problemas.

Žinojau, kokios bėdos jį slegia. Žinojau ir tai, kad Vladas nemėgsta apie jas kalbėti. Ką kasdien ir kasnakt pastaraisiais metais jam teko iškentėti, baisu ir pagalvot – pergyvenimų, patirtų lageryje ir tremtyje, palydovė žvynelinė buvo taip pažengusi, kad į pabaigą net kelis kartus per naktį tekdavo keisti rūbus, patalynę, prausitis. Ačiū Dievui ir likimui, kad šalia buvo dukra daktarė, verta šito vardo tikra to žodžio prasme.

Ne, mūsų pokalbiai buvo visai ne liūdni. Vlado sąmojo galėjo bet kas pavydėti. O iš tikrųjų tai buvo juokas pro ašaras. Jei nežinotum tikros padėties, galvotum, jog laimingesnio žmogaus už jį nebuvo. Jokių su devyniasdešimt devyniom ligom susijusių žodžių, tik vyriškas, inteligentiškas, bičiuliškas pokalbis. O, kokios pamokos šitie pokalbiai būtų niurgzliams, viskuo nusivylusiems, tuštybių mugėje gyvenantiems.

Ne kartą prisiminėme ir bendrą pažįstamą – monsinjorą Kazimierą Vasiliauską, lageryje Vladiui ir jo bendraamžiams jaunikiams padėjusį išgyventi ne tik maldomis. O kad maldos galios ypatingos, vėliau tuose baisiuose namuose už spygliuotų vielų bandė įteigti ir pats Vladas, ir ne bet kam, o žudikui Sachatui-Aborigenui, negalinčiam užmigti, nes, vos akis užmerkęs, šis išvysdavo savo aukas, kurios „žiūri į jį, baisiai žiūri.“

Apie tai buvau skaitęs svarbiausiame Vlado Kalvaičio kūrinyje – novelių romane „Sustiprinto režimo barakas“, jo 420-424 puslapiuose. Netikėtai knygos autorius atsiuntė laiškėlį, juo papildydamas to skyrelio pabaigą. „Čia tie keli sakiniai reikalingi, nors parašyti jau atspausdinus knygą, – pažymėjo. – Jie tikri, neišgalvoti.“ Kad būtų žinomi ir kitiems knygos skaitytojams, perrašau juos:

Vladas Kalvaitis „Varpų“ vakare.

„- Jums padėti gali tik vienas dalykas.

- Kas?

- Malda.

- Sakiau, - nemoku poterių. Senelė mokė, bet galvoj neužsiliko nė vienas žodis.

- Žinoma, už abi moteris (Aborigeno labai žiauriai nužudytas – L. P.-K.) galėčiau ir aš pasimelsti, bet jūsų žodis būtų veiksmingesnis, greičiau pasiektų Dievo ausį. O gal... pabandykime dviese? Aš pradedu, o jūs paskui mane. Pasistengsiu neskubėti. Mėginam?

- Mėginam.

- Molitva gospodnia...

- Molitva gospodnia...

- Otče naš...

- Ootče naaš...

- ... iže esi na nebesach, da svetitsia imia Tvoe, priidet carstvie Tvoe, da budet volia Tvoja, jako na nebesi i na zemli...

Į Sacharą-Aborigeną graudu žiūrėti – regis, tik ką išėjo iš pirties. Šlaput šlaputėlis – it mazgotė.“

Visi Vlado laiškai atsiųsti paprastu, ne elektroniniu paštu. Vladas Kalvaitis neturėjo kompiuterio. Tačiau vis dėlto tai trumpi, telegrafiški laiškai, kaip jau įprasta XXI amžiuje. Bet daug pasakantys, tikri, ne valdiški.

Štai kad ir 2016 m. liepos 6 d. rašytas. Perskaitęs esė, pokalbių ir atklastų knygą „Ir dar kartą žodis“, kurioje rado pasakojimą apie save,

Prieš autorinį vakarą Kalvaičių sodyboje. Iš dešinės: Vladas Kalvaitis, monsinjoras Kazimieras Vasiliauskas, aktoriai Petras Venslovas, Donalda Meželytė, Virginija Kochanskytė. Tytuvėnai, 1999 m. birželio 16 d.

pažymėjo: „Didžiai esu dėkingas už tokią išsamią biografiją. Gal per daug liaupsių. Esu bjauresnis. Gyvenimas išmokė pritildyti liežuvį.“ Čia ir pagiriamieji, raudonuoti verčiantys, tačiau širdingi vyresniojo Kolegos žodžiai, kuriuos praleidžiu.

Taip jau sutapo, kad „Varpai“ praėjusį pavasarį išspausdino paskutinius Vlado kūrinius – apsakymus „Litas už Hemingvėjų, arba kataloniški keksiukai su lietuviškų aviečių įdaru“ ir „Ramunių takas“. Senokai žinojau, kad jie rašomi, ne kartą kalbėdami telefonu juos vis prisimindavome, jie buvo tvirtai pažadėti „Varpams“. Atrodė, kad jau, jau jų sulauksiu, bet vis kažkas sutrukdydavo. Kol supratau, kad, ko gero, reikalinga pagalba. Galų gale sutarėm, kad atsiųstų tai, ką Vladas turi, gavęs paruošiu spaudai. Labai nenoriai, dėl kažko abejodamas tą pažadą ištesėjo.

Rankraščius gavau su 2018 m. sausio 23 d. rašytu lydraščiu, iš kurio paaiškėjo, kodėl tų kūrinių išsiuntimą vis atidėliojo – nebebuvo jėgų

užbaigti: „Jei šitoje „kloakoje“ ką nors geresnio surasi, paskelbsiu viešai, kad esi genijus. Aš jau pateriojau ir viltį, tuo labiau fizinės jėgas. Prašau Tavo atleidimo. Mea culpa! Mea culpa! Mea culpa!“

Nors ne taip paprasta pasirodė sudėlioti reikalingus puslapius, o ir kai kuriuos pabirus sakinius į jiems tinkamiausią vietą, pavyko. Dar daugiau. Pristatant tą „Varpų“ numerį Rašytojų sąjungos klube Vytautas Martinkus taip kalbėjo apie naujausius kūrinius: „Šįkart Vladas Kalvaitis nustebino. Dar tokio nebuvau skaitęs. Vis apie barakus, apie gulagus rašė, o dabar šviežiai, savaip apie mūsų dienų gyvenimą parašė. Man pasirodė labai įdomu, visai kitoks pasakojimas... Kai tarp senų akmenėlių įkrenta naujas, viskas atsinaujina.“

Deja, tai paskutiniai Vlado Kalvaičio parašyti kūriniai. Žinau, kad yra dar vienas 2017-aisiais rašytas apsakymas, tačiau jis kažkur tarp darbo kambario popierių, o gal kokioje knygoje pasislėpė. Apie jo turinį telefonu bene daugiausia esam kalbėję, tai taipogi šiuolaikinės tematikos kūrinys, kurio siužetu autorius atvirai džiaugėsi. Viliuosi, jog kada nors atsiras.

Pripažinimas į Vlado gyvenimą atėjo tik sulaukus brandaus amžiaus. Visų pirma, už porą dešimtmečių rašytą novelių romaną – autentišką liudijimą apie patirtis sovietų lageryje. Būta kolegų, kurie netiesiogiai, o kartais ir prikišamai siūlė atsisakyti jam paskirtų Petro Cvirkos ir Liudo Dovydeno premijų. Kaip ir savo svarbiausiame kūrinyje, rašytojas išliko humanistu, žmogumi, skleidžiančiu švarią vidinę šviesą, žmogumi, kuris aukščiau virš nuoskaudų, virš kaltinimų. Pergyventa kraupi realybė šį talentingą kūrėją išmokė ne teisti, o ją atskleisti.

Kai 2013-aisiais titulavome Vladą literatūrinės „Varpų“ premijos laureatu, jis prisiminė 1943-uosius, kai pirmąjį „Varpų“ numerį į jo gimtus namus Radviliškyje iš Šiaulių atvežė būsimasis teatro režisierius Aleksas Puzanauskas. O 1944-aisiais neteko tėvo – buvo areštuotas ir atsidūrė Spasko lageryje Kazachstane. Dar po ketverių metų panaši dalia ištiko ir

Vladą.

Negaliu nepaminti dar kelių minčių iš Vlado laiškų ir autografų, užrašytų ant dovanotų knygų, nes jos atspindi ir jo paties charakterį, gyvenimo būdą, žmogiškąjį grožį: „Įrodinėti sau yra didžiausia valdžia (Ciceronas)“; „Langai praveriami šviesai, durys – ištikimiams draugams“; „Japoniška patarlė byloja, jog leopardas mirdamas palieka kailį, o žmogus – vardą.“

Tie, kurie Vladą Kalvaitį pavadino tyliuoju literatūros darbininku, be abejo, teisūs, tačiau neabejotina, kad anksčiau ar vėliau jo novelių romanas susilauks panašaus dėmesio, kaip Balio Sruogos „Dievų miškas“ ar Dalios Grinkevičiūtės „Lietuviai prie Laptevų jūros“. O apie šio kūrėjo, Vyriausybės kultūros ir meno premijos laureato, mirtį, deja, net „Panorama“ nepranešė.

Belieka apgailestauti, kad daugiau nesulauksiu laiško „iš tolimo tolimo vieno iš dviejų tūkstančių Tytuvėnų vienkiemio“, kuris „iš visų keturių pusių sniego spąstuose. Kaip Londonas.“ Tai, beje, 2018 m. sausio 23 d. Vlado Kalvaičio rašytos eilutės.

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

POUDO OŽSĖVUOŽĖS, BUOBAS NASORASI, arba KAI KURIE ŽEMAIČIŲ IDENTITETO BRUOŽAI

Svečiuose – monografijos „Žemaičių kalba ir rašyba“ autorius doc. dr. Juozas PABRĖŽA

Lietuvos Respublikos Seimas 2017 m. gegužės 22 d. priėmė svarbų nutarimą – 2019 metus paskelbė Žemaitijos metais. Šį sprendimą lėmė nemažai reikšmingų istorinių, etninių, kultūrinių dalykų, susijusių su Žemaitija. Būtent 2019-aisiais sukanka 800 metų nuo pirmojo Žemaitijos vardo paminėjimo rašytiniuose šaltiniuose: Ipatijaus kronikoje, aprašant Haličo-Voluinės didžiųjų kunigaikščių ir Lietuvos taikos sutartį, minimi ir du Žemaičių kunigaikščiai – Erdvilas ir Vykintas. Seimo nutarimo preambulėje pažymimi ir kiti svarbūs įvykiai: Žemaitijos vaidmuo kelis šimtmečius trukusioje kovoje su Ordinu, didžiulė Saulės ir Durbės mūšių pergalė reikšmė visam Lietuvos valstybingumo išsaugojimui, 1413 m. Žemaitijos krikštas, užbaigęs tūkstantį metų (313 – 1413 m.) trukusį krikščioniškos Europos formavimąsi, 1415 m. „Žemaičių skundo“ Konstanco visuotiniame bažnyčios susirinkime vaidmuo kristianizacijos istorijoje. Šis Seimo nutarimas apskritai rodo Žemaitijos indėlio pripažinimą Lietuvos valstybės gyvenime, išlaikant prigimtine savastį, kalbą, papročius, tradicijas, savitą krašto istoriją.

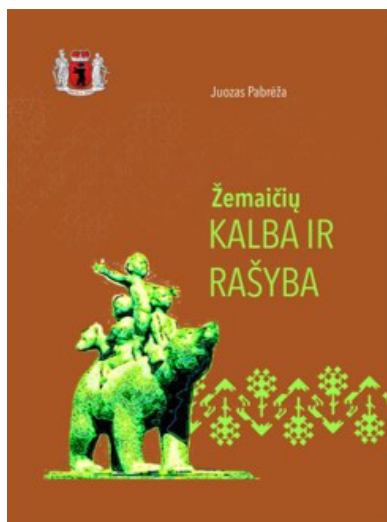
Juozo Pabrėžos rankose – didžiausias gyvenimo kūrinys.

Šiauliuose darbuojatės jau lygiai keturis dešimtmečius. Ketletą sykių esame bendravę ir tie susitikimai įsiminė visų pirma dėl Jūsų žemaitiškos šnekos ar bent jau akcento, kurio su niekuo nesumaišysi. Jaučiu didelę pagarbą žemaitiškumui, nes ir mano protėvių šaknys Žemaitijoje. Kur Jūsų giminės pradžių pradžia?

Mano mamos ir jos tėvų šaknys yra Kalvių kaimas (Skuodo r.), t.y. tas pats kaimas, kur gimė ir augo didysis žemaitis Simonas Daukantas. Tėvo ir jo artimųjų gimtinė yra pats Skuodas. Čia gimiau, augau, pirmuosius mokslus dabartinėje Skuodo Pranciškaus

Žadeikio gimnazijoje baigiau ir aš. Taigi esu Skuodo žemės žmogus, ir pirmiausiai tai žemei, savo tėvams, artimiesiems, mokytojams esu dėkingas už duotą ir išmoktą gimtąją žemaičių kalbą.

2017-aisiais plačiai nuskambėjo žinia, kad doc. dr. Juozas Pabrėža išleido monografiją „Žemaičių kalba ir rašyba“ – pirmąją tokios apimties veikalą Lietuvoje. Nuo tos dienos praėjo metai. Ką jie pakeitė Jūsų gyvenime? Ar pasiteisino sumanymas parašyti žemaičių kalbos gramatiką? Kaip ją sutiko patys žemaičiai ir ar didelis ne žemaičių, besidominčių

Monografijos viršelis.

išskirtiniausių žemaičių tradicinės kultūros tapatumo dalyku – kalba – ratas?

Šiandien, praėjus gabaliukui laiko nuo knygos išleidimo, drąsiai galiu pasakyti, kad tai yra pats svarbiausias ir brangiausias mano viso gyvenimo darbas. Kolegos stebėjosi, kaip aš ryžausi tokio tipo knygą, mokslo monografiją, išleisti gana nemažu 1200 egzempliorių tiražu. Pirma, jau sėdęs rašyti knygą, buvau apsisprendęs, kad ji bus skirta ne tik mokslininkams, kalbininkams, bet kur kas platesniam ratui skaitytojų – tiems, kam yra brangi ir svarbi Žemaitija ir šakniniai,

kertiniai žemaitiškosios esybės dalykai: istorija, papročiai, tradicijos ir, žinoma, kalba. Antra, išleidęs knygą, gavau daugybę kvietimų ją pristatyti, važinėjau ne tik po Žemaitiją, bet ir po visą Lietuvą ir gyvu, šiltu žemaitišku žodžiu tą knygą lydėjau. Per tuos nepilnus metus jau turėjau per penkiasdešimt knygos pristatymų, juose apsilankė apie trys tūkstančiai žmonių. Beveik visai ištirpo tas iš pirmo žvilgsnio didokas knygos tiražas. Bet pats svarbiausias dalykas, kad tuose pristatymuose, susitikimuose buvau labai šiltai ir pakiliai sutiktas. O tai didžiausia laimė ir padaryto darbo įvertinimas.

Kas atvedė į mokslinį darbą, susijusį su žemaičių kalba ir rašyba?

Kai 1973 m. įstojau į Vilniaus universitetą studijuoti lituanistikos, jau pirmame kurse mane pastebėjo iškiliausias žemaičių kalbos tyrėjas profesorius Aleksas Girdenis ir pakvietė į savo vadovaujamą lietuvių kalbos mokslinį būrelį. Būtent

profesorius įskiepijo meilę gimtajai žemaičių kalbai, sugebėjo užkrėsti ieškojimų dvasia, įsukti į darbų verpetą, buvo mano diplominio darbo, disertacijos vadovas, padėjo rasti kelią į ne vieną mokslinę tiesą. Visi mano svarbiausieji mokslo darbai yra skirti gimtajai žemaičių kalbai. Profesorių A. Girdenį su pasididžiavimu laikau savo Didžiuoju Mokytoju.

Kokios asmenybės lydėjo kelyje į knygą? Kiek užtruko pasiruošimas jos rašymui ir pats rašymas? Kada buvo sunkiausia?

Studijuodamas Vilniaus universitete turėjau didžiulę laimę klausyti paskaitų, bendrauti su iškiliausiais lituanistikos korifėjais: su profesoriais Z. Zinkevičiumi, V. Mažiuliu, V. Urbučiu, J. Girdzijausku, E. Jakaitiene, V. Parkeriene, E. Bukeliene ir kitais. Beje, didesnioji jų dalis – žemaičiai. Po Vilniaus universiteto baigimo 1978 m. atvažiavęs dirbti į tuometinį Šiaulių pedagoginį institutą (dabar Šiaulių universitetas) sutikau ir

daug mokiausi iš vyresniųjų kolegų prof. K. Župerkos, doc. Č. Gren-dos, doc. J. Barauskaitės, doc. R. Petkevičienės, vėliau iš bendraam-žių kolegų prof. S. Valento, prof. G. Kačiuškienės, prof. G. Čepaitienės, doc. S. Tumėno ir daugelio kitų. Tokie žmonės ir asmenybės mane augino, brandino ir lydėjo kelyje į knygą. Ta knyga yra ilgų metų mano mokslinių ir praktinių tyri-nėjimų sanakaupa. Tai ir 27 dialek-tologinės ekspedicijos su studentais po Žemaitiją, kurioms vadovavau, daugybė išvaikščių kaimų ir mies-telių, juose prakalbinta daugybė žemaičių. Knygą apie žemaičių kalbą, kurią dar galima pavadinti žemaičių kalbos gramatika, brandinome min-tį kartu rašyti su prof. A. Girdeniu. Deja, profesoriaus išėjimas anapi-lin to nebeleido įgyvendinti, ir jau buvau pradėjęs galvoti, kad vienas tos knygos nebeparašysiu. Vis dėlto daugybės artimų ir iškilių žemaičių kultūrininkų, kolegų, bičiulių ragi-namas ryžausi tą svarbiausią gyve-nimo darbą atlikti. Ir 2012 m., kai LR Seimas 2013-uosius paskelbė

Juozas Pabrėža su savo Mokytoju prof. Aleksu Girdeniu per jo 70-metį Vilniaus universitete. 2006 m.

Tarmių metais, rimtai sėdau rašyti.

Kokie svarbiausi monografijos akcentai?

Galima sakyti, kad visa knyga yra paskirta įrodymui ir parodymui, kad žemaičiai turi kalbą. Patys svarbiausi žemaičių kalbos tapatumo dalykai, ženklai būtų tokie :

1. Žemaičių kalba labai ryškiai skiriasi ir nuo lietuvių bendrinės kalbos, ir nuo kitų lietuvių kalbos tarmių. Juk pagal kalbą žemaičiai nuo aukštaičių skiriasi daugiau negu rytų slavų rusų, baltarusių, ukrainiečių kalbos, pietų slavų serbų ir kroatų, vakarų slavų čekų ir slovākų kalbos, estų

ir suomių kalbos, šiaurės vokiečių ir olandų kalbos. Kad žemaičiai pagal kalbą yra išskirtinesni, rodo ir kalbininkų, tarmėtyrininkų vieningas susitarimas visas lietuvių kalbos tarmes pirmiausiai skirstyti į du stambius būrius: žemaičius ir aukštaičius. Įdomu, kad Antanas Baranauskas, vienas pirmųjų gana tiksliai suskirstęs lietuvių kalbos tarmes, vietoj termino aukštaičiai vartojo terminą lietuviai. Taigi pagal A. Baranauską – žemaičiai ir lietuviai.

2. Kitas ypatingai svarbus žemaičių kalbos tapatybės dalykas yra tas, kad žemaičių kalba turi visus svarbiausius kiekvienos kalbos lygmenis, sudedamąsias dalis:

Per draugijos 20-metį pagerbiamas pirmasis Šiaulių žemaičių kultūros draugijos „Saulaukis“ pirmininkas Juozas Pabrėža. 2009 m.

fonetiką, morfologiją, sintaksę ir leksiką. Ir visuose tuose lygmenyse yra išlaikyta nemažai unikalių, archaiškų, senesnių ypatybių, garsų, formų, konstrukcijų, ko šiandien nebėra bendrinėje kalboje ar kitose tarmėse. Pavyzdžiui, nemažos dalies žemaičių vietoj bendrinės kalbos nosinių balsių *ą, ę, ū, į* yra išlaikytas senesnis tų garsų tarimas su priebalsiu *n*, pvz.: *kansnis/konsnis*, *ķąsnis*, *skensti/skēnstē*, *skēsti*, *skunstē*, *skūsti*, *linstē*, *lįsti*. Labai gyvai vartojama įvairių kalbos dalių dviskaita, pvz.: *vedo*, *vedvė* *siedau* *i* *jiedau*, *mudu*, *mudvi* *sėdime* *ir* *valgome*; *do* *gero* *vyro*, *du* *geri* *vyr̃ai*, *dvė* *poikė* *mergė*, *dvi* *gražios*

merginos. Iš sintaksės minėtinas savitas tarpinis veiksmažodžių veikslas, sudaromas dažniausiai prie veiksmažodžio pridedant pastiprinamuosius žodelius *žemēn*, *lauk*, *šalin*, *lygiai* *ir* *pan*. Sakiniai su tarpinėmis veiksmo formomis rodo, kad veiksmas dar nėra įvykęs, bet artėja prie neišvengiamos pabaigos, pvz.: *tievalis mēršt žemēn*, *tėvelis miršta* *ir* *greitai numirs*, *plieš drabužius šalēn*, *plēšia drabužius* – *veikiausiai liks nuogas*. Turtingas ir spalvingas žemaičių žodynas. Štai pluoštelis žodžių, kurie visai nevartojami bendrinėje kalboje ir nelabai suprantami kitų tarmių atstovams: *kramė*, *galva*, *plonymas*

Knygos pristatymo vakare savo kūrybos dainas pagal tėvo prof. Alekso Girdenio žemaitiškas eiles atliko Povilas Girdenis.

,smilkinys', staibis ,blauzda', krupis arba kriupas, rupūžė', ledspira, baltoji kėlė', ašoklis ,raudonasis serbentas', žiogspira ,pjuvena', slinkas ,tingus' kušėti ,krutėti, judėti', rušinti ,imti, liesti' apent apentais ,vėl', nogniai ,labai, smarkiai'.

3. Stiprinti ir įtvirtinti žemaičių kalbą ypač padeda vis labiau atgimstantis ir plėtojamas žemaitiškas raštas. Šiandien pagal A. Girdenio ir J. Pabrėžos sunormintą žemaičių rašybą gausiai rašomi ne tik straipsniai, atskiri eilėraščiai, skyreliai ar kampeliai rajoniniuose laikraščiuose, bet leidžiamos ir gero lygio, solidžios knygos žemaičių kalba. Knygoje žemaičių rašybai yra skirta atskira dalis, kurioje trumpai ap-

žvelgiama žemaitiško rašto istorija, dėstomi žemaičių rašybos dalykai, pateikiama iškilėsių žemaitiškai rašiusių ar rašančių autorių prozos ir poezijos pavyzdžių.

4. Pabrėžtinas ir dar vienas išskirtinis žemaitiškojo tapatumo dalykas. Šiandien Žemaitijoje tapatinimasis, savęs identifikavimas per gimtąją žemaičių kalbą yra labai ryškus ir svarbus. Dauguma žemaičių tarmišką kalbėseną suvokia kaip tikrąją gimtąją kalbą, o žemaitiškai kalbantis asmuo dažniausiai yra vertinamas ir apibūdinamas teigiamai kaip gerbiantis gimtąją kalbą, patriotiškai nusiteikęs ir pan. Apskritai žemaičių kalbos prestižas yra sustiprėjęs ir augantis. Mano

Doc. Juozas Pabrėža ir prof. Danguolė Mikulėnienė pirmininkauja prof. Alekso Girdenio (1936–2011) atminimo konferencijoje. 2017 m. spalio 19 d.

2012 m. vasarą pakalbintas Skuodo r. Aleksandrijos seniūnas Donatas Valančiauskas taip pasakė: vākā ēr dēdesnē žemaitē nego tievā“.

Kuo išskirtinė žemaičių vardo kilmė, kalba, kokie svarbiausi tapatybės momentai?

Nuo seniausių laikų žemaičių gyvenamasis kraštas vakarinėje Lietuvos dalyje gyvojoje kalboje vadinamas daugiskaitine lytimi Žemaičiai. Daugelis kalbininkų (K. Būga, A. Salys) linkę manyti, jog vardas padarytas iš formų žemas, žemuma. Tačiau yra ir kitaip

aiškinančių žemaičių vardo kilmę. Pavyzdžiui, Vladas Grinaveckis šį vardą kildina ne iš būdvardžio žemas, bet iš daiktavardžio žemė. Žemė gali būti suprantama kaip greta esančios jūros, marių priešprieša. Taip suprantami žemaičiai būtų tiesiog „šios žemės žmonės“ – ir tai lengvai suvokiama, turint galvoje tradicinį žemaičių sėslumą ir jų gebėjimą įnirtingai ir pasiaukojamai ginti savo žemę ir priešintis viskam, kas svetima. Įdomu, kad toks žemaičių vardo aiškinimas pastaruoju metu sulaukia vis daugiau palaikymo. Istoriniuose

„Žemaičių kalbos ir rašybos“ sutiktuvės Šiaulių universitete. Iš kairės: Juozas Pabrėža, knygos dailininkė Jurgina Jankauskienė, žurnalistė Danutė Mukienė, TV laidų vedėja, etnomuzikologė dr. Loreta Sungailienė.

šaltiniuose žemaičių vardas pirmą kartą paminėtas XIII a. pradžioje 1219 m. Voluinės kronikoje, kur kalbama apie 1215 m. įvykius: tarp Lietuvos ir Voluinės taikos sutartį pasirašiusių kunigaikščių minimi Žemaičių kunigaikščiai Erdvilas ir Vykintas. Taigi šiomet minime šios svrbios datos 800 metų sukaktį. Būtent dėl to LR Seimas 2019 m. yra paskelbęs Žemaitijos metais.

Žemaičiai turi itin daug savo tapatumą, žemaitiškumą išryškinančių ir išlaikytų dalykų. Nepaprastai svarbūs tapatumo suvokimui

yra bendruomenės, tautinės savimonės dalykai. Dauguma žemaičių, gimę ir augę Žemaitijoje, pagal savimonę jaučiasi esantys žemaičiai, nors oficiali jų tautybė yra lietuvių. Didžiulę reikšmę identifikuojant ir išskiriant žemaitišką tapatybę turi istoriniai dalykai. Ilgą laiką Žemaitija turėjo ryškią politinę, administracinę ir teritorinę autonomiją: savarankiška Žemaičių seniūnija, kuri dar buvo vadinama Žemaičių kunigaikštyste, atskira Žemaičių vyskupija. Labai reikšmingos buvo Žemaičių kovos su Kryžiuočių ir

Žemaitiški pinigai.

Kalavijuočių ordinais. Trys didžiausi XIII a. mūšiai – Saulės (1236 m.), Skuodo (1259 m.), Durbės (1260 m.) – išskirtinai siejami su Žemaičiais. Šiandien visuotinai pripažįstama jų reikšmė apskritai Lietuvos valstybingumo išsaugojimui. Etnografų nuomone, pagal sodybų, trobesių išdėstymą Žemaitija kartu su Suvalkija (buvusi Žemaičių kunigaikštystė) priskirtinos vakariniam (skandinaviškam) arealui, o likusi Lietuvos dalis – rytiniam (slaviška-

jam) arealui. Žemaičių sodybos pasižymi dideliu plotu, jose, palyginti su kitais Lietuvos etnografiniais regionais, daugiausia įvairių trobesių: troba, kūtės, stalai, kiaulinkai, ubladė (nedidelis pastatėlis su duonkepe krosnimi), bragas (šienui arba šiaudams sukrauti stogelis ant keturių stulpų), dengta žardinyčia arba žardai ir t. t. Žemaičių liaudies dainoms būdingas žemas, tęstinis, daugiabalsis dainavimo būdas, labai glaudus ryšys tarp žodžio iš-

tarmės ir melodijos. Žemaičių išskirtinumą rodo iš esmės tik jiems būdingi tradiciniai valgiai: kastinys, pusinė (pusmarškonė) košė, cibulynė, šutynė, spirginė, virtos bulvės su kanapėmis ir pan. Žemaitijoje labai tvirtai įsigalėjusi Marijos garbinimo tradicija, garsūs Žemaičių Kalvarijos, Šiluvos atlaidai. Tik Žemaitijoje per šermenis, mirties metines, atlaidus, kitus pamaldžius susibūrimus giedami Kalvarijos kálnai, beje, dažnai jie giedami pritariant dūdams, žemaitiškai vadinamoms trūbais. Ypač dažnai išryškinamas ir teigiamai vertinamas esminis žemaičių charakterio bruožas užsispyrimas. Žemaičiai turi ir daugiau tradicinės kultūros savitumą, tapatumą išryškinančių dalykų: išskirtiniai žemaičių tautiniai drabužiai (pvz., moterų kostiumai – sodrių spalvų, kontrastingų dryžių kompozicijos su vyraujančia ryškia raudona spalva), vestuvių, krikštynų, laidotuvių, Užgavėnių (persirengėlių kaukės – ličynos, vaikštynės, vaidinimai), kitų švenčių papročiai, apeigos ir t. t. Vis dėlto visuotinai pripažįstama, kad

pats svarbiausias ir išskirtiniausias žemaičių tradicinės kultūros elementas, ryškiausiai apibūdinantis ir reprezentuojantis žemaitiškąjį tapatumą, yra žemaičių kalba.

Žemaičių kalba – ne tik gyva ir savita, bet dar ir pilna tarmių, kurios ne mažiau spalvingos. Papasakokite plačiau apie tai. Ar galima tokia situacija, kad ir žemaitis su žemaičiu, kilusiu iš kitos vietovės, gali nesusišnekėti?

Žemaičių kalba turi tris ryšias tarmes: šiaurės žemaičiai dounininkai, pietų žemaičiai dūnininkai ir vakarų žemaičiai donininkai. Šiaurės žemaičiai dar turi telšiškių ir kretingiškių, o pietų žemaičiai – varniškių ir raseiniškių patarmes. Taigi būtų penki ryškiai apibrėžti ir išskirti plotai. Tačiau juose dar yra daugybė smulkesnių šnektų ir šnektelių, kurių galime priskaičiuoti net iki keturiasdešimties. Žemaitis gali nesusišnekėti ar būti nesuprastas aukštaičio, suvalkiečio ar dzūko. Bet žemaitis su žemaičiu, nesvarbu

iš kur kilusio – Skuodo, Telšių, Varnių ar Raseinių – tikrai lengvai susišnekės .

Kodėl žemaičių kalbai nebuvu lemta tapti lietuvių bendrinės kalbos pamatu?

Lietuvių bendrinė kalba kūrėsi, formavosi XIX a. Tas laikotarpis buvo ypatingai svarbus ir žemaitiško rašto vystymuisi, nes to meto žemaičių autorių ir vertėjų knygoje ryškiai pradėjo vyrauti žemaičių kalba. Ypač tuo laikotarpiu išryškėjo ne vieno žemaičio rūpestis ir pastangos kurti bendrinę kalbą pagrindu siūlant žemaičių tarmę. Iš pietų žemaičių kilusių autorių D. Poškos, S. Valiūno, L. A. Jucevičiaus, S. Stanevičiaus kalba ir rašyba ryškiai buvo orientuota į jų gimtąją dūnininkų tarmę. Šiaurės žemaičių dūnininkų tarmės pagrindu rašė trys iškiliausi XIX a. žemaičiai: Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Simonas Daukantas, Motiejus Valančius. Tų didžiųjų žemaičių darbų reikšmė buvo tokia didelė, jog tikrai nedaug trūko, kad lietuvių bendrinė kalba būtų

formuojama žemaičių kalbos pagrindu. Vis dėlto tam tikros istorinės, ekonominės, kalbinės tradicijos lėmė, kad lietuvių bendrinė kalba susiformavo pietinės vakarų aukštaičių patarmės pagrindu. Tačiau ir tada žemaitiško rašto poreikis išliko, ir to rašto, žemaičių kalbos propagavimo tradicijos buvo tęsiamos.

Ar tai pirmas bandymas istorijoje pateikti žemaičių kalbos gramatiką?

Būtina paminėti ilgą laiką reikiamo įvertinimo nesulaukusią Juozo Čiuldos 1855 m. lenkų kalba parašytą gramatiką „Trumpi samprotavimai apie žemaičių kalbos gramatikos taisykles“. Nors gramatiką buvo palaiminęs ir aprobavęs pats M. Valančius, vis dėlto ji tuo metu išspausdinta nebuvo. Ir tik po beveik pusantro šimto metų Giedriaus Subačiaus pastangomis gramatika buvo išversta į lietuvių kalbą ir 1993 m. išleista atskira knyga. Anot G. Subačiaus, „J. Čiuldos sumaniai parašyta gramatika, apibendrinusi žemaičių

rašomosios kalbos tradiciją, apgalvotai norminusi, vienodinusi žemaičių raštijos nenuoseklumus, galėjo tapti žemaičių kultūros centro atraminiu veikalu“. O aš, prisipažinsiu, kuo toliau, tuo labiau pradedu įtikėti, kad, ko gero, laiku dienos šviesą neišvydusi J. Čiuldos gramatika gal ir buvo tas trūkstamas, paskutinis lašas, galėjęs nusverti svarstyklės į žemaičių kalbos pusę, formuojant bendrinę Lietuvos valstybės kalbą.

Ar ši mokslo monografija turės tęsinį? Jei taip, kas dar liko nepaliesta ar mažiau nagrinėta?

Manau, kad kalbą galima tyrinėti be galo, be krašto. Žinoma, mano tolesni tyrimai ir visa mokslinė veikla bus susijusi su žemaičių kalba, guls į konferencijų pranešimus, mokslinius straipsnius, į tos kalbos kuo platesnį viešinimą ir populiarinimą.

Ar daug savo studentų pavyko užkrėsti žemaitiška bacila?

Mano vienas iš didžiausių

gyvenimo džiaugsmų yra studentai. Važinėdamas po Lietuvą ir pristatydamas savo knygą, sutikau daugybę įvairių metų savo buvusių studentų, kurie dabar yra puikūs mokytojai, žurnalistai, redaktoriai, vadovai. Jų padėkos žodžiuose jaučiau ir jų šviečiančiose akyse mačiau tą pasėtą, subrandintą ir suvešėjusią gerąją žemaitišką „bacilą“, meilę žemaičių kalbai. Ypač džiaugiuosi ir didžiuojuosi, kad mano paskatinta į didžiuosius žemaičių kalbos mokslo vandenius išplaukė doc. Lina Murinienė, o dabar sėkmingai plaukia doktorantė Simona Vyniautaitė.

Pastaraisiais metais vis dažniau išleidžiama knygų žemaičių kalba. Ar visos jos Jūsų, tyrinėtojo, požiūriu atitinka žemaičių rašybos reikalavimus? Ar pakankamai tokios srities redaktorių?

Tikrai džiugu, kad žemaitiškas raštas, atlaikęs kelių šimtmečių išbandymus, šiandien vis labiau atgyja, tobulėja, ir stiebiasi

aukštyn. Įsitvirtinus mūsų su A. Girdeniu pasiūlytomis žemaičių rašybos taisyklėmis, žemaičių kalba išspausdinta nemažai publicistikos straipsnių, grožinės literatūros kūrinių. Ypač jų daug 1993-2016 m. ėjusiame žurnale „Žemaičių žemė“ (redaktorė D. Mukienė), Žemaitijos rajonų periodiniuose laikraščiuose. Išleista ne viena gero lygio ir skaitytojų mėgstama žemaitiška knyga. Tarp prozininkų bene ryškiausi ir pastebimiausi yra Edvardas Rudys (novelių, apsakymų, pasakojimų rinktinė „Sėmuona malūnā“, Teklė Džervienė (rinktinė „Žali žuolelė“), Donatas Butkus (devynių apysakų knyga „Kā žemē bova brongesnē ož douna“). Ypač daug yra parašyta ir spausdinama žemaitiškos poezijos. 1998 m. buvo parengta ir išleista pirmoji Lietuvoje žemaitiškos poezijos rinktinė-antologija „Sava muotinu kalbo...“, kurioje paskelbta net 41 žemaitiškai rašiusio ir dabar rašančio poeto eilėraščių. Minėtinas žemaitis poetas Apolinaras Petras Bagdonas, gimtąja žemaičių

dūnininkų kalba parašęs ir išleidęs keturias knygas. Maloniai nustebino žymios literatūrologės, daugybės knygų autorės Viktorijos Daujotės /Daujotytės/ keturios gimtąja pietų žemaičių varniškių kalba parašytos eiliuotų tekstų knygos. Daug gražių gražiausių eilėraščių žemaičių kalba yra parašę Justinas Kubilius, Stasys Jonauskas, Birutė Lengvenienė, Irena Daubarienė, Juozas Elekšis, Aleksas Girdenis, Vaclovas Pocius, Dalia Zabitiienė ir kiti. Populiarūs yra periodiškai vykstantys įvairūs žemaitiški poezijos, prozos, kūrybos konkursai. Ypač aktyvūs tokių konkursų organizatoriai ir rengėjai yra Skuodo žemaičiai, vadovaujami viešosios bibliotekos direktoriaus Jono Grušo. Nuo 2002 iki 2017 m. įvyko septyni tokie konkursai, o geriausi konkursų autorių kūriniai gula į solidžias knygas žemaičių kalba. Buvau visų tų konkursų komisijos pirmininkas, stebėjausi ir žavėjausi, kaip plečiasi, auga norinčių ir galinčių rašyti žemaitiškai gretos. Taigi norisi tikėti, kad tas įsisiūbavęs žemaičių kalbos, žemaičių rašto

judėjimas vaisingai skinsis kelius ir takelius į priekį.

Šiauliuose gan aktyvi žemaičių draugija. Kaip vertinate jos veiklą? Kuo asmeniškai prisidedate?

Žemaičių kultūros draugija „Saulaukis“ yra viena seniausių Lietuvoje, 2019 m. minėianti savo veiklos trisdešimtmetį. Esu venas iš tos draugijos įkūrėjų ir pirmasis jos pirmininkas. Šiandien daug kur žinomi ir vertinami originalūs, kūrybingi draugijos darbai. Šiaulių žemaičių iniciatyva buvo sukurti ir išleisti žemaitiški litai, kuriais buvo atsiskaitoma 1989 m. gruodžio 2 d. per Didžiąją Šiaulių žemaičių sueigą – jomarką ir kurie dabar yra didžiulė numizmatinė vertybė. Šiaulių žemaičių sumanymas yra žemaičių pasai, kurie sykiu yra ir Draugijos narių pažymėjimai, ir visų Lietuvos žemaičių tapatybės, tam tikros savigarbos, pasididžiavimo simbolis. Šiaulių žemaičiai kiekvienais metais leidžia autentišką su žemaitiškais užrašais kalendorių. Iki 2018

m. išleisti 28 tokie kalendoriai. Džiaugiuosi, galėdamas prisidėti prie tų kalendorių žemaičių kalbos tvarkymo.

Sovietmečiu buvo kalbama, kad Žemaitija prasideda kitoje Šiaulių miesto Tilžės gatvės pusėje. Kitaip tariant, pusė šiauliečių – Aukštaitijoje, pusė – Žemaitijoje. Kiek čia tiesos, juk žemaičiuojančių mieste, į kurį buvo lemta atvykti po studijų, ne tiek jau daug?

Tilžės gatvės riba, tarytum dalijanti Šiaulius į Žemaitiją ir Aukštaitiją, yra žinomo Šiaulių menininko Viliaus Purono labai nevykusi, tačiau paplitusi „antis“. Istoriškai visi Šiauliai yra Žemaitija. Juk ir garsiajame Saulės mūšyje 1236 m. visokiems atėjūnams į skūrą kirto ne kas kitas, o žemaičiai. Tačiau su kalba yra kiek kitaip. Kalba yra nuolat kintantis reiškinyš ir taip jau atsitiko, kad žemaičių kalbos ribos pasislinko į vakarus ir šiandien Šiauliuose daugiau girdime aukštaitišką šnektą. Tačiau joje gana

ryškūs ir žemaičių kalbos pėdsakai. Jeigu Lietuvoje būtų įteisinti regionai pirmiausia pagal istorinius, etninius, kultūrinius ir kalbinius tapatumus (o taip iš tikrųjų turėtų būti), neabejoju, kad Šiauliai turėtų priklausyti Žemaitijai.

Ar sunku tikram žemaičiui patekus tarp tikrų aukštaičių?

Man yra didžiulė laimė ir malonumas patekti į kitą tarminę aplinką ir klausytis tų vietų kalbos. Aš visiems sakau: nėra negražių kalbų ar tarmių. Todėl mielai klausau žmonos gimtojo Pasvalio šnektos, draugų ar pažįstamų, kalbančių panevėžiškių, uteniškių, dzūkų ar suvalkiečių tarmėmis.

Pagirtinas Jūsų entuziazmas, tačiau kai šalia raginimų gražinti žemaitišką raštą ar vesti mokyklose atskiras pamokas gimtosios tarmės pagrindu išgirsti politikų sprendimus naikinti lituanistikos studijas, nebežinau ką galvoti. Ar tokiu būdu lietuvių – viena seniausių kalbų pasaulyje,

turinti įspūdingą tarmių puokštę, neatsidurs situacijoje, kurioje jau esame buvę carizmo priespaudos metais, kai net draudžiančių plakatų būta „Govoritj po litovski zaprieščiajietsa“?

Žinoma, visokių pavojų lietuvių kalbai yra. Šiandien man tikrai skaudu, kad, atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, kultūriniams, lituanistiniams dalykams atėjo sunkūs laikai, kad lituanistika, apskritai humanitarika naikinama Klaipėdoje ir Šiauliuose. Vis dėlto esu daugiau optimistas negu pesimistas, todėl kažkokių globalinių grėsmių lietuvių kalbai neįžvelgiu ir tikrai nemanau, kad mūsų ainiai kada nors nebekalbės lietuviškai. Kodėl? Pirmiausiai turėtume tvirtai įsikalti į galvą ir įsisąmoninti, kad kalba, kurią vartoja keli milijonai žmonių, tikrai nėra maža kalba. Žymaus kalbininko D. Crystalo duomenimis, pasaulyje yra apie šeši tūkstančiai kalbų. Net keturi tūkstančiai kalbų (apie 67 proc.) beturi 20 tūkstančių ir mažiau vartotojų. Tik 319 kalbų (apie 5 proc.) turi vieną milijoną ir daugiau varto-

tojų. Būtent tokioms kalboms, anot D. Crystalo, negresia pavojus išnykti. O mes, lietuviai, gimtosios kalbos vartotojų, skaičiuojant ir išėiviją, turime daugiau kaip 3 milijonus. Pagal šį skaičių lietuvių kalba užima 125-ą vietą pasaulyje. O tai tikrai garbinga vieta tarp šešių tūkstančių kalbų. Antra, šiandien lietuvių kalba turi labai daug vidinių gyvasties apraiškų. Viena ryškiausių tokių gyvasties apraiškų – mūsų unikaliiosios tarmės. Prigimtinė tarmė yra ir gimtoji kalba. Kiek ir kokio stiprumo tų kalbų, tarmių turime – tiek yra stipri ir Lietuva. Tarmių turtus, jų gyvybę turime saugoti ir puoselėti, kaip elgiasi visi civilizuoti kraštai. O mes tarp tų kraštų dar esame ir išskirtiniai, nes pasaulyje nedaug rasime tokių vietų, kur toks nedidelis plotas kaip Lietuva turėtų tiek daug ir tokių skirtingų kalbų, tarmių, kurios iki pat šių dienų yra išlaikiusios daug unikalių, archaiškų, senesnių kalbos ypatybių. Pagaliau ir valdžia šį tą daro lietuvių kalbos išsaugojimui. Vilingai nuteikia LR Seime patvirtintos „Valstybinės kalbos po-

litikos 2018–2022 metų gairės“. Dėl to privalome vyti į šoną bet kokias mintis apie mūsų kalbos sunykimą ir aukštai iškėlę galvas drąsiai visiems skelbti: mažos tautos didi lietuvių kalba skamba ir tikrai skambės ir po šimto, ir po dviejų šimtų, ir dar daugiau metų!

“Tautos išlikimas yra susijęs su kalba“, – viešai pasakyti Jūsų žodžiai. Daug pasakantys žodžiai. Pratęskite, prašom, šitą mintį.

Apskritai kalba yra kiekvienos tautos, kultūros, viso buvimo pamatų pamatas arba kertinis to pamato akmuo. Kalba yra valstybės kūrimo būdas. Manau, kad mūsų valdžios viršūnės, politikai niekaip neįsisąmonina, kad tautos buvimo procesą reikia pradėti ne nuo ekonomikos, o nuo kultūros, švietimo, mokslo. Akivaizdu, kad tos šalys, kurios suprato, kad pagrindinė vertybė yra kultūra ir švietimas, pasiekė didesnių ekonominių ir socialinių laimėjimų. Mums, lietuviams, turintiems gyvą vieną seniausių pasaulyje lietuvių kalbą, unikalias tarmes, ne-

išsejamus kultūros klodus, – tą būtina išnaudoti ir nuolat rodyti pasauliui. Esu šventai įsitikinęs: ir pasauliui, ir aplinkiniams, ir artimiesiems, ir patys sau būsime įdomesni, prasmingesni, turtingesni ir šiltesni ne standartiniu vienodumu, o kaip tik savitu skirtingumu. Mums, lietuviams, vienas iš tokių pamatinių, kertinių to skirtingumo akmenų yra lietuvių kalba, žemaičiams – žemaičių kalba, tų kalbų nuostabiosios tarmės ir daugybė šnektų šnektelių.

Ar namuose kalbat žemaitiškai?

Su aukštaite žmona kalbu lietuvių bendrine kalba, su sūnumi – tik žemaitiškai, su dukra – ir žemaitiškai, ir lietuviškai. Ir, žinoma, širdis atsigauna, kai į namus užsuka bičiuliai, pažįstami žemaičiai ir galim laisvai „rokoutėis“ ir bendrauti žemaičių kalba.

O kokį gyvenimo kelią pasirinko vaikai? Tikriausiai žemaičių kalba ir jiems ne svetima?

Vaikai ne humanitarai. Tačiau

nors gimę ir augę Šiauliuose, o dabar gyvena Vilniuje, puikiai moka kalbėti žemaitiškai. Ir aš tuo labai didžiuojuosi.

Koks svarbiausias Jūsų, kaip mokslininko, tikslas?

Kuo daugiau, kiek dar leis jėgos, atiduoti savęs žemaičių kalbai, lituanistikai. Mano vienas mėgstamiausių posakių, kurį pats esu užrašęs Žemaitijoje ir kuris tapęs mano gyvenimo pagrindiniu šūkiu yra toks: „Poudo ožsėvuožės, buobas nasorasi“. Tai reiškia, kad turime atsivožti, atsiverti ir pasiraitoję rankoves daryti gerus darbus Lietuvai, Žemaitijai – savo gimtajam kraštui.

Kalbėjosi
Leonas PELECKIS-
KAKTAVIČIUS

ŽEMAITIŠKI POSAKIAI, PATARLĖS, PRIEŽODŽIAI

Juozo Pabrėžos užrašyti dialektologinių ekspedicijų metu
1979-2013 metais

Krekėna ož dontū, vou jau so
kavalierės laksta.

Kuoks givenėms – tuoks ėr smertis.

Kuoki pavalgie – tuoki ėr
pradalgie.

Kuokės buobas – tuokės ėr truobas.

Kas kou kvep, tou ėr kėta tep.

Kas rieduos, tas pliuškis, kas
narieduos, tas suskis.

Meilė ėlgesnė ož seilė, baisesnė ož
trida.

Meilė kap seilė – ištisa ėr nukrėta.

Lėižuvis skaudiesnis ėr ož vuotega.

Nagal douna jiestė so kuošė –
lėižuvis nulūš.

Lėižuvis jūrės marės išlaksta, vou
nagā sobėnės nabatkrapšta.

Ož sobėnė aukštiau neėšuoksi.

Biegsi tēp, ka kulnis i sobėnė
mošės.

Velnė kelkės – dontis sobėnie
ėšdigs.

Nanuoriek so vėino sobėnė do
torgo apšėktė.

Vuo kam ta galva ir – a ka sobėnė
lapu naprikrėsto.

Vuo kam tas nogarkaulis rėkalings
– a ka kramė i kelnės naikrėsto.

Jied kap arklis, dėrb kap gaidis.

Brazd kap biesos pu kiauliničė.

Navaipikės kap bėsos priš žaibus.

Nusėtepės kap bolbės kepės.

Tvarka kap bažničiuo, gražė kap
dongou.

Šeima ba vākū, kap borna ba
dontū.

Muotrėška ba plaukū, kap šou ba
uodeguos.

Tėik tatā batorio plaukū, kap ont
givatės nogarā taukū.

Pėnkė plaukā ont pakaušė ėr tēi
patis pasėšiaušė.

Ni vel's nažėna, kor muotrėška
pėili galond.

Baguotam vel's ėr i kuošė šėk.

Vel's nier tuoks bjauros kāp
pamaliavuots.

Vel's paruvė arkli – lai pasėjem ėr
vuotega.

Vel's paruvė pipka – lai raun ėr
tabuoka.

Ta buoba ir velnė nešta ėr pamesta.

Ta buoba must' so kiaušės ir.

Pri vėinuos kiaurinės ər katėns
nasied, vuo aš kap bapruotis siedo
pri vėinuos buobas.

Je nuori keptė, rėk ər teptė.

Je dar kriukksi, paruodisio, kėp
pilės miž.

Jego piktis jem, oustik špiga.

Veiz i kninga, mata špiga.

Kišenie ər karaliou gali špiga
ruoditė.

So tavėm tik prasėdiek – ta ər
kelnės pasėdiek.

Nadavės sodžiūsi, natepės sogriūsi.

Kor šou lak, tèn ər luo.

Kor laki, tèn ər luok.

Naprašik ės vuožė pėina, geriau
ragus kalk i sėina.

Ėš aukštā krėtės nabėiškuok rėtės.

Borna, nabūk dorna, muokiesi
luotė, būsi suoti.

Kašts tas pats, vuo rašts ne tas.

Muok apmestė, muok ər ataustė.

Nabūk ėsėvėpės – nabūsi ėsštėpės.

Būtomi puono bovės, vuo ka
nanuori – šūda jiesk.

Ba šūda nabūs grūda.

Tinginis jied, kuol apžiuo, vuo
paskiau šėk, kuol apžerg.

Ka tēp pri susieda – šėkės
naprašėkės lėki.

Ėštrida ėsėvažiavėi piningus ər

vėskas pasėbėngė.

Lietuviu žuodė so oudeguoms ir,
vuo latviu ta jau nē.

Davatka tik plust sijuona, tupt,
šmukšt.

Žemė – na tik maitintuojė, bet ər
terbū ožkabintuojė.

Vėina jaunistė digstont, kėta
žėlstont.

Vėina varna nu mėita, kėta i vėita.

Vuo kuoki aukšta merga, ka
šakomė ər šuni galletomi pakartė.

Pruotali, parėkės bėn pavėišietės i
galva kad ė kumet nakumet.

Jouduo žemė balta douna aug.

Kriuok duonelė slinkė jiedama.

Tatā atsėmėnė kap mērės tretė
dėina perstė.

Virā mūrā oužoulā, mergas terbas
bezdalā.

Liob gertė, liob dainioutė, liob i
Skouda (pas mergas) nuvažioutė.

Nasiosi – prigosi, vou ka prigosi –
kap skostė skosi.

Ka blezdingas laksta pažemės, būs
litaus.

Ka tarnavau, ta i ožpakali spėrama
nabovau.

Ka jau mērė Marelė, ər papūsk i
rurėlė.

Užteks luotė – laiks juotė.

Kas būs, kas nabūs, bet žemaitis
napražūs.

„MELDŽIU NESPAUSDINT GRAŽDANKA, BET LIETUVIŠKOMIS RAIDĖMIS“

ALDONA RUSECKAITĖ

Kunigas, tarnavęs Dievui, Tėvynei, žmogui, knygai, dainai, miškui

Prisimename Lietuvos šviesuolį Antaną Radušį – kunigą, švietėją, knygnešį, spaudos platintoją, tautosakininką, miškininką, bažnyčios statytoją, artimą Jono Basanavičiaus, Eduardo Volterio draugą. Jo gyvenimą neseniai palydėjo 170 metų gimimo ir 100 metų mirties suaktys.

Nedaug galima pasakyti apie A. Radušio vaikystę, šeimą. Gimė 1848 m. birželio 12 d. Oranuose, Gižų valsčiuje (dab. Vilkaviškio r.). Motina anksti liko našle, tačiau stengėsi išleisti sūnų į mokslus. Vaikas mokėsi Marijampolės gimnazijoje kartu su būsimuoju garsiu knygnešiu Petru Kriaučiūnu, abu įsitraukė į slaptą lietuvių moksleivių būrelį. Vėliau kartu mokėsi Seinų kunigų seminarijoje. Prisiminimai fiksuoja, jog šiedu klierikai buvo itin susivokę lietuviai, seminaristams darė įtaką tautiškumo, spaudos plati-

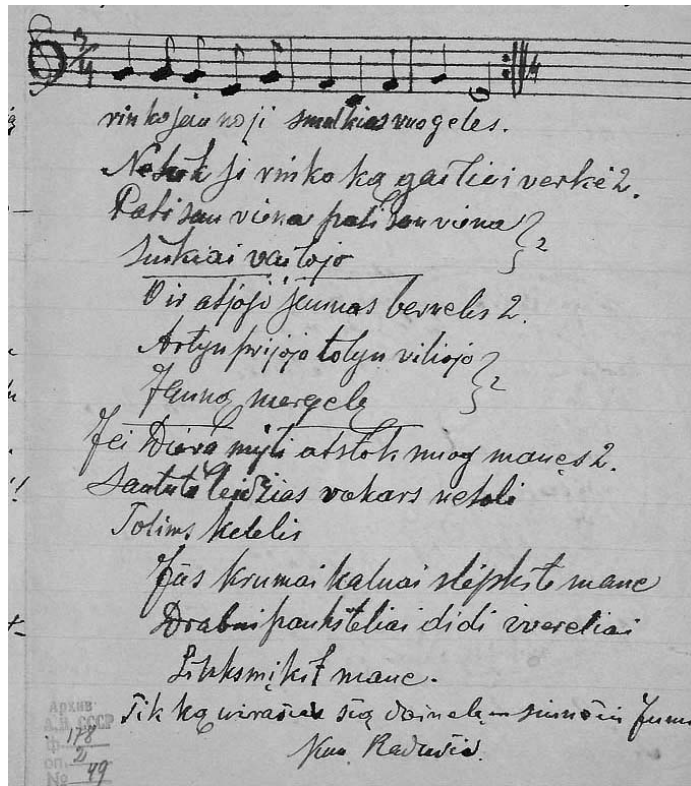

Kunigas Antanas Radušis.

nimo klausimais. Gimnazijoje mokėsi ir bičiuliavosi ir su Jonu Basanavičiumi, vėliau ši draugystė nebuvo užmiršta.

1874 m. baigęs Seinų kunigų seminariją, A. Radušis vikaravo įvairiose parapijose, bažnytinė valdžia jį turėjo kilnoti pagal caro valdžios nurodymus, kadangi sekė jo veiklą, priekabiavo dėl lietuviybės skleidimo, priešinosi rusinimo politikai. Pirmosios kunigystės vietos buvo Lenkijoje – Punske, Hožoje, kur nuo seno gyveno unitai, juos caro valdžia persekiojo, kad atsisakytų savo tikėjimo Šventuoju Tėvu, taptų stačiatikiais. A. Radušis jiems slapčiomis suteikdavo patarnavimus: naktimis krikštydavo vaikus, lankydavo ligonius, girioje klausydavo išpažinčių.

Vėliau kunigas darbavosi Alvite, Šakiuose. Šioje parapijoje aktyviai įsijungė į slaptą lietuviškų knygų platinimą, susipažino su garsiais knygne-

Antano Radušio rankraštis.

šiais Martynu Sederevičiumi, Juozu Kancleriu, Juozu Antanavičiumi. Kur bedirbo, A. Radušį visur lydėjo lietuviška „kontrabanda“, platino knygas kur tik galėdamas: tai parduodamas, tai veltui dalindamas. Žymesnieji knygnešiai žinojo jo kambarėlį. A. Radušis, kaip ir kiti spaudos platintojai, buvo sekamas, jį nuolat stebėjo žandarai, tačiau jam vis pavykdavo diplomatiškai išsisukti, neįkliūti. Nuo 1891 m. vikaraujant Skriaudžiuose (Prienu r.), pasitaikė pavojinga situacija, kai knygnešys atnešė siuntą knygų, žurnalų, kunigas jas išdėliojo atokesniame kambaryje ant grindų, norėdamas peržiūrėti ir staiga į namus įžengė žandaras. Tačiau A. Radušis ramiai uždarė kambario duris, žandarui ištiesė ranką, šypsojosi lyg sulaukęs brangaus svečio, vaišino papirosu. Šis, matydamas tokią kunigo ramybę,

Antanas Radušis (ketvirtas iš kairės) 1910 metais. Antras iš kairės – Juozas Vaičaitis, poeto Prano brolis.

nesiryžo krėsti namų. (1) Apylinkių gyventojai žinojo, kur gauti lietuviškos spaudos, naktį atvažiuodavo pas A. Radušį jos pasiimti.

1895 m. A. Radušis paskiriamas klebonu į naujai steigiamą parapiją Šilavoto kaime (dab. Prienų r.). Sulaukęs 47 metų, pirmą kartą gavo parapiją, tapo klebonu, iki šiol visur tebuvo vikaras. Perkeldama į tokį užkampį, caro valdžia manėsi sutramdyti šį nepaklusnų litvomaną. Bažnyčios Šilavote nebuvo, tik koplyčia, vėjas nešė kalnelių smėlį į akis, miestelis mažulėlis lyg vištos gūžta. Tačiau ne A. Radušį palaužti. Jis Šilavote susidarė darbų planą – pirmiausia, remiamas talkininkų, pastatė kleboniją, pasodino šalia sodą, iškasė 40 metrų gylio šulinį ir ėmė ruošti bažnyčios statybai. Marijampolėje surado inžinierių Valerijų Rybovskį, kuris suprojektavo Šilavoto bažnyčią – didelį neogotikinį pastatą. Klebonas su talkininkais suprato, jog plytas pirkti bus per brangu, nors ir buvo paaukota 13 000 aukso rublių, todėl sugalvojo atidaryti savo plytinę ir vietoje žiesti. Valstiečiai privežė akmenų. Į bažnyčios sienas buvo įmūryta 800 000 plytų.

Šilavotas. 1908 metai.

1902 m. spalio 28 d. Šilavoto Švenčiausios Jėzaus Širdies bažnyčia buvo konsekruota.

A. Radušio dėka daug garsių pavardžių susiję su Šilavotu. Visai prieš pat savo mirtį garsus rašytojas ir Seinų vyskupas Antanas Baranauskas jau žinojo apie naują Šilavoto bažnyčią, ją pašventinti atsiuntė iš Seinų prelatą Juozapą Antanavičių, kuris buvo klebonavęs Prienuose ir asmeniškai pažinojo A. Radušį, jie abu buvo katalikiškos bei tautinės minties savaitraščio „Šaltinis“ bendradarbiai.

1902 m. Šilavoto bažnyčia dar nebuvo iki galo baigta – stogas dengtas šiaudais, grindys išpiltos žvyru, sienos nudažytos aliejumi, kuris išspauistas

iš parapijiečių suneštų sėmenų. Klebonas A. Radušis gebėjo suburti žmones, įkalbėti, mėgo su parapijiečiais bendrauti, buvo įvedęs tokį paprotį, kad sekmadienį po Šv. Mišių tikintieji gali užsukti pas jį į kleboniją išgerti arbatos, pasikalbėti, visas parapijos naujienas žinojo, su žmonėmis sutarė. Nors kartais būdavo ir tėviškai rūstus: prieš sakydamas griežtą pamokslą, prašydavo zakristijoną užrakinti duris, – kad jaunimas laukan nepaspruktų.

Šilavoto bažnyčia buvo įrenginėjama ir po jos pašventinimo – 1908 m. sumontuoti Dancige pagaminti vargonai, apskardintas stogas. Per Pirmąjį pasaulinį karą bažnyčia smarkiai nukentėjo, vargonai buvo sudaužyti. Po karo vargonus Šilavoto bažnyčiai sumeistravo Jonas Garalevičius (1871–1943), garsus Lietuvos muzikos instrumentų meistras, lietuvių tautinio sąjūdžio veikėjas, aviacijos konstruktorius. J. Garalevičius padirbdino ir klasikui Maironiui kankles, kurios iki šiol skamba įeinant į poeto butą.

Didžiulė parama A. Radušiui buvo, kai 1906 m. vikaru į Šilavotą paskyrė Juozą Vaičaitį, poeto Prano Vaičičiaus brolį.

A. Radušis, suvokęs, kad dauguma parapijos vaikų yra beraščiai, 1902 m. Šilavoto klebonijoje įsteigė pradžios mokyklą, jai skyrė savo asmenines lėšas. Mokykla veikė iki 1911 m., kol buvo atidaryta valstybinė. 1904 m. atgavus lietuvišką spaudą, dar labiau ėmė skatinti parapijiečius šviestis ir netrukus savaitraštį „Šaltinis“ prenumeravo jau 80 Šilavoto parapijos šeimų. Klebonas ir pats nevengė publicistinės veiklos – dar anksčiau buvo „Varpo“ leidimo komiteto narys, vėliau bendradarbiavo „Tėvynės sarge“, „Šaltinyje“. 1905 m. A. Radušis dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime.

Kunigas, būdamas muzikos mėgėjas, visose parapijose, kuriose dirbo, organizuodavo chorą, išmokydavo dainų. Atsidūręs Ūdrijos parapijoje (Alytaus r.), pradėjo aktyviai rinkti tautosaką, užrašinėti lietuvių liaudies dainas su melodijomis, prirašė jų kelis sąsiuvinius. Jau buvo susipažinęs su E. Volteriu (1856–1941), Sankt Peterburgo universiteto profesoriumi, baltų kultūros, tautosakos, etnografijos, senųjų lietuviškų raštų tyrinėtoju, jam

ir perduodavo surinktas dainas. Tik atsikraustęs į Šilavotą, A. Radušis rašė laišką E. Volteriu: „Jūsų Mylista! Siunčiu 84 giesmeles, anksčiau prisiųsti negalėjau, nes neturėjau laiko sau persirašyti. Klaidas, kokios yra jose, Tams-ta pasistengsi pertaisyti. Jose prisilaikau tarmės dzūkų. Jeib būsi Tamsta kada mūsų krašte, meldžiu ir pas mane atsilankyti. Su didele pagarba kun. Radušis. Adres Šilavotas per Prienus Marijampolės pavietas Gm. Chlebiškio. Persergėjimas: meldžiu nespausdinti graždanka, bet lietuviškomis raidėmis“.

A. Radušio užrašytų dainų nemažą pluoštą panaudojo ir kompozitorius Stasys Šimkus.

Šilavoto apylinkėse šviesuolis kunigas surinko apie 180 liaudies dainų. A. Radušis turėjo ypatingą galimybę su profesoriumi E. Volteriu įrašyti liaudies dainas į stebuklingąjį fonografo volelį. Čia įtakos turėjo ir gimnazijos bendramokslis J. Basanavičius, kuris, grįžęs 1905 m. į Lietuvą, buvo dažnas svečias pas savo geriausią draugą farmacininką, gydytoją, uždraustos spaudos platintoją Kazimierą Aglinską (1856–1941), daug metų gyvenusį ir dirbusį Garliavoje (Kauno r.), įkūrusį čia pirmąją vaistinę. Šie du vyrai buvo labai artimi bendraminčiai ir bičiuliai nuo Maskvos studijų laikų, kai J. Basanavičius studijavo mediciną, o K. Aglinskas – farmaciją. Maskvoje jie kartu projektavo ir aptarinėjo pirmąjį lietuvišką žurnalą „Aušra“. K. Aglinskas savo brangiam draugui J. Basanavičiui sakydavo, kad jo namai visada atviri bičiuliui. Ir išties J. Basanavičius čia buvodavo dažniau nei gimtuosiuose Ožkabaliuose, daug vaikščiodavo po Garliavos apylinkes, miškus. Pas K. Aglinską jis priimdavo ligonius, pats čia semdavosi sveikatos. „K. Aglinskas iki gyvenimo pabaigos išliko vienu iš J. Basanavičiaus asmeninių patikėtinių. Artimas bičiulis jam buvo patikėjęs savo namų Garliavoje raktą, skyręs atskirą kambarį. Jis J. Basanavičiui padėjo parvykti nuo Tilžės, kai šis grįžo iš Bulgarijos į Lietuvą, kartu su juo garlaiviu parplaukė, J. Basanavičių slėpė ir po Didžiojo Vilniaus Seimo 1905 m.“ (2) J. Basa-

navičius ištisas savaites praleisdavo Garliavoje, jo prisiminimuose užfiksuota labai daug faktų iš gyvenimo pas K.Aglinską. Bičiuliai vaikščiodavo po Garliavos apylinkes, rinko kraštotyrinę medžiagą, svarstė reikšmingus politinius ir visuomeninius lietuvių tautos klausimus.

O nuo Garliavos Šilavotas netoli, su arkliuku keliais apie 30 kilometrų. Tad J. Basanavičius mielai aplankydavo ir A. Radušį. „Su K. Aglinsku per Mauručius (...) nudūmėm į artimą Šilavotą su gražia nauja bažnyčia ant aukšto kalno pas mano gimnazijos draugą kun. Ant. Radušį; čia gerai pavaišinti vakare sugrįžova nakvynėn ...“ – taip prisiminimuose užfiksuota 1908 m. liepos 15 d. (3) J. Basanavičius viešėjo Šilavote pas savo bendramokslį ne tik bičiulystės vardan. „Pas A. Radušį J. Basanavičius ne kartą yra lankęsis. Ir Lietuvos mokslo bei kultūros reikalais besirūpinantis visuomenės veikėjas, ir savo parapijoje didelius darbus užsimojęs nuveikti naujos parapijos klebonas turėjo bendrų interesų. Bene didžiausias iš jų – rūpinimasis senosios kultūros išlikimu ir fiksavimu, ypač tautosakos rinkimu. J. Basanavičius lig tol jau buvo parengęs ir išleidęs stambiuosius savo sukauptos tautosakos rinkinius, A. Radušis – užrašęs šimtus liaudies dainų su melodijomis... Galima drąsiai teigti, kad taip darbuotis tautos labui A. Radušį skatino jei ne bendramokslio bičiulio raginimai, tai bent jo veiklos pavyzdys.“ (4)

1906 m. J. Basanavičius susipažino su Sankt Peterburgo universiteto profesoriumi E. Volteriu, kuris labai domėjosi lietuvių kalba, tautosaka. J. Basanavičius pakvietė E. Volterį stoti į 1907 m. steigiamą Lietuvių mokslo draugiją, kurios svarbiausias tikslas – domėtis Lietuvos praeitimi ir kaupti medžiagą apie ją. E. Volteris susidomėjo draugijos veikla ir, pasiėmęs fonografą – pirmąją pasaulyje neseniai išrastą garso įrašymo priemonę, atvyko į Lietuvą. 1909 m. birželio mėnesį jis pasiekė ir Šilavotą. E. Volteris žinojo, jog čia klebonauja kunigai A. Radušis ir J. Vaičaitis, kuriuos pažinojo iš anksčiau, turėjo su jais ryšį, o ir J. Basanavičius rekomendavo kelionę į

Šilavotą. Šiame bažnytkaimyje buvo suburtas choras, radosi stiprių balsų. Per dvi birželio mėnesio dienas E. Volteris kartu su A. Radušiu į fonografą įrašė 26 dainas su melodijomis. Moterys ir vyrai stengėsi matydami tokį technikos stebuklą.

Jau gerai pažinodami E. Volterį, su juo susidraugavę, 1910 m. lapkričio 7 d. iš Šilavoto į Peterburgą rašė jam laišką abu kunigai – ir A. Radušis, ir J. Vaičaitis. „Meldžiamasis, jei galėsi reikalus praruimuoti, kitą vasarą, t.y. ateinančią išsirenk ant kiek laiko Šilavote vakacijuoti, jei galima, abu su žmonele ponია Aleksandra. Didesnė draugijoje bus visiems smagiau. Kun. Radušis aptiko dainininkę, arti jau 60 dainelių užrašė, su Tamsos fonografu labai būtų pravartu nekurias užbrėžus. Pasveikinimą poniai Aleksandrai. Su tikra pagarba kun.J.Vaičaitis, lauksiva abudu su klebonu atvažiuojant Jūs abiejų. Viso labo kun. Radušis.“ (5) Į šį laišką buvo įdėti ir du rankraščiai dainų su melodijomis, užrašyti A. Radušio ranka: „Ant augšto kalnelio / Žalias bijūnėlis/ Po bijūno žaliu krūmu / Šaltas šaltinėlis... (Šitą pernai užrašiau. Kun. Radušis)“. O kita – „Už jūrų marių ir vandenėlių / Rinko mergelė rinko jaunoji smulkias vuogeles... (Tik ką užrašiau šią dainelę, siunčiu Jumi. Kun.Radušis).“ Tačiau ar E. Volteris buvo dar kartą atvažiavęs į Šilavotą, žinių nėra.

Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyno fonotekoje išsaugotos penkios Šilavoto dainos ir viena giesmė, o Rusijos mokslų akademijos Sankt Peterburgo archyvo filiale tarp E. Volterio rankraščių aptiktas ir šilavotiškių užrašytų 28 dainų sąrašas. Netgi Berlyno fonogramų archyvas, kaupiantis įvairius garso įrašus, iš E. Volterio užfiksuotų dainų yra gavęs keturias Šilavote užrašytas. 1909 m. rudenį tokį fonografą Lietuvos mokslo draugijai nupirko J. Basanavičius, kuris tikriausiai taip pat buvo nuvykęs į Šilavotą įrašyti dainų, tačiau tikslesnės informacijos apie tai nėra. (6)

Dar didžiulis A. Radušio nuopelnas Šilavoto kraštui – ant smėlingų

kalvų pasodintas miškas, trakeliu vadinamas. Vis pakalbindamas valstiečius, kad užleistų nederlingos žemės plotelį, klebonas su talkininkais sodino mišką, prie bažnyčios esančiose kalvose kartu su šilavotiškiais kunigas pasodino apie 12 000 spygliuočių: šilkapušių ir pušų. Suvešėję medžiai ir šiandien džiugina gyventojus, primena kunigą miškininką. Nors tuomet valstiečiai abejojo, ar tuose vėjo pustomuose smėlynuose gali augti medžiai, bet po to kalbėjo, kad klebonas gerą ranką turįs.

Kartu su A. Radušio atvažiavimu kunigauti į Šilavotą prasidėjo ir dar vienas įdomus reiškinys. Tose smėlėtose kalvose netoli miestelio 1895 m. pradėjo kurtis neformalus vienuolynas, Davatkynu vadinamas. Vienišos pamaldžios moterys, troškusios būti vienuolėmis, statėsi mažyčius namelius ir kūrėsi čia gyventi. Vienu metu čia gyveno keturiolika moterų, kurios mokė vaikus, patarnavo ligoniams, dirbo kitus naudingus darbus, tačiau kiekvieną rytą ir vakarą jų takelis buvo numintas bažnyčion, jos buvo didžiosios A. Radušio talkininkės ir pagalbininkės. Šilavoto Davatkynas šiuo metu veikia kaip muziejus, kaip itin unikali vieta ne tik Lietuvoje, bet ir Europoje.

Kunigas A. Radušis mirė 1918 m. rugsėjo 4 d., palaidotas Šilavoto kapinėse.

Aldona RUSECKAITĖ

1. A. Varnauskas. „Kun. Antano Radušio mirties dešimtmetis“. Savaitraštis „Šaltinis“, 1928, nr. 43, p. 690–690.

2. Inga Stepukonienė. „Garliavos provizoriaus Kazio Aglinsko ir Jono Basanavičiaus bičiulystė“. „Lituanistica“, 2013, t. 59, nr. 3 (93).

3. Jonas Basanavičius. „Mano gyvenimo kronika ir nervų ligos istorija. 1851–1922 m.“. Vilnius, Baltos lankos, 1997.

4. Kostas Aleksynas. „Būtina patikslinti: ne Basanavičius, o Volteris“. „Tautosakos darbai“, 2010, t.39, p. 279–281.

5. Istorikė Vida Girininkienė šį laišką ir du užrašytų dainų rankraščius rado Peterburge, Rusijos mokslų akademijoje.

6. Ten pat.

ALDOUS HUXLEY

DARBAS IR LAISVALAIKIS

Iš anglų kalbos vertė Gražvydas KIRVAITIS.

Versta iš: *Aldous Huxley Complete Essays. Vol. III: 1930–1935.*

Aldous Huxley's (1894–1963) – vienas talentingiausių ir įtakingiausių XX a. anglų rašytojų. Jo geriausi romanai „Puikus naujas pasaulis“, „Kontrapunktas“, „Sala“, „Geltonasis Kroumas“ išversti į lietuvių kalbą. Huxley's yra parašęs ir nemažai esė, kuriose įžvalgiai atskleidžia kai kurias XXI a. ir dar tolimesnės ateities problemas. Žinoma, kai kurių technikos priemonių autorius tuo metu (XX a. vidury) negalėjo numatyti, tačiau nepaseno jo mintys apie žmonijos plėtros alternatyvas. Čia pateikiamoje esė Huxley'io dėmesį patraukė amžinai aktuali laisvalaikio prasmė ir jo ilginimo pasekmės.

Reformų šalininkai laukia tokių laikų, kai veiksminga visuomenės struktūra ir ištobulinta technika panaikins alinančio ir ilgai trunkančio darbo būtinybę ir įgalins visus vyrus ir moteris turėti tiek laisvalaikio, kiek dabar jo turi tik nedaugelis išrinktųjų. Tame aukso amžiuje niekam nereikės dirbti daugiau keturių ar penkių valandų per dieną. Likęs kiekvieno žmogaus laikas priklausys tik jam ir jis galės veikti su juo ką tik panorės. Bet kuriam jautriam asmeniui sunku būtų nepritarti tokiems siekiams.

Bet pritarimas tokiam idealui nebūtinai reiškia nekritišką požiūrį į jį; galima karštai remti ką nors, tačiau nereikia prarasti gebėjimo galvoti. Daugumą žmonių slegia besaikis ir visiškai beprasmis darbas. Tokia padėtis gali ir išties privalo kelti pasipiktinimą ir gailestį. Bet šie jausmai neturi trukdyti kritikuoti projektus tų, kurie ketina keisti dabartį. Visuomenės reformatoriai trokšta regėti tokią sistemą, pagal kurią visi žmonės turės tiek pat arba beveik tiek pat laisvalaikio, kiek šiandien jo turi nedirbančios klasės. Nepaisant viso mūsų palaikymo, ar iš tikrųjų verta trokšti tokio projekto įgyvendinimo?

Pradžioje paklauskime: ką žmonėms veikti laisvalaikiu, kurį suteiks jiems visuomenės pertvarkymas ir tobula technika? Į šį klausimą ateities pranašai duoda iš esmės vienodus atsakymus, šiek tiek įvairaujančius pagal jų skonius. Henri Poincaré¹, pavyzdžiui, manė, kad ateities žmonės užpildys savo ilgą laisvalaikį apmąstydami gamtos dėsnius. Panašios nuomonės laikosi ir ponas Bernardas Shaw. Nuo ketverių metų amžiaus nustoję domėtis tokiais vaikiškais dalykais kaip meilė, menas ir bendrapiliečių visuomenė, senovės gyventojai penkiaknygėje „Atgal į Matūzaliao laikus“ neribotai pailgėjusią egzistenciją pašvenčia meditacijoms apie paslaptinę ir nuostabų kosmoso grožį. Utopijoje „Žmonės kaip dievai“ H.G. Wellsas vaizduoja atletiškus chemikus ir matematinės fizikos atstovus, kurie vaikšto nuogi ir, kitaip nei asketiškai pono Shaw senovės žmonės, tarp eksperimentų racionaliai užsiima laisvąja meile. Jie taip pat domisi menais ir nieko prieš pažaisti.

Šie trys atsakymai į mūsų klausimą yra tipiški. Įvairūs pranašai gali skirtingai vertinti įvairių veiklų, būdingų aukštuomenei, svarbą, tačiau visi sutinka, kad mūsų nedirbančių palikuonių gyvenimas bus puikus. Jie (palikuonys) uoliai stengsis susipažinti su viskuo „geriausiu, kas buvo pagalbota ar pasakyta“ apie viską; jie klausysis puikiausios muzikos koncertų; jie užsiims menais ir amatais (bent jau iki to laiko, kai netgi šie užsiėmimai pasirodys vaikiški); jie studijuos įvairias mokslo šakas, filosofiją, matematiką ir mąstys apie nuostabų pasaulio, kuriame gyvena, paslaptinę. Trumpai tariant, šios nedirbančios masės ateityje, visai netolimoje – jau mūsų anūkai turbūt sulauks keturių valandų darbo dienos – darys visus tuos dalykus,

¹Prancūzų matematikas, fizikas ir mokslo filosofas (1854-1912).

kurių šių laikų privilegijuotos klasės toli gražu nedaro.

Kiek dabar gyvena turtingų ir nedirbančių žmonių, kurie leidžia laiką mąstydami apie gamtos dėsnius? Nežinau, tik žinau, kad tokius sutinku nedažnai. Tiesa, nemažai nedirbančiųjų globoja menus ir netgi mėgėjiškai patys jais užsiima. Tačiau visi, kam teko sukinėtis tarp turtingų meno mecenatų, žino, kiek tarp jų yra snobų, kokios lėkštos ir nenuoširdžios dažniausiai būna jų garsiai reiškiamos liaupsės. Privilegijuotos klasės užsiima menais dėl tų pačių priežasčių, dėl kurių užsiima bridžu – pabėgti nuo nuobodulio. Kartu su sportu ir mylėjimusi menas padeda užpildyti jų gyvenimo tuštumą.

Monte Karle ir Nicoje sutinki turtuolių, kuriems labiausiai rūpi lošimai ir meilė. Anot mano turistų vadovo, vien tik Monte Karlą kasmet aplanko du milijonai. Šiame pakrantės rėžyje kiekvienais metais susirenka septynios aštuntosios visų nedirbančių Europos gyventojų. Jų malonumui kasdien groja penki tūkstančiai orkestrėlių. Šimtas tūkstančių automašinių skubiai perveža juos iš vienos vietos į kitą. Didžiulės akcinės bendrovės siūlo jiems visokias pramogas – nuo ruletės iki golfo. Tuntai prostitučių susirenka iš visų žemės rutulio dalių, o entuziastingų aistringos meilės mėgėjų netrūksta. Keturis metų mėnesius Prancūzijos Riviera tampa žemės rojumi. Kai tie keturi mėnesiai pasibaigia, nedirbantys turtuliai grįžta į savo namus šiaurėje, kur jų laukia ne tokie prabangūs, bet nemažiau realūs palikto rojaus pakaitalai. Kaip sakiau, nedirbantys turtuliai Monte Karle yra tie, kurių pagrindinės kovos su nuoboduliu ir rimtomis mintimis priemonės yra meilė ir žaidimai. Tarp jų yra ir „meniškų“ individų. Bet manau, kad ne Monte Karle galime rasti meniškiausius turtuolius. Jei norime išvysti geriausius, turime važiuoti į Florenciją. Florencija yra prieglauda visų, su vienodu įkarščiu žaidžiančių kunišką dëlionę ir besigërinčių Fra Angelico² paveikslais. Prie arbatos ir bandelių jie šnekasi, jei patys jau per seni meilei, apie gašlų jaunimą; tačiau jie taipogi lieja akvareles ir skaito Šv. Pranciškaus „Mažąsias gëles“³.

Vis dëlto turiu pripažinti, jog tarp nedirbančių turtuolių yra gerbiama mažuma tokių, kurie užsiima labdaringa veikla, politika, vietine savivalda ir retkarčiais mokslo darbais. Nenoriu vartoti žodžio „tarnavimas“, nes jį

² Italų tapytojas (apie 1387-1455).

³ Šv. Pranciškaus gyvenimo aprašymai.

dažnai valkioja tokios laikraštinių, suktų verslininkų ir profesionalių moralistų iš KVJS⁴ paduognės, kad jis prarado savo tikrąją reikšmę.

Pasak mūsų šiuolaikinių mesijų, „idealiai tarnauja“ tie, kurie apsukriai ir pelningai verslauja ir tik per plauką išvengia kalėjimo. Paprasčiausia krautuviniųkystė išaukštinama iki skaisčios dorybės. Tarnavimas žmonėms, įkvepiantis geriausią nedirbančios anglų klasės dalį, neturi nieko bendra su „tarnyba“, taip dažnai minima amerikiečių žurnalų reklamose. Jei nepabrėžčiau to skirtumo, mano pagiriamieji žodžiai tai pasigėrėtinais nedirbančiųjų mažumai skambėtų jei neįžeidžiamai, tai labai jau blankiai. Bet netgi deramai atsižvelgę į tą mažumą ir jos darbus, negalime nuoširdžiai teigti, jog šių dienų ar bet kurio mums žinomo istorinio laikotarpio privilegijuotos klasės patraukliai demonstruoja savo laisvalaikį. Dyko gyvenimo Monte Karle ir netgi meniškoje Florencijoje stebėjimai toli gražu nedžiugina ir nekilnina.

Nepaguodžia ir dirbančių beturčių laisvalaikio užsiėmimai per tas trumpas jų poilsio valandas tarp darbo ir miego. Ką dažniausiai darbo žmogus veikia laisvalaikiu? Žiūri, kaip kiti žaidžia sportinius žaidimus, eina į kiną, skaito laikraščius ir vidutinišką literatūrą, klausosi radijo koncertų bei muzikos įrašų ir važinėja iš vietos į vietą traukiniais ir autobusais. Visus šiuos užsiėmimus nuo turtuolių pramogų skiria tik jų pigumas. Pailginkime laisvalaikį, ir kas atsitiks? Bus daugiau filmų, daugiau laikraščių, daugiau pusėtinų romanų, daugiau radijo aparatų ir daugiau pigių automobilių. O jeigu kartu su laisvalaikiu padidėtų gerovė ir išsilavinimas, būtų daugiau rusų baletų, taip pat daugiau filmų, daugiau *Times'ų* ir *Daily Mail'ų*, daugiau kazino, daugiau lažybų kontorų ir futbolo rungtynių, daugiau brangių operų, daugiau muzikos įrašų, daugiau Hugh Walpole'ų⁵ ir daugiau Natų Gouldų⁶. Galima tikėtis, kad veikdamos tokius pat organizmus tokios pat priežastys duos tokius pat rezultatus. Supaprastintu požiūriu ir mums pažįstamais istoriniais laikais žmogaus prigimtis iš esmės nekinta, organizmas lieka toks pat.

Todėl galima manyti, kad padidėjusį laisvalaikį lydės padažnėjusios dvasinės ligos – nuobodulys, nepasitenkinimas, pyktis, persisotinimas,

⁴ Krikščioniškoji vyrų jaunimo sąjunga (tarptautinė organizacija).

⁵ Anglų rašytojas (1884–1941).

⁶ Anglų rašytojas, populiarių romanų autorius (1857–1919).

kurios kamuoja nedirbančias klases dabar ir kamavo praeityje. Kita pailgėjusio laisvalaikio pasekmė – jeigu prie jo dar prisidėtų aukštesnis gyvenimo lygis – būtų smarkiai išaugęs dabartinės dirbančiųjų klasės susidomėjimas visokeriopais meilės reikalais. Meilė visame jos grožyje gali klestėti tik socialiai pavalgiusių ir nedirbančių žmonių visuomenėje. Pavartykite literatūrą, parašytą privilegijuotų klasių atstovų ir skirtą tom klasėm, ir palyginkite ją su populiaria darbininkų klasės literatūra.

Jeigu rytoj arba dar po poros kartų visi žmonės galėtų gyventi nedirbdami, kas dabar prieinama tik nedaugeliui, rezultatai, man regis, būtų tokie: nepaprastai išaugtų paklausa tokiems laiko stūmėjams ir mąstymo pakaitalams kaip laikraščiai, filmai, romanai, pigios ryšių priemonės ir bevieliai telefonai, trumpai tariant, išaugtų paklausa sportui ir menui. Labai padidėtų susidomėjimas subtiliu mylėjimosi menu, ir daugybę žmonių, lig šiol atsparių proto ir dvasios ligom, imtų kamuoti nuobodulys, depresija ir visuotinis nepasitenkinimas.

Dalykas tas, kad išaugę tokie, kokie yra dabar, dauguma žmonių dažniausiai pašvenčia savo laisvalaikį tokiems užsiėmimams, kurie, nors ir nėra visiškai ydingi, mažų mažiausia yra kvaili, beprasmingi ir, kas dar blogiau, paslapčia suvokiami kaip beprasmingi. Tolstojui vien mintis apie visuotinį laisvalaikį atrodė absurdiška ir netgi pasibaisėtina. Tuos visuomenės reformatorius, kurie skelbė visuotinį laisvalaikį kaip siekiamybę, jis laikė bepročiais, nes jie ketino visus žmones padaryti tokius kaip tie turtingi miestų dykūnai, tarp kurių jis praleido jaunas dienas ir kuriuos jis taip niekino. Jis laikė tai sąmokslo prieš žmonijos gerovę. Tolstojui atrodė svarbu ne tai, kad dirbantieji gautų daugiau laisvalaikio, o kad nedirbantieji privalėtų dirbti. Jam visuomenės idealas – visų žmonių darbas natūralioje aplinkoje. Jis norėjo, kad visi vyrai ir visos moterys dirbtų žemę ir maitintųsi jų pačių prižiūrimų laukų produkcija. Utopijų kūrėjai dažnai pranašauja, kad ateis laikas, kai žmonės išvis atsisakys žemės ūkio ir valgys sintetinį maistą; Tolstojui ši prielaida kėlė pasibjaurėjimą. Bet nors jis, be abejo, turėjo teisę bjaurėtis, sintetinio maisto pranašai turbūt geriau numatė ateitį nei jis. Labiau tikėtina, kad žmonija susikels į miestus, o ne masiškai sukaimės. Bet šios tikimybės mūsų čia neliečia. Mums įdomi Tolstojaus pažiūra į laisvalaikį.

Tolstojui nepatiko laisvalaikis dėl jo paties patirčių dykinėjant

jaunystėje ir bendraujant su kitais nedirbančiais vyrais ir moterimis. Jis priėjo išvadą, kad anais laikais laisvalaikis buvo ne palaima, o veikiau prakeikimas. Sunku nesutikti su juo, kai aplankai Monte Karlą arba kokį kitą nedirbančiųjų žemės rojų. Daugelis protų griebiasi darbo tik per prievartą.

Laisvalaikis naudingas tik tiems, kurie trokšta dirbti protinį darbą netgi niekieno neverčiami. Visuomenėje, kurią visą sudaro tokie aktyvūs protai, laisvalaikis būtų vienas malonumas. Tokios visuomenės niekada nebuvo ir niekur nėra dabar. Ar galima ją sukurti? Tie, kurie mano, kad visus gamtos trūkumus galima pataisyti tinkamu ugdymu, atsakys teigiamai. Ir išties gan akivaizdu, jog švietimo mokslas tebėra pradinėje stadijoje. Turime pakankamai žinių apie fiziologiją, kad galėtume sugalvoti tokių gimnastikos pratimų, kurie išlavins kūną iki neįsivaizduojamų aukštumų. Tačiau mūsų žinios apie protą, ypač apie augantį protą, yra visai ne tokios išsamios, ir netgi tos, kurias turime, nėra sistemingai ar visuotinai taikomos švietimo problemoms spręsti. Mūsų protai panašūs į suglebusius sėslių miestiečių kūnus – neveiksmingi ir netobulai išvystyti. Daugybei žmonių intelekto lavinimas baigiasi kone vaikystėje; jie eina per gyvenimą su intelektualiais penkiolikmečių berniukų ar mergaičių gebėjimais. Tinkamas protinės gimnastikos kursas, pagrįstas tikrom psichologijos žiniomis, bent jau leistų visiems protams pasiekti jiems maksimalų išsivystymą. Puiki perspektyva! Bet mūsų susižavėjimas švietimu šiek tiek atvėsta, kai prisimename, koks yra maksimalus išsivystymas, pasiekiamas daugumai žmonių. Tarp žmonių su įgimtais talentais kuriose nors srityse ir žmonių, neapdovanotų jais, santykis toks pat kaip tarp žmonių ir šunų. Matematikoje aš esu šuo, palyginti su Newtonu; šuo – muzikos srityje, palyginti su Beethovenu, o dailėje – šuo, palyginti su Giotto⁷. Jau nekalbant apie tai, kad esu šuo, palyginti su Blondinu, lyno akrobatu; biliardą žaidžiantis šuo, palyginti su Newmanu; kaip boksininkas esu šuo, palyginti su Dempsey'iu; vyno degustavime – šuo, palyginti su Ruskino⁸ tėvu. Ir taip toliau. Netgi jei būčiau tobulai išmokytas matematikos, muzikos, tapybos, vaikščioti lynu, žaisti biliardą, boksuotis ir degustuoti vyną, aš tapčiau tik dresiruotu šunimi, o ne šunimi iš prigimties. Šitokia perspektyva mane tenkina tik iš dalies.

⁷ Italų tapytojas (1266-1337).

⁸ Anglų meno kritikas (1819-1900).

Lavinimas gali garantuoti kiekvienam žmogui protinio vystymosi maksimumą. Bet ar tas maksimumas pakankamai aukštas, kad daugeliu atvejų leistų visai visuomenei gyventi nedarbant ir neįgyjant tų apgailėtinų savybių, visada būdingų privilegijuotoms klasėms. Pažįstu daugybę žmonių, gavusių patį puikiausią šiais laikais išsilavinimą, tačiau leidžiančių savo laisvalaikį taip tarsi niekada nieko nesimokė. Bet mūsų puikiausias išsilavinimas turbūt yra prastas (nors pakankamai geras visiems talentingiems žmonėms, kurių turime); galbūt jeigu jis išties būtų efektyvus, žmonės leistų laisvalaikį mąstydami apie gamtos dėsnius.

Drįsčiau tuo suabejoti. Ponas Wellsas, ugdymo šalininkas, nukelia savo utopiją į ateitį – už trijų tūkstančių metų; ponas Shaw, kur kas mažiau pasikliaudamas gamta ir sąmoningos evoliucijos procesu, savąjį perkelia į 30 000 metus po Kr. Geologiniu požiūriu abu šie laikotarpiai yra vienodai trumpi. Tačiau, nelaimei, mes nesame iškasenos, o žmonės. Net trys tūkstančiai metų mums atrodo nepaprastai ilgas laikas. Prielaida, kad po trijų tūkstančių ar trisdešimties tūkstančių metų žmonės gyvens malonų ir racionalų gyvenimą tik šiek tiek paguodžia ir menkai pasitvirtina. Žmonės įpratę galvoti tik apie save, savo vaikus ir savo vaikų vaikus. Ir jie visiškai teisūs. Po trisdešimties tūkstančių metų gal viskas bus gerai. Tačiau kol kas tą geologinį ketvirtį valandos, skiriančią dabartį nuo rožinės ateities, dar reikia pragyventi. Ir aš spėju, kad viena iš antraeilių, o gal pirmaeilių to ketvirčio valandos problemų bus laisvalaikio problema. Iki dutūkstantųjų metų visur bus oficialiai nustatyta šešių valandų darbo diena, o per sekantį šimtmetį ji turbūt dar sutrumpės iki penkių ar dar mažiau valandų. Iki tol gamta nespės pakeisti žmonijos mąstymo įpročių, o ugdymas, kad ir patobulėjęs, tik pavers šunis dresiruotais šunimis. Kuo vyrai ir moterys užpildys vis ilgėjantį laisvalaikį? Apmąstydami gamtos dėsnius kaip Henri Poincare? Ar skaitydami „Pasaulio naujienas“? Norėčiau žinoti.

Aldous HUXLEY

LEONAS PELECKIS-KAKTAVIČIUS

KĄ TEIGIA KAZIO BIMBOS ASMENS KODAS

Svečiuodamasis „Varpų“ redaktoriaus namuose Bernardas Brazdžionis vis pastebėdavo, kad svetainėje šalia knygų įsitaisęs akmeninis Rūpintojėlis *tikras Kazys Bradūnas*. Tačiau tuomet, kai jį akmenyje iškalė pradedantis skulptorius Kazys Bimba, apie šį poetą jis gal dar ir nebuvo girdėjęs. Po daugelio metų vėl susitikus, jaunystės laikų pažįstamo klausiu: „Vis dėlto turbūt malonu išgirst apie tokį *atsitiktinumą*?“

- Kolegos, su kuriais anuomet dirbau, buvo mėgėjai klausytis „Amerikos balso“. Jie ir mane tokiai nuodėmei paskatino, - gan netikėtas prisipažinimas, nors ir nesiejamas su poeto atvaizdu. – Ir žinojau apie tuos

Kazys BIMBA. 2018 m.

Kazys BIMBA. Dešimt Dievo įsakymų. Granitas, bronzos. 12x9x6. 2015.

poetus, ir ne tik apie juos, nemažai, kiek jau buvo galima tais laikais žinot.

Retas atvejis: gyvename su Kaziu tame pačiame mieste, o nuo 1984-ųjų, kai apie jį papasakojau „Nemuno“ žurnale, daugiau lyg ir nebendravome. Taip, man nebuvo paslaptis, kad ant vieno ar kito žinomo šiauliečio kapo vėl atsirado K. Bimbos kūrinys, kad šis žmogus dalyvauja parodose, pleneruose, simpoziumuose, apie tai vis kartkartėm informuodavo vietinė spauda, kartais ir *kepuriskai* pasisveikindavom. Ir tik pamatęs naujausius darbus, supratau, kad neabejotinai atėjo laikas daugiau sužinoti, kuo K. Bimbai buvo tie daugiau kaip trys dešimtmečiai, ką jo kūrybiniame kelyje pakeitė Atgimimas ir Nepriklausomybė.

Pirmiausia turbūt derėtų pažymėti, kad per tą laiką K. Bimba tapo pripažintu skulptoriumi: 2006-aisiais jam suteiktas meno kūrėjo statusas.

Kazio veide laikas beveik nepadarė jokių korekcijų, bent jau pirmąją akimirką taip atrodo. Toji pati šypsena, atviras žvilgsnis, koku apdovanoti tik tie, kuriais visada galima pasitikėti. Tik plaukai jau ne tokie – visiškai balti. Tačiau bendro vaizdo jie tikrai negadina.

- Per tą laiką faktiškai pasikeitė viskas. Apie anuos laikus ir kalbėt nebesinori, - atsakymas įtikinantis.

Vis dėl to *anie laikai* dar trumpam prisimenami, pažymėjus, jog Nepriklausomybė atvėrė kelius į parodinį gyvenimą. Taip, ir anuomet, nors ne taip dažnai, dalyvaudavo parodose, bet reikėdavo joms daryt visai ne tai, ką norėdavo. O atnešus parodos organizatoriams darbą, kuris tau atrodė vertingesnis už kitus, jis dažniausiai būdavo atidedamas į šoną.

Kazys aktyviai dalyvavo Sąjūdžio veikloje. Ne, ne kaip tribūnas, kaip eilinis, nuo tokių, kaip jis taipogi nemažai priklausė. Naujieji vėjai jam buvo ypatingai svarbūs – atsivėrė dideli keliai, reikšmingi kūrybiniam gyvenimui. Išlaisvino, leido atvirai daryt, ko seniai širdis troško. Ir ne tik daryt, bet ir viešai rodyt, ką neseniai galėjo tik į dirbtuves užsukusiam labai artimam, patikimam žmogui. Tas pakilimo laikotarpis pirmiausia susijęs su sakralinėm skulptūrom, apie kurių patekimą į parodas anksčiau ir svajot negalėjo.

Po daugelio metų K. Bimba apie save įspūdingai priminė autorine paroda, skirta Lietuvos valstybės atkūrimo 100-mečiui. Tiesa, Šiaulių universiteto dailės galerijoje veikė ne akmens, o medžio skulptūrų paroda. Labai simpatiškas, daugiareikšmis jos pavadinimas – „Asmens kodas“.

Kazys BIMBA. Da Vinčio kodas. Medis. 90x31x30. 2018.

Kazys BIMBA. Sūnus palaidūnas. Metalas, granitas. 56x21x6. 2016.

Kas be ko, ir kūrinių, kompozicijų pavadinimai originalūs, neatsitiktiniai, gerai apgalvoti, metaforiški: „Mozė“, „Pažadėtoji žemė“, „Kryžių kalnas“, „Nusausinta upė“, „Prokrusto lova“, „Sūnus palaidūnas“, „Šv. Brunonas“, „Temidė“, „Asmens kodas“ ir kt. Kiekvienas jų, be abejo, turi ir savo išskirtinę atsiradimo istoriją, apie kurią žino tik autorius. Šiandien tie kūriniai jau sugrįžę į dirbtuvę, tačiau Kazys nelinkęs ilgiems pasakojimams, jis sako, jog kažkokių išskirtinių tų darbų atsiradimo istorijų kaip ir nėra. Šiaip jau jis pirma sugalvoja pavadinimą, tik paskui daro darbą. Sugalvoja, o paskui sukasi galvoje pavadinimas, kurių daugelis susiję su Antika, jam turinčia ypatingą traukos jėgą.

- Kad ir ta „Prokrusto lova“. Visada tave lydi, visada tave kažkas „apkapoja“. Ar ta pati „Mozė“, „Pažadėtoji žemė“. Tai – tokie dalykai, kurie visą laiką eina per gyvenimą. Nebūtinai juos būtina susieti su praeitimi. Ir dabar tas vyksta. Todėl mano pavadinimai gal daugiau atėję iš pergyvenimų, - sako Kazys.

Įdomus prisipažinimas: laikas nuo laiko iš naujo vis perskaitęs Homero „Odiseją“. *Nes užveda.*

O medis jo gyvenime visada buvęs, nuo vaikystės. Tai – labiausiai prieinama medžiaga. Kai gimtuosiuose Mikalaičiuose (Šiaulių r.) reikėdavo į trobą atnešti malkų, visada kuri nors pliuska tapdavo išskirtine – joje Kazys nesunkiai įžiūrėdavo būsimą kūrinį.

Bandau provokuoti. Šiais laikais gan madingos beprasmiškos atrakcijos. Kai kurie žinomi dailininkai tokią kūrybą net į Šiaulių centrinio parko medžius bevelija įkelti. Koks K. Bimbos požiūris į panašius atradimus?

Pašnekovas neslepia: jam maloni abstrakcija, tačiau tik tokia, kuri neabejotinai turi prasmę. O dabar dažnai daromi neturintys prasmės darbai, bet kokia forma.

Čia turbūt derėtų paminėti kiek netikėtą ir paties K. Bimbos kūrinį – „Samogitas“, įsitaisiusį prie Šiaulių dailės galerijos. Tai – ant suoliuko sėdintis natūralus akmuo. Iš pirmo žvilgsnio lyg ir beprasmis darbas. Tačiau, žinant žemaičio charakterį, negalima pamiršti, kad Žemaitija jam visada buvo kaip tas lauko riedulys. Jį gali vartyt, bet jis išliks toks, koks yra. Darydamas skulptūrą, autorius tai ir turėjo omenyje. Iš pradžių į miesto centrinėje erdvėje ant suoliuko sėdintį akmenį buvo įvairiai žiūrima, dabar daugeliui atrodo, jog seniai jam čia reikėjo atsirast.

Daugiausia K. Bimbos kūrinių iš akmens galima pamatyti kapinėse – Šiaulių ir aplinkinių rajonų amžino poilsio vietose, yra ir Antakalnyje. Kazys stengiasi nesikartoti, netiražuoja savo darbų. Kaip tai pavyksta? Kas svarbiausia kuriant tokius darbus – liūdesys, filosofija, santykis su amžinybe ir laikinumu?

Tie, kurie susidūrė su skulptorium, žino, jog jis neskuba jų prašymą įgyvendinti labai greitai. Amžinybė jam, kaip ir daugeliui mūsų, šventas reikalas. Sužino, kas įmanoma apie velionį, o ir jo artimuosius. Vieną kitą kartą pabendrauja. Prieš imdamas į rankas kaltą dar sykį pagalvoja apie atsakomybę – antkapinių kūrinių niekas nekeičia, jie stovi tiek, kiek gyvuoja kapinės.

Dar viena įdomi smulkmena: darbai neatsiskiria nuo skulptoriaus. Tie žmonės, kuriems darė antkapinius paminklus, tampa puikiais draugais. Susitinka, pasikalba. Be to, pats Kazys, buvdamas vienoje ar kitose kapinėse, aplanko savo kūrinius. Nurenka užkritisius šapelius, patvarko

Kazys BIMBA. Rūpintojėlis. Lauko granitas. 30x17. 2011.

Kazys BIMBA. Asmens kodas. Medis, metalas. 78x38x18. 2015.

kapavietę, net nuplauna paminklą, jei yra toks reikalas.

Anot K. Bimbos, iš viso yra sukūręs nuo trijų šimtų iki pusės tūkstančio antkapinių paminklų. Tikslios statistikos neturįs. Toji galerija išties įspūdinga, tuo nesunku įsitikinti pabuvojus kartu su skulptorium vien Šiaulių kapinėse.

Tačiau suteikime žodį specialistui – menotyrininkui Virginijui Kinčinaičiui, jau seniai stebinčiam Kazio kūrybinį kelią: „Kazys Bimba gali puikuotis spalvinga kūrybine savo biografija, kurią puošia didžiulė skulptūrinių antkapių kolekcija. Sakykime, kad tai yra jo skulptūrų paroda po atviru dangumi. Tai – kūriniai, savitai pratęsiantys tradicinę lietuviškų antkapių meną. Tačiau tai modifikuota, naujas Lietuvos kultūros realijas perteikianti, jau kitas vertybes ir estetinę skonį simbolizuojanti kūryba.

Reikėtų labai atidžiai pastudijuoti K. Bimbos antkapių kolekciją ir mums atsivertų esminiai lietuviško mentaliteto bruožai – santykis su amžinybe ir laikinumu, gyvenimu ir mirtimi. Šiuo atveju antkapyje kryžiuojasi estetika ir egzistencija. Laikinumą pridengiamas ilgaamžiu akmeniu, o mirtis nuslopinama estetinė gražios formos pajauta. Todėl Kazys nuolat laviruoja tarp religinių, mirties, amžinybės simbolių ir skulptūrinės plastikos dėsnių.

Pasitelkdamas tradicinės ir modernios skulptūros formas, jis modernizuoja ir estetizuoja šiaip be galo monotonišką „monolitinį“ lietuviškų kapinių peizažą ir kuria naujas kapinių kultūros tradicijas.“

2018-iejį K. Bimbai išskirtiniai buvo dar ir todėl, kad sukūrė originalią atminimo lentą, skirtą žymiam architektui Karoliui Reisonui (1894–1981). Labai sumaniai panaudotas Kauno Prisikėlimo bažnyčios, prie kurios projekto tarpukaryje darbavosi šis architektas, motyvas. Švediškas granitas, šiauliečio skulptoriaus dėka virtęs įspūdingu kūriniu, labai dera ant pastato Vilniaus ir Vasario 16-osios gatvių sankirtoje.

Pažinčiai su K. Reisono kūryba jau nemažai metų. Žinojo, kad išskirtinio grožio Venclauskių rūmai, kuriuose dabar „Aušros“ muziejus, yra vienas jo projektų. Taipogi ir senoji „Rūta“. Tačiau didžiausią įspūdį padarė Kauno Prisikėlimo bažnyčia, prieš keletą metų plenero metu pabuvojus ne tik jos sakralinėse erdvėse, bet ir rūsiuose. Užtat, kai buvo paskelbtas konkursas memorialinei lentai sukurti, padirbėjo iš širdies ir laimėjo net dvi – pirmąją ir antrąją – vietas. Be abejo, įgyvendintas pirmasis variantas.

Kazys BIMBA. Teisuolis. Granitas, metalas, ragas. 14x10x10. 2014.

Kazys BIMBA. Paminklas Icchokui Merui. 110x80x67. Kelmė, Icchoko Mero aikštė. 2010.

Kazys BIMBA. Možė. Medis.

Kazys pasakoja, jog nė kiek ne lengviau buvo surasti vietą atminimo lentai. Norėjosi, kad ji įsikurtų ir miesto centre, ir prie kurio nors pastato, su K. Reisonu susijusio. Po ilgų paieškų surado tokią vietą – šalia naujos elektros skydinės stovėjo senoji, amžių atgyvenusi dėžė. Erdvė, kuri tarsi laukė, kad čia būtų įamžintas žymiojo architekto atminimas.

Ar tai pirmoji K. Bimbos sukurta memorialinė lenta? Ne. Bene svarbiausia, kad ir tokio pobūdžio darbai gimsta neskubant, įsigilinus į asmenybės, kuriai jie skirti, gyvenimą. Pastaruoju metu viena įdomesnių – akademikei Irenai Eitminavičiūtei (1931-2016), kurį laiką gyvenusiai S. Lukauskio gatvėje, Vilniaus šiauliėčių klubo prašymu sukurta atminimo lenta.

Pripažinimą pelnęs yra ir pats K. Bimba. Jam buvo skirta 2008 metų Šiaulių miesto kultūros ir meno premija. Ne vieną apdovanojimą parsivežė iš parodų įvairiuose Lietuvos ir užsienio miestuose.

- Kokie įvertinimai labiausiai nudžiugino?

- Mieliausias tas, kuris arčiausias, - Kaziui šiauliškė premija iki šiol šildo širdį. Jis sako, jog pažįstas beveik visus, kurie įvertinti ta premija.

Kazys BIMBA. Šv. Pranciškus. Medis, granitas. 47x56x57. 2011.

Turįs ir slaptą tikslą – suburti jos laureatus į klubą. Galėtų rinktis kad ir jo dirbtuvėje, tikrai būtų apie ką pakalbėti.

Na, o jo darbų jau yra pasklidusių po visą pasaulį. Įvairių kūrinių yra įsigiję ir muziejai, ir kolekcininkai.

Artimiausio žmogaus – dukros Monikos, studijavusios diplomatijos mokslus, nuomonė – tikrai ne diplomatiška, Kaziui ji ypatingai brangi: „Mano tėtis tašo akmenį, drožia medžio skulptūras, tapo. Polinkį dirbuotis plaktuku jis tikriausiai paveldėjo iš savo tėčio, kuris buvo nagingas kalvis. Apie senelį žinau nedaug, susipažinti su juo nebeteko, tačiau daug fizinių jėgų ir kantrybės reikalavęs jo amatas man visuomet kėlė mistinį susižavėjimą – nuostabu matyti, kaip žmogus, įvaldęs ugnį ir metalą, iš tvirtos medžiagos sugeba kurti grakščias formas, daiktus, įrankius. Galbūt iš to atsirado tėčio gebėjimas matyti dalykus ne tokius, kokie jie yra, bet tokius, kokiais jie galėtų tapti. Jis išmoko žvelgti į medžiagą, daiktą ar gyvenimišką situaciją kaip į galimybę sukurti kažką puikaus ir nepaprasto. Šis gebėjimas leidžia matyti realybę gražesnę nei ji yra, išžvelgti jos potencialą ir tuo pačiu ją keisti, formuoti, pritaikyti sau. Tikriausiai todėl tėtis pagrįstai didžiuojasi

galėdamas gyventi iš savo kūrybos. Jo kūryba – tai jo darbas, nuolatinės pastangos, laisvalaikis, jo gyvenimo pilnatvė.“

Jei palygintume skulptorių K. Bimbą, žengiantį pirmuosius žingsnius kūrybiniame kelyje ir dabartinį, kas pasikeitė? Nesunku ar sudėtinga būtų atskirti 9-10 praėjusio amžiaus dešimtmečiuose ir jau XXI a. sukurtus kūrinius?

- Gal mastelis pasikeitė. Gyvenimiška patirtis dovanoja savotišką filosofiją, - *persiritus į kitą pusę*, Kaziui norisi daug ką labiau apibendrinti. Anksčiau norėjosi aštresnių, gal labiau iššaukiančių temų, o dabar kuo toliau, tuo labiau norisi nuglūdintų, mažesnių, aptakesnių formų. Vienam darbe viską ir labai daug pasakyt jau nesinori.

Kažkada rašiau: „Tie, kurie valdo akmenį, neretai valdo ir pinigą. Kazys ne toks. Ir netaiko į tokius. Kol šito nežinojau iki galo, plunksnos į rankas neėmiau.“ Ne visai taktiškas klausimas, praėjus keliems dešimtmečiams ir gyvenant jau kapitalizmo sąlygomis: ar ta nuomonė apie patį tebegalioja?

Kazys ir naujiems laikams atėjus neįkūrė jokios įmonės, nors turėjo tokių galimybių ir net buvo raginamas. Kai ateina užsakovas, niekada jam nesako, jog tas ir tas tiek ir tiek kainuoja. Klausia: „Kiek galit skirt tam reikalui?“ Yra įsitikinęs, kad žmonės sąžiningi, ypač netekties valandą. Nors niekada neturėjo kitokių pajamų, sako, jog jam užtenka tiek, kiek gauna.

Įdomus K. Bimbos požiūris ir į pripažinimą, atėjusį tik per darbą, žūtbut jo nieieškant:

- Man pripažinimas – kad tie žmonės, kuriems kažką sukūriau, ir toliau su manim bendrauja.

Kazys visų pirma žinomas kaip skulptorius.

- Kažkada esat minėjęs, kad svarbiausia jums, kaip tapytojui, perteikti nuotaiką. Akmuo ir medis visiškai nenukonkuravo, drobei dar lieka laiko?

- Lieka, lieka, - patvirtina. – Jei nuo ryto dirbu su akmeniu, vėlai vakare atsigauanu prie drobės.

O daugiausia tapybos darbų sukuria pleneruose. Ypač vertina Nidoje vykstantį, didelę prieškarinę istoriją turintį. Prieš ketvirtį amžiaus jį pradėjo organizuoti buvęs šiaulietis Saulius Kruopis. O dėl nuotaikos Kazio atsakymas labai paprastas: „Kokią pats turi, tokia ir kūrinys nuotaika“.

- Turbūt turite užrašų knygelę, kurioje surašyti į pasaulį atkeliavę kūriniai? Kuriems pats parašytumėte aukščiausią įvertinimą?

- Man visi labai svarbūs. Negalėčiau pasakyti, kurie svarbiausi. Tačiau antkapiniams, be abejo, didžiausias įvertinimas.

Ir dar: Kazys labai vertina bendras parodas. Ypač su Vilmantu Dambrausku. O paskutinė įsimintiniausia – „Riparija“, toji, kurią po trijų dešimtmečių pertraukos Šiaulių universiteto dailės galerijoje atgaivino Sigitas Prancuitis. Ji dar šviesios atminties Eduardo Juchnevičiaus sugalvota. Ką jos vardas reiškia? Riparija – urvinė kregždė. Anot K. Bimbos, labai filosofiškas pavadinimas. Joje Kazys rodė keturis kūrinius iš marmuro.

Kūrybinis stažas didelis. Ir kūrybinis braižas originalus. Įdomu, kokius kūrėjus Kazys laiko savo mokytojais.

Pačioje pradžių pradžioje, prisipažįsta, kur tik galėdavo, stebėdavęs profesorių Aloyzą Toleikį, tyrinėdavęs jo akademiškus darbus. Yra įsitikinęs, kad jie davė didžiausią pagrindą. Kas be ko, žavėjosi tais, kurių negalėjo pamatyti – Henriu Mūru, Albertu Komečiu, Konstantinu Brankuši.

Daug kam ir pats yra įdavęs į rankas kaltą ir mokęs. Ir išmokė, ir dirba. O kad buvę mokiniai nelabai nori prisiminti, kas ir ko juos išmokė, bevelija jų vardų neminėti.

- Visi A. Toleikio studentai pas mane praeidavo akmens kalybos praktiką. Tie, kurie norėjo būti skulptoriais, - paaiškina, pridėdamas, jog džiaugiasi, kad jie sėkmingai dirba.

Dirbtuvėje Kazį užtiksi kasdien. Vasarą darbo diena dirbtuvės kiemelyje užtrunka iki vėlumos, iki tol, kol šviesu. Žiemą persikelia į patalpas. „Buržuika“ padeda nesusalti. Tądien, kai lankiausi dirbtuvėje, jau buvo įpusėtas užsakymas iš Pagėgių. Akmuo, kuris stovės šalia miestelio geležinkelio stoties, įamžins 1918 metų savanorius. Džiaugiasi K. Bimba tokia iniciatyva, ji jam labai miela.

Dirbtuvėje bent keliose vietose knygos, kai kurios jų atverstos. Todėl ir sakau: akivaizdu, jog ir knygai paskaityti dar lieka laiko. Jei taip, kokie autoriai mėgiamiausi?

Skulptorius patvirtina, kad lieka. Tačiau paaiškina, kad dabar skaitęs jau ne taip, kaip jaunystėje. Gal kam tai atrodys ir nerimta, tiesiog atsiverčiąs knygą bet kurioje vietoje. Pastaruoju metu susižavėjęs Tomu Manu, matyti, Nidos plenerai kalti. „Mirtį Veronoj“ dabar skaitęs. Žodžių žaismas daugiausia domina, kokiam nors būsimam darbui nuteikia. Gabrielio Garsijos Markeso keletą knygų neseniai taip perskaitė. O ant darbatalio,

šalia eskizų – Francas Kafka.

- Pavargęs prie Kafkos prisėdu. Atsigaunu, - paaiškina.

Ką gi vis dėlto teigia menininko Kazio Bimbos asmens kodas? Pats skulptorius tvirtina, kad jo kodas pats paprasčiausias, vienu žodžiu nusakomas – atvirumas. Perskaitomas bet kada ir bet kur.

Tiesa, jo kūrinys tokiu pavadinimu ne toks jau paprastas. Du įspūdingi daug matę medžio gabalai, virvių mazgai. „Gal ir aš toks – ant pakelės, ant vartų“, - šįkart Kazys mįslingas.

Įsidėmėtini menotyrininko V. Kinčinaičio žodžiai: „Kazys yra itin aktyvus ir įvairių šiuolaikinio meno projektų dalyvis. Būtent šioje erdvėje išryškėja dar viena Kazio savybė – jo imlumas ir atvirumas kūrybiniam eksperimentams. Čia pasireiškia visa gaivalinga šio menininko vaizduotė, jo meistriškumas ir laisvumas. Metalu laužo skulptūrų plenere Kazys stebino lakoniškomis metalo plastikos formomis. „Performos“ projekte jis sukūrė abstrahuotas, monumentalias medžio skulptūras. Akivaizdu, kad šiuo atveju puikiai dera tradicinė Kazio meistrystė ir jo asmenybės modernumas.“

Tarp gausybės Kazio kūrinių atvaizdų netikėtai užtikau ranka rašytą atsiliepimą, kuriam jau trisdešimt šešeri metai. Truputį keista, kad skulptorius su juo nesupažindino anuomet, kai rengiau publikaciją jaunimo žurnalui. O gal ir nieko keisto, paprasčiausiai tai tik patvirtinimas, kad K. Bimba ne tuščiagarbis. Tų pagiriamųjų žodžių autorius *pats* Gerardas Bagdonavičius, daug metų Šiauliuose buvęs vienintelis dailininkas, savo gimtajame mieste okupacijos metais padėjęs subręsti ne vienam talentui, be to, ypatinga asmenybė – sovietmečiu į parodas ateidavo pasipuošęs Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Gedimino ordinu, o kalbėdamas nepataikaudavo tiems, kurie mėgdavo savo patarimus užbaigti mįslingu *yra nuomonė*. Tai štai ką maestro parašė, apsilankęs jaunojo skulptoriaus parodoje: „Kazimieras Bimba savo įvairiose skulptūrose aiškiai pademonstravo nepaprastai šiandieniško kūrybinio EUROPOS stiliaus akmens kalimo ultramodernišką formų apvaldymą. Bravo, tikras europinis stilius!“

Įdomu, ką šiandien apie K. Bimbos kūrinius pasakytų legendinis dailininkas?

Leonas PELECKIS-KAKTAVIČIUS

GYVENTI LIETUVAI

Taip pavadintas vakaras įvyko Vilniuje, Mokytojų namų Baltojoje salėje. Gražus ir prasmingas vakaras. Jis buvo skirtas prisiminti knygų leidėją, pedagogę ir visuomenės veikėją Jadvygą Karinauskytę-Kauneckienę. Taip jau sutapo, jog tądien jai būtų sukakę lygiai

devyniasdešimt metų. Deja, prieš pusmetį ji buvo išlydėta Amžinybėn. Po jos mirties ištikimas Jadvygos bendražygis ir gyvenimo draugas, Lietuvos kultūros fondo Valdybos pirmininkas Hubertas Smilgys parengė ir išleido spalvotą, stambios apimties knygą „Paukštė išskrido... pavasarėjant“. Šio leidinio pristatymui ir buvo skirtas vakaras.

Dar vienas prasmingas sutapimas – vakaras vyko spalio 5-ąją, kai Lietuvos visuomenė minėjo mokytojo dieną. O juk Jadvyga, baigusi Šiaulių mokytojų institutą, daugiau nei tris dešimtmečius dirbo Šiaulių rajono Bridų mokykloje. Tad tą vakarą buvo kalbėta ne tik apie leidėją, o ir apie pedagogę, palikusią ryškų pėdsaką Šiaulių krašto gyvenime. Gražiais žodžiais minėtas ir Jadvygos Kauneckienės įdirbis steigiant karalienės Mortos premiją talentingiems Lietuvos vaikams.

Apie J. Kauneckienės darbus tą

Vakaro Mokytojų namuose akimirka. Iš kairės: rašytojas Stasys Lipskis, vakaro vedėja Janina Skeberdienė, Lietuvos kultūros fondo Valdybos pirmininkas Hubertas Smilgys, dainininkės Diana Tiškovaitė ir Fausta Navickaitė.

vakarą gražiais prisiminimais dalijosi nacionalinės kultūros ir meno premijos laureatas Povilas Mataitis, istorikas, daktaras Romas Batūra, rašytojas Stasys Lipskis. Apie knygos sumanymą ir išleidimą jaudinančiai kalbėjo vienas jos sudarytojų H. Smilgys. Visų vieningu pripažinimu, tai – knyga apie paprasto žmogaus nepaprastą gyvenimą ir meilę.

Vadovaudama Šiauliuose gyvuojančiai leidyklai „Saulės delta“ J. Kauneckienė išleido pusę tūkstančio visai Lietuvai reikšmingų knygų. Per milijoninį jos leistų knygų tiražą plačiai sklido jos meile sušildytos idėjos ir mintys. „Jadvyga man tapo artimu, labai jaukiu, šviesiu žmogumi,– kalbėjo žurnalistė Janina Skeberdienė,– Tokią ją knygoje įamžino mieli jos draugai, bendraamžiai, bendražygiai. Lenkiuosi Huberto ir Jadvygos meilei, be kurios nebūtų ir šios knygos, mokančios mus gyventi taip, kad pasaulis būtų šviesesnis, jaukesnis ir patikimesnis“.

Gražiu balsu vakarą gražiai papuošė TV konkurso „Triumfo arka“ diplomantė, dainininkė Diana Tiškovaitė. Vakara vedė TV laidų kūrėja, žurnalistė Janina Skeberdienė.

Už gražų prasmingo žmogaus darbo bei kūrybos įvertinimą, už solidžią knygą H. Smilgiui buvo įteikta Lietuvos Respublikos Seimo pirmininko pirmosios pavaduotojos Rimos Baškienės (ją įteikė R. Baškienės padėjėja Rasa Praninskienė) gėlių puokštė, kurią dar tą patį vėlyvą vakarą, parvežęs į Šiaulius, jis padėjo ant J. Kauneckienės kapo Kristijono Donelaičio kapinėse.

Stasys LIPSKIS

JUBILIEJAUS DIENĄ – KOLEGŲ IR BENDRAMINČIŲ DRAUGĖJE

Spalio 26 d. Šiauliuose paminėtas „Varpų“ atnaujinimo 30-tis. Literatūrinėje valandoje dalyvavo ir svečiai iš Vilniaus – žurnalo „Naujoji Romuva“ redaktoriai Andrius Konickis ir Audronė Daugnorienė, prozininkas Raimondas Kašauskas, poetė Rita Maksvelytė.

Savo viešnągę vilniečiai pradėjo nuo „Rūtos“ fabriko, nemažai metų rėmusio „Varpus“, – apžiūrėjo pirmąjį Lietuvoje Šokolado muziejų. Susitikimas su skaitytojais vyko J. Janonio gimnazijoje.

Pradėdamas renginį „Varpų“ vyriausiasis redaktorius Leonas Peleckis-Kaktavičius pasidžiaugė, kad tokią išskirtinę „Varpams“ dieną kartu dalyvauja kolegos, priminė daugeliui žinomą informaciją apie „Naujosios Romuvos“ ir „Varpų“ nueitą kelią. Prieš suteikdamas pirmąjį žodį, pacitavo sakinį iš rudeniniame almanacho numeryje išspausdinto pasikalbėjimo su „Naujosios Romuvos“ vyr. redaktoriumi, filosofijos dr. A. Konickiu: „Neabejoju, kad „Varpai“ ir „Naujoji Romuva“ kūrybiiniu požiūriu yra labai artimi“, paragino klausiti, domėtis, diskutuoti.

A. Konickis prisipažino: nors bendravimo su jaunimu patirtis didelė, kiekvieną kartą lydi jaudulys. Šįkart

nutaręs pasielgti kiek kitaip nei paprastai – pasakojo apie žmones, kūrusius ir kuriančius žurnalą. Prisiminė talentingąjį žurnalo įkūrėją Juozą Keliuotį, pirmaisiais leidinio atnaujinimo metais jam vadovavusį poetą Vaidotą Daunį – leidėją iš pašaukimo, žmogų, kuris norėjo ir turėjo nuolat būti kultūroje, deja, tragiškai žuvusį, trumpai žurnalui vadovavusį Arvydą Juozaitį, didžiulį šito reikalo entuziastą. Kai 1997-aisiais Arvydas jį pakvietė į komandą, buvo gerokai sutrikęs, nes iki tol niekada negalvojo užsiimti panašia veikla: „Rašyti į šį kultūros leidinį – taip, tai buvo mano. Bet kad pačiam formuoti ir leisti...“ Ir jau du dešimtmečiai, kai nėra nieko svarbiau už žurnalą. Pasidžiaugė puikiu redakcijos kolektyvu ir tais įdomiais žmonėmis, bičiuliais, kurie šalia redakcijos, be kurių sudėtinga būtų išleisti žurnalą.

2018 m. literatūrinės „Varpų“ premijos laureatas R. Kašauskas savo dėmesį skyrė „Varpams“, su kurių leidėjais bendrauja jau 15 metų. Prisiminė pažintį su pirmuoju redaktorium Kaziu Jankausku, ragino jaunos žmones būtinai perskaityti jo puikius impresionistinius romanus, pasidžiaugė, kad naujasis redaktorius nepamiršo pirmtako žodžių – „leidinys jokia būdu neturi tapti papiriniu“, kad almanachas tapo leidiniu, kuris veržiasi į pirmąsias literatūrinio proceso gretas, kad jį skaitytojai gerbia už gražias tradicijas, linkėjo ir toliau taip sėkmingai skambinti Lietuvai, jos kultūrai ir žmogui.

A. Daugnorienė – ne tik „Naujosios Romuvos“ redaktorė, bet ir kultūrinio gyvenimo žurnalo jaunimui „Pašvaistė“ vyriausioji redaktorė. Viešnia daugiausia dėmesio skyrė pastarajam

žurnalui, kurį leidžia jau 10 metų, ragino gimnazistus rašyti, spausdintis.

Tarp svečių iš Vilniaus turėjo būti ir prof. Libertas Klimka – 2018 m. literatūrinės „Varpų“ premijos laureatas. Deja, netikėta liga sutrukdė atvykti į Šiaulius. Šio susitikimo dalyviams buvo perskaitytas profesoriaus laiškas:

„Šiauliai man visada asocijuojasi su visa Lietuva: tiek tuo, kad miestas yra išaugęs tarp Žemaitijos ir Aukštaitijos, tiek istorinių įvykių atmintimi – nuo Saulės mūšio iki garsiųjų Gegužinių, kuriose buvo pirmiausiai ištartas viešas žodis apie Lietuvos laisvės siekį. Minėdami Lietuvos nepriklausomybės atstatymo šimtmetį, prisimename, kad būtent susitikdami Šiauliuose mūsų garsieji visuomenininkai, politikos veikėjai, literatūros klasikai, įžymieji mokslininkai ir menininkai parengė tautos dvasios pavasarį. Iš čia nepriklausomos Lietuvos idėja tarsi varpo dūžiai sklido po kraštą, žadindami tautinę savimonę. Tada tapo visiškai aišku, kad tik nepriklausomoje valstybėje tauta gali išsaugoti savo kultūrinę gyvastį. Šiandienos visuomenės problemos, išskylančios pilietiškumo ir tautiškumo santykių, vėl aktualina prieš šimtmetį suformuluotas mintis.

Sunkiais vokiečių okupacijos metais Šiauliuose gimė almanachas „Varpai“. Šį kultūrinį stebuklą sukūrė prozininkas Kazys Jankauskas ir literatūrologas Algirdas Julius Greimas, tautos dvasios reiškėjas ir jos tyrinėtojas. Nors Šiauliai sovietmečiu buvo paversę technokratinio miesto, visuomenės alkis kultūrai nepradingo. Vienaip jis reiškėsi kraštotyros judėjime, pratęsiame Pelikso Bugailiško ir jo bendražygių veiklą, kitaip – Inžinierių namų

Literatūros vakaro dalyviai J. Janonio gimnazijos muziejuje.

renginiuose.

Labai džiugu, kad atgimė „Varpai“, pratęsdami kultūrinės Šiaulių tradicijas, tapdami ir jaunosios kūrėjų kartos raiškos scena. Redaktoriaus L. Peleckio-Kaktavičiaus pastangomis almanachas peržengė regioninio leidinio ribas, jo publikacijos skaitomos ir aptarinėjamos visose krašto kultūros erdvėse. Bendradarbiauti tokios aukštos prabos leidinyje – didelė garbė, o tapti metų laureatu – reikšmingas pripažinimas ir didelis įpareigojimas ateičiai.“

Žodį tarė ir vienas Žemaičių draugijos įkūrėjų bei puoselėtojų, Šiaulių universiteto doc. dr. Juozas Pabrėža. Tarė ne bet kaip, o žemaitiškai. Mokslininkas pasidžiaugė, kad Saulės mies-

tas turi tokio gero lygio literatūros almanachą ir kad jis garsiai skamba jau net trisdešimt metų. „O skamba todėl, kad visus tuos metus išmintingai dirguoja toks kietas žemaitis. O koks ryškiausias žemaičio charakterio bruožas? Užsispyrimas. Ir Leonui to užsispyrimo tikrai netrūksta“, – sakė kalbėtojas, o šio teksto autorė atsiprašo gerbiamo Juozo, kad išvertė jo žodžius į lietuvių kalbą, nes ne taip paprasta atkartoti tikrą žemaitišką šneką. „Riktingam“ žemaičiui – „Varpų“ sielai ir protui L. Peleckiui-Kaktavičiui su didžiausiu malonumu ir garbe“ jis įteikė Žemaičio pasą – tapatybės, sąmoningumo ir pasididžiavimo ženklą, kurį pripažįsta viso pasaulio žemaičiai.

Šiaulių universiteto doc. dr. Juozas Pabrėža (dešinėje) „Varpų“ vyr. redaktoriui Leonui Peleckiui-Kaktavičiui įteikia Žemaičio pasą.

Dar vienai viešniai – poetei R. Maksvelytei paskaičius porą rudeninių eilėraščių, žodžio paprasė žinomas Šiaulių kultūros ir visuomenės veikėjas, buvęs disidentas Kazimieras Celestinas Alminas. Jis pažymėjo, kad esminis žmogaus ryšys su žmogum yra per kūrybą, per kuriamąją kultūrą. Šį susitikimą pavadino istoriniu renginiu, ypatinga diena, o „Varpus“ – ypatingu leidiniu, darančiu garbę ne tik Šiauliams, bet ir visai Lietuvai. Kalbėtojas pasisakė prieš per didelę dėmesį, skiriamą išmaniesiems telefonams, kompiuteriams: „Jei atidėsime į šalį knygą, jei nesiklausysime klasikinės muzikos, jei nebendrausime per kūrybą, neturėsime ateities.“

J. Janonio gimnazijos direktorius Rimas Budraitis apibendrino pasakytas mintis: „Šiandien turėjome galimybę prisiliesti prie labai svarbių, pamatinių dalykų, prie šaknų, prie kultūros, virš kurios nebėra nieko aukščiau.“ Ir „Varpus“, ir „Naująją Romuvą“ jis įvardijo kultūros fenomenais. Savo auklėtinius ragino didesnę dėmesį skirti ne internetui, o knygai, „kurios, kaip vertybės, niekas neatstos“.

Šįkart literatūros vakaras užbaigtas tradiciškai ir kiek kitaip: „Tegu skamba „Varpai“ ir mūsų kolegų leidiniai!“

Silvija PELECKIENĖ

Varpai-2019 (40): Literatūros almanachas / Vyr. red. L. Peleckis-Kaktavičius.
Leidžiamas nuo 1943. Leidimas atnaujintas 1989.
2019. – 152 p.: 44 iliustr. Bibliogr. išnašose.

ISSN 1392-0669

Nuotraukos ir reprodukcijos:

iš Kazio BIMBOS asmeninio archyvo (132, 134, 135, 137, 138, 140-143),
Rimo BUDRAIČIO (151),
Vlado BRAZIŪNO (44),
Antano DILIO (131),
iš Inezos JANONĖS asmeninio archyvo (50),
iš Janinos JOVAIŠAITĖS asmeninio archyvo (40),
iš Stasio KAŠAUSKO asmeninio archyvo (9-14, 16-18, 20),
Birutės LUKOŠIŪTĖS (150),
iš Maironio lietuvių literatūros muziejaus fondų (115-118),
Snieguolės MICHELKEVIČIŪTĖS (7),
iš Juozo PABRĖŽOS asmeninio archyvo (95, 96, 98-103),
Stasio PAŠKEVIČIAUS (65),
iš Leono PELECKIO-KAKTAVIČIAUS asmeninio archyvo (88-91),
iš Nijolės RAIŽYTĖS asmeninio archyvo (53),
Huberto SMILGIO (147).

Maketavo Liudas NEKROŠIUS.

Pirmajame viršelyje – Kazys BIMBA. Sizifas. Granitas, bronzos. 13x14x22. 2014.
Ketvirtajame viršelyje – Kazys BIMBA. Samogitas. Lauko granitas, bronzos. 34x41x32.
2010. Žemaičių dailės muziejus. *Vilmanto Dambrausko nuotr.*

F. 70x100 1/16. 9,5 sp.l. T. 800. *Išleido* Literatūros almanacho „Varpai“ redakcija. Rankraščių, pasiūlymų, atsiliepimų laukiame adresu: **Dainų g. 98-45, LT-78270 Šiauliai. Tel. 8-41 45 41 71**. El. p.: varpai@splius.lt Internetinis psl.: www.radikalai.lt/varpai Autorių nuomonė nebūtinai sutampa su redakcijos nuomone. Už savo teiginius atsako autoriai. *Spausdino* UAB „Neoprintas“, Šarūno g. 12, Šiauliai. Už spausdinimo kokybę atsako spaustuvė.

VARPAI-2019 (40). Literary almanac in Lithuanian appearing since 1943. Editor-in-chief Leonas Peleckis-Kaktavičius.